

724

30.

Jakab E.

A

Király-
földi

Viszonyok

Ismertetése.

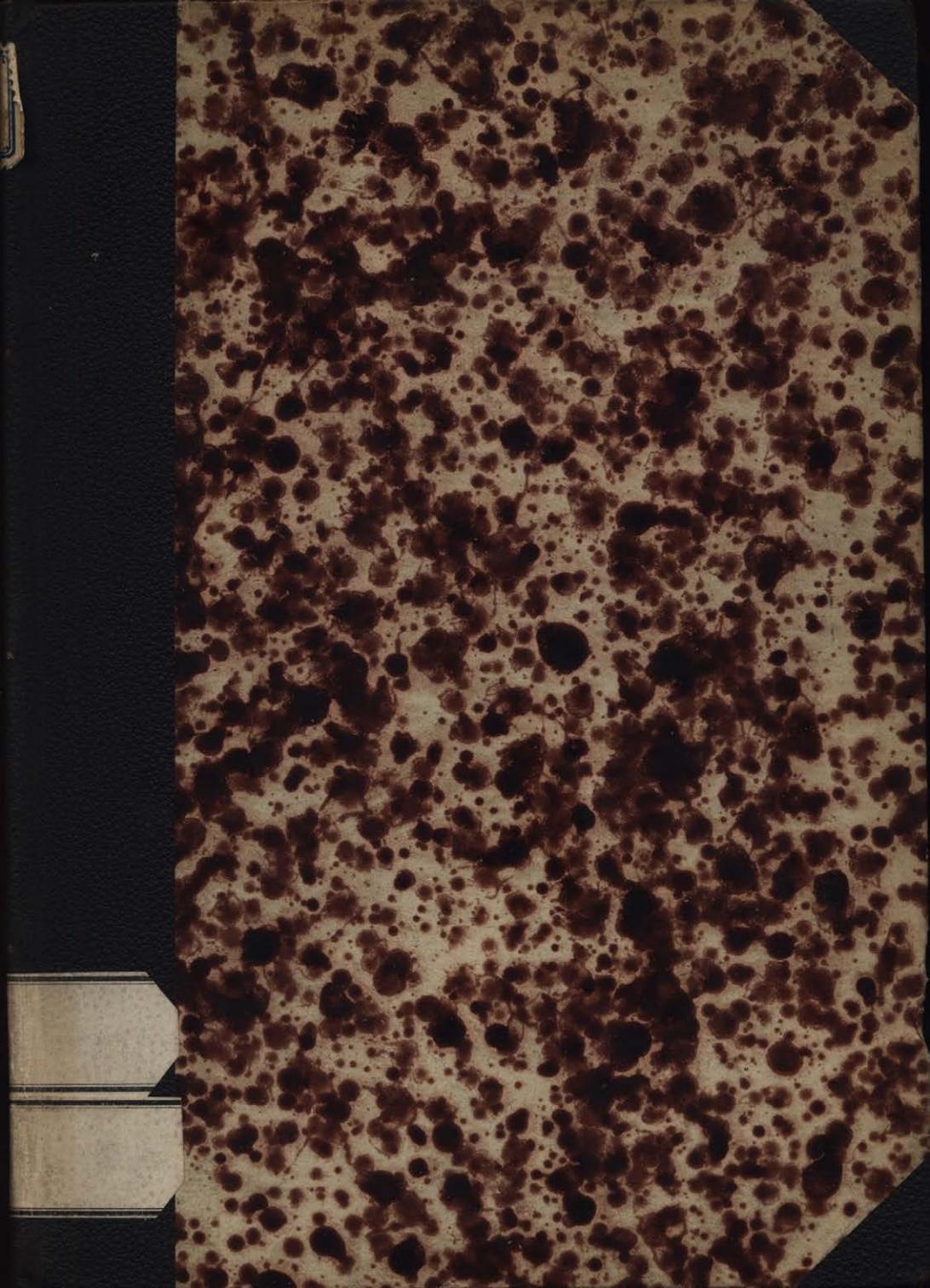
I

I

9

10a

OEE Könyvtár
Áll.EII. 2018

A

KIRÁLYFÖLDI VISZONYOK
ISMERTETÉSE.

Áll. Ell. 2018
OEE Könyvtár

A

KIRÁLYFÖLDI VISZONYOK

ISMERTETÉSE.

I. kötet

IRTA

JAKAB ELEK,

A MAGYAR TUDOM. AKAD. LEVELEZŐ TAGJA.

A. k. 220.

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

1871.

Post, 1871. Nyomatott Heckenast Gusztávnál.

ELŐSZÓ.

Közvélemény, hogy a felelős kormány és az 1868-ik évi XLIII-ik törvényczikk életbelépte a királyföldi viszonyok alkotmányos rendezését hozza magával. E törvény a Magyarország és Erdély közötti Unio részletét szabályozza; 10-ik §-a a kormányt már két év előtt ideiglenes rendezési intézkedésre hatalmazván fel: kötelességévé tette, „hogy — az illetők hihallgatásával — az országgyűlés elé oly törvényjavaslatot terjeszzen, mely valamint a törvényeken és szerződéseken alapuló jogokat: úgy a Királyföld területén lévő bármely nemzetiségű honpolgárok jogegyenlőségét is kellő tekintetbe vegye és összhangzásba hozza.“

A mint a magyar aristocratiai alkotmány majdnem ezeréves épületét a politikai szükség és ezt tekintetbevevő törvényhozás megváltoztatta s ebben munkás részt vettek a szász képviselők: szintugy a szász democratico-patriciusi municipalis intézménynek is át kell alakittatni a közemberiségi jogok és a hazai alkotmány szellemében, azért, mert az nem a jogban gyökerezik, alapja nem az osztó igazság és közjóllét, hanem egy nemzetiség kizáró kivált-

sága, mert az 1848-ki törvények határozatival, a kor szellemével s általában a mai jogeszmékkel nem fér össze.

A magyar hirlapirodalom megkísérlette e kérdésnek egy s más ágához, a milyenek az ispánkinevezési jog, az egyetem hatásköre meghatározása stb. hozzászólni; de a szász o-conservatív párt éles invectivákban tört ki, s a reformnak csak emlegétéseért is neheztelni látszott. Pedig ez kikerülhetlen. Hogy a midőn az egész régi magyar államrendszer átalakult, s mi az osztrák birodalomnak a legsúlyosb s legérzékenyebb áldozatokat vittük létezhetséért, és létezhetségünkért, hogy ekkor a Királyföld, és intézményei a nem szász ajku népek kárával egy hozzáférhetlen, érinthetlen és egyedül változhatlan pont legyen Magyarország államéletében, azt gondolni és kívánni egyiránt nevetséges és képtelenség.

Én higgadtan kívántam fejtegetni e tárgyat s az eredetileg czélszerű, de részint a bureaucratia által roszzá-változtatott, részint a korszellemtől tulszárnyalt intézményeket megjelöltem, forrásukig menve vissza, s lehozva fejlődésöket napjainkig; tanulmányom eredményeit az **Unio** czimü erdélyi politikai lap 1868-ik első félévi folyamában tettem nyilvánossá [M] jegy alatt.

Az olvasóközönség érdeklettebb köréből, sőt kormányi körökből is kedvező vélemények jöttek értésemre, melyek öszinteségében biznom lehetett. Sokan külön kiadásra, sőt németre átfordíttatásra is kértek, kiválólag a szász nép érdekében. . . . Nem volt vállalkozó. . . . Utóbbi Pesten létemkor Heckenast Gusztáv nyomdatulajdonos úr, Ballagi Mór és Szilágyi Sándor magyar tudom. akadémiai tagok

ajánlatára oly szives volt, hogy látva az itt fenforgó közjogi és közkormányzati érdekeket, az önálló kiadást készséggel elvállalta.

És így immár a magyar olvasó-közönség együvé fűzve veszi az érintett I—XXV. politikai vezérczikket és a **Talmáts és Szelistye** fiókszékek hovátartozása iránt, azok lakói és a szász hét-birák, illetőleg a szász nemzet közt fenforgó ügyre nézve történelmi szempontból tett és a Budapesti Közlöny-ben közrebocsátott észrevételeimet.

A magyarországi köztörvényhatóságok — természetesen e fogalomkörbe értem az erdélyieket is — rendezése az 1870-ik évi XLII-ik törvényczikk által el van intézve; ennek VIII-ik fejezete 88-ik §-a azt rendeli, „hogy a Királyföld rendezéséről a fennebb idézett 1868-ik évi XLIII-ik törvényczikk 10-ik §-a értelmében külön törvény fog intézkedni.“

Ezekből világos, hogy ama kérdések, melyek e könyvecske tárgyát képezik, kormányi törvényjavaslat alakjában rövid időn a törvényhozás elhatározása alá kerülnek; s úgy gondolom, hogy mivel a magyar országai képviselők az erdélyi specialis kérdésekkel csak az egyesülés ténynyéválása után kezdenek tüzetesebben foglalkozni, mivel a szászirodalmi művek, kivált magyarországi olvasókra nézve nehezen megszerezhetők, s végre mivel a királyföldi intézmények és viszonyok jogtörténelmi tekintetben valóban bonyolultak: e könyvecske — mint a melyben e viszonyok és intézmények multja pragmatikai hitelességgel van az olvasó elé tárva — adand egyben-másban némi felvilágosítást és utmutatást azoknak, a kik azt figyelmes elolvasásra méltatják.

A használt adatokban és forrásokban netalán lehető tévedésekért mentsem azon körülmény, hogy a nyomtatás ideje alatt, nagyobb részben könyveimtől távol, Pesten voltam. Hogy a források apróra és jegyzetekben kijelölve nincsenek, oka az, mert vezérczikket avval terhelni a közszokás ellen van, új átdolgozásra pedig idő nem volt.

Én és szives kiadóm — kinek ezennel köszönetet mondok — a magunk hazafiui tisztünknek megfeleltünk: a közönségtől függ, hogy az egyiknek munkája, a másiknak áldozata a közjóra nézve gyümölcsözővé s hasznossá váljék.

Kolozsváratt, october 8. 1870.

JAKAB FLEK.

TARTALOM.

	Lap
I. cikk : A Királyföld autonómiaja történeti fejlődése	1—6
II. „ A Királyföld elnevezése a történelem és diplomatika világánál. Jogosult-e a Szász-föld elnevezés? vagy sérelmesnek mondható-e?	6—11
III. „ A királyföldi autonomia egyik szegletköve az ispáni tisztség; ennek eredete, czime. A szász nemzeti gróf elnevezés helytelen. Comes=ispán.	11—15
IV. „ A szász ispán jog- és hatásköre kifejlődése fő mozzanatai, jelesen az első 1222-től 1698-ig	15—21
V. „ A szász ispán jog- és hatásköre kifejlődése második mozzanata 1691-ből, harmadik 1850—52-ből, negyedik 1861—66-ról. Báró Salmen Ferencz szász ispán erőszakoskodása	21—28
VI. „ A szász nemzeti Egyetem [Universitas] eredete és elnevezése	29—34
VII. „ A szász nemzeti Egyetem gyűlés-ideje, hatáskörének történeti leszámaztatása	35—42
VIII. „ A szász nemzeti Egyetem törvényes hatásköre, a mint az 1868-an tényleg gyakorlatban volt	42—48
IX. „ Az előbbi cikk folytatása, jelesen az Egyetemnek az erdélyi királyi kormányzékkel a hatalom gyakorlásáért Schmidt Konrád ispánsága alatti ujj-huzása	48—56
X. „ Az előbbi cikk tárgyának végkifejlése. A magyar kir. miniszterium a kir. kormányzéknek ad igazat	56—62
XI. „ A királyföldi autonomia egy más szegletköve: a kilencz szék és két vidék, s az ezeknek központtul szolgáló főbb városok és adományozott birtokaik	62—69
XII. „ A szász törvényhatóságok és városok birtokai értéke egyenként és összesen, a bevételek és kiadások együtt és külön, eredeti számadásokból és költségvetéseikből kivéve	69—76

XIII. cikk :	Folytatása az elébbi cikk tartalmának, jelesen a számadásokon alapuló bevételek és kiadások összegei	77—82
XIV. „	A szász nemzet és VII bírák s némely vidék és szék urbéri kárpótlási tőkái s kamatai kimutatása. Az 1868-ki pénztárvizsgálat eredményei	83—86
XV. „	A VII bírák vagyona és pénztára, ugy a nemzeti pénztár kezelésének módja és rendszere. A báró Seeberg-féle első nyomozás és eredményei	89—96
XVI. „	II. József császár intézkedései a szász nemzeti adósságoknak és hűtlen pénztárkezelőknek kitűdása, az adósságok kifizetése és egy szabályosabb s biztosabb birtok- és pénztárkezelés behozása végett. Dachauer nyomozása a tisztviselők visszaéléseiről	96—104
XVII. „	Némely szász hűtlen közpénztárkezelőnek a Dachauer-féle nyomozás alapján megfenyítése. A királyföldi hatóságok első és második szervezése	104—112
XVIII. „	A Benyovszky-féle harmadszori nyomozás, a hatalmával visszaélt burocratia megfenyítése s a királyföldi hatóságok új szervezése	112—119
XIX. „	A szász burocratia különböző kihágásainak hiteles megállapítása	119—126
XX. „	A szász burocratia 1849—50-ben nemzeti autonómiáját az ország alkotmányával együtt feladja, a nemzeti jószágok jövedelmét iskolai czélokra ajándékozza, az absolut kormánytól rendszerezett hivatalokat tömegesen elfogadja. A szász nemzeti pénztároknak 1868-ban megvizsgálása, Schmidt Konrád ispán közvagyonnal sáfárkodása, s a szász közhatalóságok és lapok erről való véleménye	126—133
XXI. „	A szász nemzeti vagyonok jövedelmeinek a fejedelemek adományain alapuló rendeltetése, s kiknek van joga azokhoz szólni?	133—141
XXII. „	Ezen vagyonok jogalapja	141—147
XXIII. „	A szász papság szintén a királyföldi autonomia egyik sark-köve; ennek választása megerősítettéért a koronának census-fizetése, nagy befolyása. A szász papi dézma, és annak váltsága tőkében és kamatban; ez általi anyagi fölnye a többi papság felett	147—156
XXIV. „	A szász papok dézmabevállása, midőn arról megerősítési dijt kellett fizetni a kincstárnak, meg ak-	

kor, mikor a kincstártól ők kívántak kárpótlást.	
A szász papok mértékfeletti dézsmakárpótlásának	
a többi felekezetével összehasonlítása	156—163
XXV. cikk : Corollariumok	163—169

F Ü G G E L É K.

Talmács és Szelistye fiókszékek közjogi állásának rendezése	
kérdésében azon székek lakói és a VII bírák s illetőleg a	
szász nemzet közt felmerült egyenetlenségre tett történelmi	
észrevételek : I. cikk	170—177
II. cikk	177—178

LÉNYEGESEBB SAJTÓHIBÁK.

Lap	Sor	
3	12	„megóvása“ után teendő még: s czélszerű kifejtése
3	28	„talmácsi uradalmat“ elébe teendő: Talmács- és Lotorvárral
4	21	„A“ szócska után teendő: a magyar királyok
5	11	„50,000“ után kimaradt: pengő
11	27	„volt ispánja a“ után teendő: a várakból alakult
14	5	„nemzetségi“ után teendő: rang és
15	5	„a szász“ után kimaradt: politikai
15	10	„többi“ helyett: többiek olvasandó.
18	2	„Mátyás korában“ után betendő: más név alatt
27	5	„az igazság gyorsítása“ helyett: az igazság szolgáltatás gyorsítása-olvasandó
34	12	„törvénytörvénysszékké alakult“ után teendő: természetesen osztrák abszolút rendszer szerént, az egész birodalomból összegyűjtött bírakkal
63	3	„a szék és vidék“ után kimaradt: maga, kivált pedig ugynevezett földműves vagy paraszt
69	4	„védté“ után kimaradt: kelet felől
70	25	„idei“ helyett olvasandó: 1868. évi

I.

Mint a vőfélek a lakadalmi seregnek, a kettős és négyes csapatörség a tábornak érkezését jelzi: úgy látom én jelezve az Unió-törvény nem sokára tüzetes tárgyalás alá jöttét a már közös kormány és törvényhozás, a királyi Curia erdélyi osztályának megalakulása, az erdélyi országos pénzügyigazgatóságnak f. é. Szent-György napkor leendő feloszlása és a királyi főkormányzók számvevőségi osztálya iránt életbelépett s magára ezen kormányzókra nézve is kilátásban levő intézkedések már-már bevégzett tényei által.

E tények logikai fonálát követve, a rendezés sora maholnap a királyföldi viszonyokra jő: az ottani törvénykezés, a szász ispán, az egyetem, úgy a székek, vidékek s városok ügyei, mint az egyesülés előkészítői, kell hogy — habár ideiglenesen is — a mostani alkotmányos viszonyoknak megfelelőleg szabályoztassanak.

A kormány eddigi eljárása arra mutat, hogy az Uniókérdésnek a már létező törvény alapján administratív uton, czélszerűen, az alkotmánynyal és méltányos jogigényekkel megegyezőleg elintézhető ágait tapintatosan s az érdekek lehető kimelésével elintézi, azokra majd a törvényhozás helybenhagyását kéri, — további törvényhozói intézkedés tárgyaiul csak azokat hagyván fenn, melyeket természetök szerint e térről elvonni nem lehet.

Ha visszagondolunk az Unió-ügy 1690—1693. 1744. 1780. 1790—1792. 1841—3. 1848-ik évi elintézési módjaira, midőn a kormány és országgyűlés egyformán tévedve, legegységesebb is egy terjedelmes operatumot kívánt készíttetni 15—20 országgyűlési tag által, melyben a

különbféle érdekek képviselői a legszörszálhasogatóbban kigondolták s formulázták mindazon feltételeket, nehézségeket és hátrányokat, melyek az Unió lehetőségét mutogatták inkább s az elméket Dis-unióra hangolták, mintsem azt a szükségesség, hasznosság, az ellentétesnek látszó érdekek kibékítő egyeztetése, az ország erőgyarapodása s a szabadság biztos megvédése tekintetéből kívánatosnak, üdvösnek tüntessék elé — ha amaz eljárást a mostanival hasonlítjuk össze, bárha amazok a mai intézkedéseknek uttörői, előkészítői voltak s ehez képest megvan érdemük — lehetlen az utóbbtól a méltó elismerést megtagadni.

Én e modus procedendi-t a dolog lényege és formája tekintetében alkotmányosnak és gyakorlatinak tartom, s azt hiszem, hogy már most a királyföldi viszonyok és a mi osztrák igazságszolgáltatási ügyünk új rendezésének is el kell következnie. Mindkettőről sok volt már írva a lapokban, én az elsőről akarok egy s más részletet elmondani.

A Királyföld szász és oláh lakosinak kiváltság- és törvénybiztosította autonómiaja volt sok századon át, melynek alapja II. Endre király 1224-ki adománylevele. A szász nép műveltebb-volta s pátriciusi rendének szívós ereje okozta, hogy a földre és intézményekre saját nevét s german jellegét ruházta; körültekintő eszélyessége s opportunitási hagyományos politikája eszközölte azt, hogy a kezdetben parányinak mondható önállósági mag az idők során izmos helyhatósági alkotmány-fává növekedett. Nagy befolyással volt erre az Árpád-házból való királyoknak a szász betelepülők iránti előszeretete, kiknek már ennél fogva könnyű volt azokat kedvezményekre bírni. A magyar királyi szék századokon át versenygés tárgya volt, s az azt szitók közt egyik, épen a germán elem — az ő faj-

rokonuk. Ez által alkalom nyílt nekik magukat mind a két félre nézve szükségessé tenni. Királyaink és a nemzeti fejedelmek a trónváltozáskor gyakran viszálykodtak, költséges háborukat folytattak, s a szászoknak pénzök levén: szükség esetében nem vonakodtak egy kis háboruköltséggel kedveskedni, de egyszersmind kitalálni tudták annak is a módját, hogy a fejedelmek azt kedvezményekkel, egy s más mentességgel s jószágadományozásokkal viszonyozhassák. Állításom a történelemből van véve: érdemül, nem megróváképen hozom fel. Bölcs és életre méltó az a nép, mely a helyzetet — ősi erkölcei és politikai alkotmánya megóvása mellett — felhasználni tudja. A szászok nem csak azt tették; ők ideig-óráig önállóságukat is feláldozták, ha az adott viszonyok közt az eszélyesség ezt ajánlotta. Ezért voltak ők örökké okos és körültekintő — *prudens ac circumspectus* — nemzet.

Endre kiváltságlevelének eredetije nem létezik; hogy valaha létezett, szoros-kritikailag bebizonyítani nem lehet; csak I. Károly 1317-iki megerősítő átiratán kezdve ismeri a történelem; a szász nemzeti levéltárban is ez az első, a mi eredetiben van meg. De Károly után valamennyi magyar király és erdélyi fejedelem vagy átirta azt, vagy egyszerűen megerősítette. Ezen — kezdetben kiváltsági természetű, idő folytán törvényesített jogalaphoz később a szász nemzet terjedelmes birtokokról szóló adományleveleket szerzett, örökké tartó biztos garantiáit helyhatósági s nemzeti önállásának, vallási és szellemi fejlődésének, jelesen: V. Lászlótól a talmácsi uradalmat, mi Talmács-szék nevet is visel, később Szelistye-széket, Mátyás királytól a kertzi apátság és szebeni prépostság jószágait: amazt a hét szász birák, ezt Szeben városa kapta, de közönségesen a VII. birák jószágai név alatt említetnek.

Midőn a mohácsi vész Magyarországot kétfelé szakasz-

totta s Erdély önállóvá lett, a szász nemzet eszélyesen felhasználta azt és a későbbi fejedelmválasztási alkalmakat. Az ország is szabott feltételeket az új fejedelem elé, ott levén a szász nép képviselői is; de ök a maguk részére mindig külön biztosítékot is kívántak, feltételeket is szabtak, s ha a megválasztott rá nem állott, városaikat bezárták, rokonszenvöket a másik pártnak, néha a töröknek, a németnek adták. A szász pátriciusi rend és papság a reformatiót saját kebelében nemzeti végzés által a fejlődés legelső stadiumán megállította, s az összes nemzetet egy hitvallásban tartotta meg; és így politikai egységével valósi egységet párosítván: általa mondhatlanul megszilárdult. Így történt, hogy egyfelől kebli ügyeire nézve bizonyos autonómiával bírván, másfelől az ország alkotmányának is részese levén: ez idők alatt jogait s politikai befolyását tetemesen gyarapította sikerült.

E korszak alatt kapta Báthori Istvántól, mint már lengyel királytól azon Statutumokat, melyeken — az Endre királytól nyert kiváltságlevéllel kapcsolatban — democratico-pátriciusi alapu jeles magánjoga s mai nagy hírü egyeteme — Universitása alapul. A nemzeti fejedelmek alatt kapta Brassó városa a töröcsvári kastélyt és hozzá tartozó falukat, az egész királyföldi papság a dézmák egy- két- vagy három negyedét, sőt az egészet is, ugy Szeben és a többi városok és székek és vidékek is folyvást szaporitgatták a királyoktól nyert kedvezményeiket s birtokaikat.

Az osztrák házból való magyar királyok alá ismét súlyos tusák után jutott Erdély; természetes, hogy az új helyzet a szász népnek sokban előnyére vált. E korszak alatt nyerték a fogarasi uradalmat 99 évi inscriptio utján. Ez megint roppant következményü vivmánya volt a szász életrevalóságnak!

Utolsó alkalom volt az 1848—49-ki évre következett absolut-uralom sajnos emlékü korszaka, a provisoriumok különböző nemeivel s alkotmányölő emberei- s apparátusaival. A szász burocracia és papság a bécsi kormány birodalom-központosító politikáját magáévá tevén: autonomiáját feladta, de érte nagy kedvezményeket kapott cserébe: 1848—49-ki kárai megtérítéseül másfél millió forint kamatnélküli kölcsönt kapott, minek egy része elengedett, más részének elengedése függőben van; nemzeti pénztárából, melynek egyik rendeltetése hivatalnokainak s nevelő intézeteinek fenntartása volt, 50,000 frt. évi segélyt nevelő- és tanintezeteire örök alapítványként adományozott, s a kebelében volt politikai tisztviselők és törvényszékek fizetéseit, ugy az előbb felekezeti jellegű szebeni jogakademia összes költségeit az államra tétette át; papi dézmája váltságául az államtól 5.349,633 for. 14 kr. tökekárpótlást s 1.417,500 for. kamatelőleget eszközölt, melyből 62,869 for. 50 kr. a berethalmi papot illeti, a ki egyszersmind luth. püspök is, s helyébe az államtól az ágostai vallásu egyháznak és püspöknek 16,000 frt. évi segélyt nyert — az absolutismus haldokló pillanatában, 1861 elején! később pedig közigazgatási tisztviselői s másodbíróági törvényszéke fizetésére 200,000 frt., Szeben reáliskolája tanárai fizetésére évenkénti 5000 frt., ezen kívül több gymnasiuma részére physikai instrumentumokra, a szász ispánnak irodai eszközökre s több hasonlókra nevezetes összegeket . . . Ezek mind hiteles adatokon alapulnak.

Magyarország és Erdély mai helyzete ismét új. A szász nemzetnek kétségkívül meg van avval szemben is saját politikája, s habár — ezt fel kell tennünk — nem az eddigi, de az adott viszonyokhoz képest módosított igény-tervezete. Meg kell olvasni egy érdekes

gyűjtemény *) 38—39 és 66—73 lapjain a szász Egyetemnek 1848-ban az erdélyi Unió tárgyában költ Emlékiratait; osztrák belügyminiszter gr. Stádionnak ugyan 1848 végén három szász követhoz intézett iratát ugyanott a 75—76 l. két császári pátenst 1848. decz. 21—22-ről ugyanott 77—81. lapokon; az ott levő adatok állításomat nagyon is valószínűvé teszik. Még nem szólottak a dolog érdeméhez; a mit tettek lapjai s Egyeteme — formaságok. A cselekvés idejét várják; de multjokból következtetve bizonyosan nem tétlenül. Erre mutat az is, hogy a szász Egyetem jan. 15-ki ülésében Seivert Gusztáv senatort és egyetemi levéltárnokot mint szakértőt választotta meg a végre, hogy az Egyetem jogi állására és hatáskörére vonatkozó iratokat s okmányokat összeszedje és közhasználatra össze állítsa. Ez — legalább előttem — a táborozó sereg csatanap előtti készülődéséhez hasonlónak tetszik.

Jó lesz nekünk is tanulmányoznunk az itt fennforgó kérdéseket.

II.

Az erdélyi magán- és közjogi viszonyok nagy része a föld természetében gyökerezvén: szükséges a „Királyföld“ elnevezést a diplomátika és történet világánál megvizsgálunk.

Használják ezt a kormányhatósági irományok szerkesztői, a kézikönyv- és vezércikkírók szelvében szintugy, mint a „Szászföld“ szó-alakot is; sőt ez utóbbi országgyűlési iratokban, törvénczikkekben is előfordul. Ezért a mint nem lehet boszankodni egyikért, szintugy nem helyes aggódni a másikért, hogy ez a létező positiv jogot s annak alapját megváltoztatja. Nem levén törvény az el-

*) Okmánytár Erdély legújabb Jogtörténelméhez 1848—1865. Kolozsv. 1865.

nevezésről: hajlama s dologismerete szerént él e vagy ama kifejezéssel mindenki.

A II. Endrétől nyert kiváltságlevél teutókról, az azelőttiek flandrensisekről szólnak; a saxo = szász elnevezés, a mi szászainkra vivőleg a XIII. század közepén ritkán fordul elé, a XIV. század elején jó forgalomba; azelőtt szükségképen más névvel kellett e földnek birni. Ez időszakban tehát nem lehet sértő, ha e földrészt nem nevezik szász-nak. A mondott XIV. XV. XVI. századokban a szász nép-név használatba jött: a Zsigmond és Mátyás király törvényeiben, az Approbata és Compilata czimű erdélyi törvénykönyvekben latinul a saxo, saxonos regii, magyarul a szász, szászság, szász natio fogalom-szókat folyvást használták; de az általa lakott földnek csaknem állandó neve: peculium, terra Regis, Fundus Regius, bonum Coronae, Fiscus = korona birtoka, királyföld, fiscus jószágá sat. Ez időszakban sem lehet tehát sérelmes ez elnevezés.

A névnek a szász nép állami helyzete is megfelelt. Történelmileg áll ugyan is, hogy a magyar királyoknak és fejedelmeknek kiváltságaik értelmében különböző adókat, földbért és dézmát fizettek, katonáskodtak, átutazatokban őket megvendégelni tartoztak, az általuk lakott földterületen levő erdőkben és folyókban a fejedelmeknek vadászati, makkoltatási és halászati joga volt. Ezek létezése kétségbevonhatlan.

Az Árpád- és vegyes házból való királyok alatt a szász népnek és általa lakott földnek a koronához való viszonya, a hűbériségnek egy sajátságos nemét képezte: használta a szász és oláh nép, de a tulajdonossági jogot a korona magának tartotta fenn. E két korszakban nem is volt ez kérdés tárgya. A királyságban és népben e viszony tudata mintegy hagyományként átöröklődött. A nemzeti fejedelmi

korszakban mint egyik alkotmányrészes nemzet a legfőbb politikai és polgári jogok élvezése mellett sem tudtak menekülni ama hagyományok emlékeitől s kötelekeitől, melyek közé mint a hon egykori vendégeit, a fejedelmi hatalommal és többi nemzetekkel szemben jövevényi állapotjuk helyezte... A székely ősi foglalásu földet birt, a magyar szintén első foglalásu vagy hadi érdekéért adományozott: ez, a mellett, hogy a jog- és önérzet bizonyos fennköltségét önkénytelenül oltotta beléjük, egyszersmind mindkettőt a korona mintegy édes gyermekeivé, első szülöttévé tette s birtokuknak a honvédelmi kötelezettségen kívül minden terühtől mentes urává, korlátlan birtokosává; míg a szász, Szent-Márton-adót, tizedet, ingyen szállást adott, a peculium = „fiscus jószágá“ nevezettől is csak azon feltétel alatt lön felmentve, „hogy — a mint a törvény szól — addig volt kiváltságaik szerinti szabadságuknál többet maguknak ne követeljenek, s királyhoz és fejedelemhez való hűségöket megtartsák.“

Magyarországnak választás folytán az osztrák házra szállott koronája alá menvén vissza Erdély 1690-n, egy ideig feledésbe lőnek menve a mult idők. De a XVIII-ik század utolsó felében a kir. fiscus csaknem középkori szigort használt ellenök: 1753-n megtámadta, hogy választott papjait nem terjeszti fel, a megerősítési díjt a kincstártól elvonja; 1759-n azért, hogy a Szent-Márton-adót, 1769-n, hogy a fiscust illető legelési vagy földbért — terragium — nem fizeti; 1765-n azért, hogy a megürült szász ispáni és szebni consuli állomások után járó fizetést a tartományi pénztárba a felsőbb rendelkezések szerint nem szolgáltatja be... Két királyi rendeleti kivonat a szász viszonyok e korszakbeli ezen ágát felderíti.

„A királyi kincstár — így hangzik egyik — 1769. jul. 19-én költ s hozzánk jutott azon panaszos előterjesz-

tésére, hogy a szász nemzet a maga lakta-földét nem nevezi mindig királyinak, hanem olykor szász földnek is: az udvari kamara utján értésére adatott, hogy mivel e föld mind a régi, mind az újabb időben, néha a hazai törvényekben is szász-nak neveztetik, és mivel ez elnevezés a Királyföld vele született természetét nem változtatja meg — a királyi kincstár ez elnevezést, mint a mely aggodalomra méltó okot nem szolgáltat, mindaddig használja, míg annak további következményei lesznek.“

Ugy látszik, hogy ezen királyi elnézés következményei hamar beállottak, mert a következő 1770-ik évben augusztus 3-án a szász nemzet tisztviselői és követi felségi kérvényökben is a szász föld kifejezéssel élvén: a királyné érette élesen megfeddette. „Kedvezőtlenül tapasztaltuk — írja a kir. főkormányzékhez intézett kir. leiratában — hogy a szász nemzet a mi — általa lakott — királyi földünkhöz tulajdonossági igényt s örök jogot formál. Ezen vakmerőség iránti különös rosztalásunkat azon nemzetnek a mi nevünkben fejezték ki.“

Ezek közigazgatási egyszerű iratok, melyeknek diplomatikai és törvényes erőt tulajdonítani nem lehet ugyan, de annyit a föld természetére nézve mégis bizonyítanak, mint ellenkező részről azon számos böngészett és megálapítatlan értekezés, vezércikk és röpirat, melyek szerzőikkel-ok nélkül szász földnek, szász területnek nevezik azt: ámbár e nép hétszázados ott-lakása, műveltségének s iparszorgalmának sok derék műve által ezt is régen kiérdemelte.

A magyar östörténeti időszak tanulmányozása egyedül az az ut, mely e föld diplomatikailag hiteles neve megismerésére visz.

Midőn a magyar nép a téres nagy Magyarországot elfoglalván, az erdőn tuli földet is meghódította, ez ország-rész keleti felét a székelyek lakták. Az ezen kívüli föld

hét nemzeti nagy területre, vártartományra oszlott. Fejér- és Küküllővármegyék déli részeitől be a „Szék” földéig — terra Zek — vagyis a mai Miklósvárszélig, délre a Bucsezd, fogarasi és szász-sebesi havasokig terjedőleg egy rengeteg nagy földterület feküdt, némely oklevelek „pusztaság”-nak — Desertum — nevezik, kitéve a kelet felől nyugatnak tartó népvándorlás folytonos áramlatának, kunok, besenyők, wlakok betöréseinek. E föld Brassó felőli részét a történetírási korszakban a német lovagrend kezében látjuk, a többit wlakok, besenyők, kunok szétszortan s egymást felváltva lakták. Ide telepítette II. Geyza király a teutó- vagy flandriai vendégeket, II. Endre kiváltságokkal ajándékozta meg, I. Károly azokat írásba foglalta, I. Lajos és Mátyás jótéteményekkel s adományokkal halmozta el őket, — természetesen mindenik a korona és király iránti határozott tartozások s kötelezettségek mellett, melyek között volt az ország határainak védelmezése is. Azonban az: *ad retinendam Coronam*-féle, századokkal későbbi pecsétkörirat és ebből következtetett nemzeti és politikai küldetés a kiváltság-szerkesztő cancellár vagy íródeákja szóvirága, udvari stylus inkább, mint kritikailag megállapítható igazság. A királyi várakhoz és vártartományokhoz tartozott, onnan a király által elszakított s megtelepített föld neve tehát teljes historiai joggal mondható Királyföldnek. De ez nem szolgál a szász nép kisebbségére. Ezért ő és többi néptársa szabad és boldog lehet intézményei teljes mértéke szerint: annyi a joga, a mennyi törvényes szabadságaiban biztosítva van; földjének így vagy amugy nevezése őt ettől meg nem foszthatja. A szász elnevezésben sincs szorosan véve senkire nézve *praejudicium*. Az 1848 előtti helyhatósági alkotmány szerint ott a szász, oláh és magyar egyenlő jogu, s egy politikai testet képező nemzet, ne-

vezte légyen magát bár hogy — a szász helyhatósági jogok öt bármelyikkel egyiránt illették. Hogy a gyakorlatban nem volt úgy, tudom; de annak helyébe az iménti évi magyarországi törvények új törvényelveket állítottak — a teljes polgári jogegyenlőség elveit. Ma tehát annál kevesebbé lehet sérelmes a név, mivel a jog mindenkire nézve egy és ugyanaz. A törvényhozásnak kötelessége, s a szász nemzet igazságérzetétől s loyális közreműködésétől megvárhatni, hogy a középkori exclusiv rendszer immár valahára megszűnjék, s ez elvek az Unió részletei keresztülvitele alkalmával kölcsönös jóakarattal és egyetértéssel e földön is érvényre jussanak.

III.

E viszonyok lényege vizsgálatánál első tekintetre szembeötlük — a szász önkormányzat, autonómia. Ennek alkatrészei: a nemzeti ispán, az Egyetem — Univerzitás, a szász kilencz szék és két vidék — ugyanannyi középponti várossal, és az ágostai hitvallásu összes papság — superintendensével.

Tárgyaljuk rendre, lekisérve általános vonásokban mindeniket, az ős hajdankortól a mai napig, forrásától kiindulva mostani állapotáig.

Legelső az ispáni hivatal. Ez az ős magyar vár- és vármegyerendszer korából való. A királyi várakból alakultak a városok; a királyi várak, szabad urí várak, nagy birtokosok földterületei képezték a vármegyét; saját ispánja volt minden várnak, a ki várparancsnok és bíró volt egy személyben; volt ispánja a városnak, a ki ismét annak biráját és politikai legfőbb tisztviselőjét képezte; volt a vármegyének, a ki annak haderejét vezette, a királyi adókat beszedte, közigazgatását intézte, s ügyesbajos dolgokban maga, vagy alispánja által ítéletet tett.

Diplomatikánk és östörténelmünk száz meg száz példáját mutatja fel ennek. Az „ispán“ fogalomszó hajdan kori politikai és birói főtisztviselőt jelentett, s középkori latin neve: comes, comes castri, comes villae, oppidi, civitatis = Graf, Burggraf, Landgraf = ispán, várispán, városispán vagy városbiró, vármegyeispán, tartományi ispán, tartományi biró.

A királyföldön is több ily városi és tartományi ispánságok, bíróságok voltak; köztük volt a Szebenvidék, Szeben tartomány — Provincia Cibiniensis — ispánja, bírója, a melyek azonban II. Endre idézett kedvezménylevelében állítólag de be nem bizonyítottan mind gyökerestől megszüntettetvén: egyedül a szebeni lön megtartva s az akkor egy tartományterületet képező összes szász városok és vidékek középpontjává téve — omnibus Comitatus preter (igy) Chybiniensem cessantibus radicatus.

E tartományt, — találóbban kifejezve — megyeispánságot szervezte II. Endre; területe kiterjedett Szászvárostól a Székelyek földéig és a Barczaságig, ezt bele nem számítva; benne voltak a mai Szászváros, Szászsebes, Szerdahely, Szeben, Segesvár, Kőhalom, Ujegyházszék területei, melyek eredetileg az ugynevezett hét szász városokat s azok biráit — Septem Civitates, Judices Regii — képezték. Későbbjárult hozzájuk Medgyes és Selyk, utóbbinak mai neve Nagy-Sink, s így alakult meg idővel a kilencz szék. Még a Statuták első czimében is: városok és hét meg két szék — Civitates, septemque et duae Sedes — kifejezéssel jelöltettek meg az erdélyi összes szász hatóságok. Megszülvén idővel a besztercei és brassói ispánság — Comes de Biztrica et de Brassow — előállott ama regényességig szép két vidék, mely tizenegy hatóság együtt egészíti ki ma a „Királyföld“ fogalomkörét. Régent, Bátost a közelebbi provisoriumok Torda- és

Kolozsvármegyéből kiszakasztva szintén önállósították s a Királyföldre csatolták; de ez mint ilyen, alkotmányellenes tény lévén, míg törvényesítve nem lesz, közjogilag tekintetbe nem vehető.

Melyek voltak a megszüntetett ispánságok vagy is bíróságok, s mit tehetett a megszüntetés? mikor kezdett Brassó és Besztercze főtisztviselője nem comes = ispán, bíró, hanem judex regius, villicus nevet viselni? vizsgálni nem ide, hanem a történelembe tartozik. Csak kettőt jegyzek itt meg: egyik, hogy a comesek, bírák még a XV-k században is, László és Mátyás királyok 1453-ki és 1464-ki okleveleiben sőt másutt is említve vannak, tehát gyökeresen nem szüntettek meg, csak nevet cseréltek, s századok folytán bizonyos viszonyok közt valamennyi a Szeben-tartományi ispán = bíró elsőségét elismerte. Másik megjegyzésem az, hogy egyfelől ez elnevezésnek a szebeni ispánság megalkotása után is fennmaradása, másfelől a szász székek és vidékek s azok központi városainak neve s tényleges létezése világosan mutatja azt, hogy a megszüntetett szász Comitatusok nem egyebek voltak, mint a mai székek és vidékek embryoi: a castrumok, villák és oppidumok s comeseik = ispánjaik nem mások, mint a XIV. századbéli villicusok s mai fő- és királybíráik. Lakóiknak polgári állása, vendég-létök, életfoglalkozásaik, a magukkal hozott germán erkölcsök, szokásaik és intézményeik okozták, hogy maga a központi ispánság, bíróság és vártartomány = Comitatus, Provincia – más alakot öltött, másképen fejlett ki, mint a magyar földi vármegyéknél. Legnagyobb hasonlata volt ennek a szepességi szászok polgári viszonyaival s belső szerkezetével.

Östörténelmünk, Diplomatikánk, régi országos intézményeink, sőt a latin, német és magyar nyelv természetének nem ismerésére mutat az, ha a latin „Comes“-szót

— a mi hivatalczim, s ispánt, tartományi ispánt, tartományi birót jelent — grófnak fordítjuk, írjuk és hiszszük. A „Burggraf“ és „Landgraf“ szók a németéi; a magyarul tudó magyar ezeket „ispán“ névvel fejezte ki ősi idők óta. Nálunk a „gróf“ fogalomszó nemzetségi kiüntetési czim, melyet az ausztriai ház alatt hoztak be, Magyarországon elébb, Erdélyben a nemzeti fejedelemség megszűnése után. Bethlen Gábor fejedelem még: Bethlen uram volt, I. Rákóczy György — fejedelem ő nagyságá. S pedig mekkora ember századában mindkettő!!

A szász ispánnak hat századon keresztül megmaradt „szebeni királybiró“-neve, világosan mutatja, hogy ő egy oly hatóságnak volt politikai feje és birája, mely több kisebb hatóságokkal együtt képezett egy politikai területégszet s jog- és hatósági köre némely viszonyok között az összes terület alkotó részeire kiterjedett.

A „szász ispán“ collectiv kifejezés-alak a királyok korszakában alig fordul elé, annál többször: a szebeni, beszterczei, brassói, kolozsvári biró és polgármester külön-külön; a nemzeti fejedelmek alatt legtöbbször a szebeni királybiró név alatt értetik. A Statuták-ban említés sincs az ispánról. E korszakban nem ispánja, de a szász nemzetneve maga van legtöbbször használva: kezeséget csak a nép s hatóságainak összesége nyújtott a többi nemzeteknek; nem keresték azt egy személyben vagy hivatalban; nem alkudoztak a királybiróval vagy ispánnal és polgármesterrel, nem kérték tőlük azt, a mit a néptől, a nemzettől vártak. Való, hogy a szebeni királybiró mindig nagy tekintélylyel s befolyással birt az igazságszolgáltatás mellett a külön nemzeti s országos közügyekre. De történelmileg áll, hogy a városak és székek követői s főtisztviselői együttesen intézték el az adó, katonakiáll-

tási, országgyűlési, nemzeti vagyonkezelési, iskolai és választási, szóval minden fontosb ügyeket.

Az osztrákház uralkodása alatt kezdett a szász ispánnak nagyobb hatásköre nyilni. A kormányzék 1690-n megkérdezte a szász hatóságokat: mi jogukat tudják s kívánják érvényesíteni a szebeni királybíró választásánál, ki egyszersmind a nemzet ispánja? Medgyes, Besztercze és Brassó saját önállóságuk mellett nyilatkoztak, csak az egyetemi gyűlést ismerve el közös érintkezési pontnak, a többi Szeben elsőségét s az általa választott királybíró hatóságának rájuk is kiterjedését nyilván elismerték.

A „Comes Saxonum“ = „szász ispán“ név közhasználatba jövése, az ispáni = szebeni királybírói hivatal, s illetőleg az utóbbinak időfolytán megszűnése, s annak lassanként szerzett széles hatásköre és mai méltósága alapköve itt lön letéve: fejlődése műfolyamának tüzetes nyomozása a történetbe való; de a főbb mozzanatok s jellemzőbb tények előadását ez alkalommal és az előbocsátottak kapcsolatában szükségesnek s hasznosnak látom.

IV.

A szász ispán jog- és hatásköre megismerhetése végett annak a mult időkből való négy fő fejlődési mozzanatát kell részleteznem; egybehasonlítva azt a mostanival, annak, a mi valóban alkotmanyszerű és nem esetleges agglomeratum s a mit tudni ez időben mindenkinek szükséges, hű képe vagy legalább körrajza — úgy hiszem — adva lesz.

Az alap II. Endre királynak 1224-ben az összes teuto-telep részére, s Mátyás királynak 1464-ben husvét utáni hatodnappal Székes-Fejérváron a szebeni királybíró választás iránt a szebenieknek adott kedvezmény-levele; továbbá 1698-ban május 15-én a királyföldi hatóságok közönségé-

nek — egyetemének — a szebeni polgármester és királybíró közötti, valamint e két hivatalnok és az összes királyföldi hatóságok közötti alkotmányszerű viszony iránt kelt hivatalos Nyilatkozata, melyben az ispáni hivatal jogköre meglehetősen meg van határozva; alapul vehető 1782-ben febr. 18 án a szász nemzet közönsége — egyeteme által = *Universität der Sächsischen Nation* — az ispán részére kidolgozott *Utasítás-terv*, melyben terjedelmesen elé van adva az ispán nagy kiterjedésű hatásköre, s hivatkozás van azon kiváltságlevelekre és közhitelességű adatokra, melyeken a munkálat alapul, s melyek közül három épen az, a mit fennebb megneveztem; hozzájárulván még Cloos János akkori ispán kineveztetési rendelete és esküformája, végre egy ugyancsak általa az ispáni utasításra nézve tett hivatalos nyilatkozat.

A legelső okiratban az ispánra vagy bíróra nézve ez áll: az egész királyföldi nép adózás tekintetében egy ispán alatt álljon = *Universus* — — — *sub uno Judice censeatur*, — tovább: e nép felett más ne bíraskodjék, mint a szebeni ispán, vagy mit. i. a király = *ipsos nullus iudicet, nisi nos vel Comes Cibiniensis*, — megint tovább: őket senki ne idézhesse másképp elénkbe — mondja a király — hanem ha ügyök olyan, hogy az ő bírójok előtt el nem dönthető = *nec eos eciam aliquis ad presenciam nostram citare presummat, nisi causa coram suo iudice non possit terminari.**)

A ki e kor intézményeit, diplomatikai írásmódját, s a városok közhatóságai és bírói szerkezetét ismeri, az tudja, hogy a censust, a királyi adót az Árpád-házból való királyok alatt az ispánok, Comesek szedték be az illető város és tartományterületek lakóitól. Itt is az történt. A leg-

*) A régi ortographiát az idézet hűségéért tertom meg.

régibb időkben kétségtelenül az ispán szedte be a szász nép királyt illető adóját, ő vitte az ország zászlója alá a szász fegyveres erőt; a nép főbirája is ő volt. A szászok adócontingense még a nemzeti fejedelmek alatt is együttesen szabattott ki, s úgy osztották fel maguk között. Fegyveres erejüket a szebeni királybiró vitte akkor is a fejedelmi táborba, az ország fővezére alá. Az első foku biráskodás azon kori mindenik város Comesének, birájának hivatalából folyó joga volt; így volt az Magyarországon a Szepesség földén, nálunk Szeben, Brassó és Besztercze tartományterületein. Endre király kiváltsága kelésekor még csak egyszerű villák, kisdud telepek voltak azon szász községek, melyekből később szép nagy városok fejlődtek. Azok függhettek biráskodás tekintetében a szebeni birótól vagy Comestől. Később önállókká lettek, s minden biró városa kebelében intézte a nép ügyes-bajos dolgait; de a szebeni királybirónak és tanácsnak ekkor is megmaradt az az előnye s kiváltságos joghatósági köre, hogy a nemzet közönségét vagy is a hatóságokat illető ügyek előtte folytak s a többi városok birói ítéleteivel meg nem elégedő felek is ügyeiket oda — épen az adománylevel alapján — felebb vihették, a hol az ő elnöksége alatt koronként egybegyülő hétbirák eleinte a szebeni tanács tagjaival együtt, később külön, mint másod biróság polgári és bűnügyekben ítéletet hoztak, s a meg nem elégedő fél innen azt a királyig vihette . . . . Az a jog tehát, a mit a szászok birtak, hogy t. i. első birájok a szebeni biró vagy is az ispán legyen, általános kedvezménye volt azon korbéli minden önálló hatóságú tartományterületnek. Ilyenek voltak: a Székelyföld, a Szepesség, a Kunság stb.

A második alap-oklevél a fennforgó ügy egy jogtörténeti kérdését, a szebeni királybiró-választást állapítja meg, valamint azt is, hogy a szászok comesei valóban bi-

rák voltak, s bár II. Endre kiváltságában gyökerestől megszünteknek irattak, Mátyás korában mégis léteztek. „Ámbár — így ír az igazságos király — a régi jog és joggyakorlat szerint Magyarország királyai a szebeni királybirót vagy ispánt — Judicem seu Comitem — a mely a hét szász szék többi királybirái vagy ispánjai közt — inter Judices seu Comites — elsőséggel bir, mindig a mikor szükséges volt, maguk szokták választani és tenni: mindazáltal azon város iránt kedvezésünket kívánván megmutatni, megengedtük, hogy maga válaszsza magának királybiróját; a ki, míg él, a mondott város polgárait és közönségé jogaikban is szabadságaikban védje, pártolja, a mik tisztében állanak teljesitse, hozzánk hű legyen, parancsainknak engedelmeskedjék.“

Az 1698-ki egyetemi hivatalos nyilatkozat megint nevezetes felvilágosítást nyújt az ispáni hivatalról. „Mint az erdélyi többi vármegyékben — így szól az — két főtisztviselő a fő- és alispán, ugy Szebenvármegyében is — Comitatus Cibiniensis — két főtisztviselő van, a polgármester és királybiró, kik ketten mintegy *D u u m v i r a t u s t* alkotnak, de a kiknek hatalma meg van osztva. Az első a nemzeti gyűlések elnöke, határozatai végrehajtója, a nemzeti pecsét nála áll, a királybirót vagyis *Comest* a szebeni központi tanácssal együtt ellenőrzi, nehogy az magát függetlennek tartsa. Szeben városában benn, s azon kívül az egyetemi — universitási — ülésekben a polgármester az elsőséget nem engedi a királybirónak, sőt a királybiró és szebeni tanács felett közvetlen hatósággal bir, honnan a meghagyások és rendeletek kiadatnak; továbbá a szász nemzeti tartományterület *consula — C o n s u l P r o v i n c i a e Nationis Saxonicae* — a szász nemzet főfő vagyonsáfára, — *Oeconomus* — a ki régen a királyi s fejedelmi adókat beszedte, ma is a nemzet egyetem jövedelmeit ő

veszi be, s a városok és mezővárosok tisztviselőinek, valamint a nemzeti egyéb szükségekre is kiadja, s azokról az Egyetemnek számol. Ellenben a szebeni királybirónak vagy Comesnek a nemzet keblében az igazsági ügyekben legfőbb tekintélye s hatósága van; kötelessége ügyelni, hogy az igazságszolgáltatás mindenütt gyors legyen; ő a polgármesternek is bírása és felsőbb hatósága, de úgy, hogy a törvényszékben az egész szebeni tanács jelen legyen. Mikor a polgármester számadást tesz, az elnökséget viszi a királybiró; a **közigazgatásban** egymásnak egyenjogu tisztársai, hivatali eljárásaikban pedig egymásnak mintegy ellenőrei. A szász nemzet közös nemzeti, s a városok és községek külön kiváltságait, helyhatósági alkotmányát, a székek szokásait egyformán védni kötelesek. A királybiró tiszte a figyelmeztetés, a polgármesteri tanácsnak egybehívása, s a határozatok végrehajtása; ezért az Egyetem minden kiadványaiban az első helyen a polgármester írja nevét alá, a második helyen a királybiró, harmadik helyen a székbiró és a szebeni tanács. A királybirónak van fentartva mint a szász nemzetben az igazságszolgáltatás fejének, hogy a királyföld — fundus Regius — lakói közt támadt határegyenletlenségi ügyekben ítéljen. Ez — így végződik ez okirat — a mondott hivataloknak természete s azok hatáskörének régi szokás által megerősített gyakorlata, a melyet az Egyetem közös beleegyezésével, hitők alatt s pecséteikkel megerősítve kiadtak az azon jelen volt összes követek.“

A Cloos ispán kineveztetési rendelete és esküformája megint egy pár lényeges felvilágosító adatott nyujt. „Régóta nélkülöz — így szól az első — a szász nemzet egy ily főkormányzó tisztviselőt; most a szebeni nép régi szokás szerint kijelölését megtette, a kormányzék felterjesztette, s a fejedelem szász nemzeti ispánná és szebeni királybi-

róvá élethosszig kinevezte, a majorsági pénztárból 2000 frt fizetéssel, a szász ispánok régi törvényes jogával, hatáskörével, hasznaival és jövedelmével, kitüntetéseivel és bírósági illetőségével, egyszersmind pedig a kormányzók belső tanácsosi tisztével ruházta fel a kir. kincstártól 1500 a tartományi pénztárból 500 forint fizetéssel látva el, s teljes hatalmat engedett neki arra, hogy ítélhessen, végzhessen, bűnöket büntethessen, s e hivatalnak a hozzá kötött és szokás által helybenhagyott minden kötelességeit a felség rendeletei, az ország köz- és a szász nemzet helyhatósági törvényei szerint teljesíthesse s gyakorolhassa.“

Az esküformában lényeges az, „hogyan nevezett ispánt a szebeni száz férfiak testülete választotta, hűséget fogad a szász nemzet Egyetemének, védni igéri az összes szász városok, mezővárosok és székek különösen pedig Szeben szabad királyi főváros becsületét, hasznát és igazait s kiváltságait; a templomokat, iskolákat, özvegyeket és árvákat oltalmazza, és a szebeni száz férfiaktól hozott vagy hozandó végzéseket megtartja és végrehajtja; bírói hivatalában barátira és ellenségre, szegényre és gazdagra való tekintet nélkül, irigységet, gyűlölséget, kedvezést félretéve a szász municipális Statutumok szerint ítél; ha valamit megértene, a mi a szász közönségre nézve káros, azt a szebeni száz férfiaknak tudtára adja.“

Ezek szolgáltak alapul az előlérített ispáni utasításnak, melyben az ispán hatásköre 1) közigazgatási — politikai, 2) igazságszolgáltatási, 3) gazdasági tekintetben hosszason elő van adva.

Az elsőből kifolyólag az utasítás kötelességévé teszi az ispánnak, hogy a nép adóképeségére ügyeljen, a királyföldből — fundus Regius — elidegeníteni semmit se engedjen, a városok, székek és mezővárosok kiváltságait, mentességeit, adományait. kivált pedig a VII. bírák

javait illetőket védje, fenntartsa, a szász nemzeti levéltár okleveleire a polgármesterrel együtt különös gondja legyen, a levéltárnokot hűségre és hallgatásra szorítsa, hogy azok közül nehogy valami a nemzet kárára idegen kezekbe jusson, sőt az ő hire és téritvény nélkül semmi ki ne adassék, végre, hogy a czéhokat igazaikban, s czéhszabályaik szerénti jogkörükben megoltalmazza.

A másodikat illetőleg az utasítás meghagyja az ispánnak, hogy minden pert egy év alatt bevégeztesen, a huzó-halasztó perorvoslatoknak, ügyvédek visszaéléseinek helyet ne adjon, a Statuták szabványainak meghiusítását ne engedje, a félrevezető törvénytárgyalásoknak az Egyetem által hozandó végzéssel elejét vegye, a határ-egyenletlenségi ügyeket a lehetőségig személyesen intézze el.

Gazdaságügyi jogkörét illetőleg az utasítás kötelességévé teszi, hogy a majorsági számadásokat maga mellé veendő egyénnel vizsgálja meg, a kitűzött időre számadásaikat elmulasztók ellen szigoruan járjon el; a nemzeti közös, és a VII birák külön jószágaira ügyeljen, hogy azok jövedelme beszolgáltassék, azokba becsületes és tapasztalt gazdák tétessenek; a hűteleneket az Egyetem s illetőleg a VII birák beleegyezésével függeszsze fel vagy bocsássa el; minden számadással köteles tisztviselőtől az év elteltével — számadását haladéktalanul kérje be.

Ezek ugyan amaz okiratokban — melyeknek én] feljebb hű kivonatát adtam — nem taláztatnak, de gyakorlatban lehettek, s az Egyetem hihetően annak alapján állította össze ily terjedelmesen és szabatosan az ispáni utasítást. — Lássuk mi lett annak további sorsa.

V.

A szász székek és vidékek közönsége vagyis egyetemi gyűlése által tett 1698-ik évi Nyilatkozat-nak az

ispán vagy királybíró és a szebeni polgármester hatásköre s azok egymáshoz való — mintegy *Duumviratus* képező — viszonylatára vonatkozó része nagy visszatetszést idézett elé az akkori ispán, mint szintén az esküforma tartalma már korábban az uralkodó Felség részéről. Az ispán hivatkozott az ezen felfogás ellen már 1698-ban tiltakozó Brassó, Besztercze és Medgyes városok hivatalos jelentésére, a Felség pedig 1752-n május 27-n költ kir. leiratában élesen megróttá érte a szász közönséget. — „A szász ispáni hivatalnak — mondja Cloos ispán 1782-n jul, 6-n kelt észrevételei során — a régi időkben a volt jelentősége, a mi a magyaroknál és németeknél ma is a Comesnek: tartományait és vidékeiket azok különböző természetére szerént igazgatta mindenik ispán, Comes. II. Endre a szebenin kívül mindenik ispánságot megszüntette, ennek ellenben kiváltságlevelét I. Károly 1317. Nagy Lajos 1366. Mária királyné 1383. Zsigmond 1387. és 1406. Mátyás 1486. Ulászló 1493. I. Ferdinánd 1552. Báthori István 1583. Bethlen Gábor 1627. I. Leopold 1691. megerősítette. Ennek alapján a szász ispánnak külön hatósága volt a szász nép felett; a tőle ellátott peres valamint keblí határ-egyenletlenségi ügyek is nem vitettek az erdélyi vajda, hanem a király s később a fejedelem elébe. Az ispán ezen igazságügyekben volt főfő hatóságának külső jelvényei a zászló, kard és buzogány, melyet beiktatásakor használni szoktak. Ennek történeti kútféje előttem ismeretlen.

„Ezen — mondatik továbbá az ispán észrevételeiben — századokig fennállott hatósága a szebeni szász ispánnak vagy királybírónak az előlemlített évben felsőbb rendelet következtében kérdésbe jöven: a szász egyetemi gyűlés fennértett Nyilatkozatában az ispán és Consul közt egyenjogú *duumviratusi* viszonyt állított lenni szintegy, mint a vármegyéken is két főtisztviselő van, a

kik ispánoknak mondatnak; továbbá azt állította, hogy a Consul elnöke a nemzeti gyűléseknek, az ispán és szebeni senatus felett is hatósággal bír s annak bírója; az ispán ellenben legfőbb hatósággal bír a királyföldön az igazságszolgáltatási ügyekben s bírója a Consulnak és senatusnak, egymás ellenőrei sat.

„A Duumviratus — folytatja a nevezett ispán — Frank Bálint szász ispán egy könyvében említettik legegylebb; arról az oklevelek, kiváltságok és levéltári adatok nem emlékeznek. Az egyetemi gyűlés végzése ezen pontjának a brassai tanács még azon évben aug. 1. a főkörmányzékhez tett felterjesztésében ellene mondott és a maga részéről visszavonta, kijelentvén, hogy a szász ispánnak és szebeni Consulnak azon nyilatkozatban tulajdonított hatóság az ő tudtok nélkül talált helyet, ők ez attributumot el nem ismerik. „Nem hogy valami hatósága lett volna a szebeni bírónak, polgármesternek Brassó város és a Barczaság vidéke felett — mondatik e felterjesztésben — hanem inkább e szabad királyi város és vidék emberi emlékezetet meghaladó idők óta teljes szabadsággal s a szebeni bírótól vagy ispántól független hatósággal birt, melyet a maradékra is épen és csonkítatlanul kíván átadni; és semmit inkább nem óhajt, mint azt, hogy minden szász város megelégedvén a maga szabadságával, a más buzájába sarlóját ne vágja, s a század elején nyert hatáskörében maradjon meg.“ Medgyes város tanácsa ugyan akkor aug. 7-én költ felterjesztésében a „Duumviratus“ és „Provincialis“ szókat — mivel tartományi bírákat kívántak alatta érteni — gyanusoknak nyilvánította, a melyeket hanemha nagyon tág értelemben és csak Szeben város falai között lát használandóknak. „Midőn az ezelőtti években — mondja a felterjesztés — Medgyes, Brassó és Besztercze városok községei saját jogaik és szabadságaik alapján egye-

sülve önállóságot vívtak ki, a szebeni királybirónak és polgármesternek semmi felügyelési joga rájuk nézve nem volt. Őseik vem voltak oly gyávák és elvetemültek, hogy a midőn szabadok lehettek, magukat szolgálká aljasítsák. Szorosb és más hatósága tehát a szebeni polgármesternek és királybirónak felettök nem lehetett, mint a mi az egyetemi gyűlést alkotó más ülnököknek is, t. i. az, hogy az ő hatóságukból feljebb vitt perügyek ellátásában az ők köve- teikkel, biráikkal együtt résztvett. Medgyes és Selyk önállását biztosítják Zsigmond királynak 1428-ki, Ulászló királynak 1494-ki kiváltságlevellei. A szebeniek felsőbb- ségre törekvése felfuvalkodottságot s uraságra vágyást rejt magában, a mely az Egyetemnek, a városoknak, sőt a szász föld egész területének hátrányára van.“ Né- mileg simulóbb szellemben nyilatkozott Besztercze, de a szebeni bíró és Consul formaszerű hatóságát a ma- ga és vidéke területén el nem ismerte, mert neki — ugymond — Erzsébet királynétól és Hunyadi János kor- mányzótól kiváltsága van arról, hogy saját biráján kívül senki elébe megjelenni ne tartozzék.

„Az egyetemi gyűlés nyilatkozata azon pontjára, hol az a szebeni királybirót és Consult a vármegyei két főbb tisztviselővel hasonlítja össze, azt jegyezte meg az ispán, hogy ez nem alkalmazható, mivel ott csak egy főispán van, a többik annak mind alá vannak rendelve. A szász ispán- nak is alá van rendelve már az Endre király kiváltság- levelében az egész nép Várostól Boráltig, tehát a szebeni Consul is.

„Az ispán hatáskörét illetőleg ugy nyilatkozott, hogy már az 1680-n novemb 1-én Fejérváron tartott ország- gyűlés XIV. t. czikke értelmében a szász népet általában érdeklő ügyek intézésére az van hivatva; utasítására nézve pedig az a megjegyzése, hogy mellözve az ispáni teendők-

nek részletes elésorolását, a létező viszonyok közt a szász nemzet közigazgatási ügyeit illetőleg különösen kettőre kellene főttekintettel lenni: 1) hogy az oly ügyek, melyek elintézése módja hazai köztörvényeken, kir. rendeleteken, s általános kötelezettségeken alapulnak és nem foglalnak magukban nemzetiségi, vallási, személyi és birtoki különbözőzéseket, legyenek megkülönböztetve azoktól, melyek 2) az iménti minőségeknél fogva saját illetőségeik, bíráik és hatóságaik körébe tartoznak, s a különböző jogok és joghatóságok sérelme nélkül máshol helyesen el nem intézethetnek. Ennek szem előtt tartásával, hogy mi tartozzék az ispán hatáskörébe s mi ne: elhatározni a kormány akaratjától függ.“

A királyné pedig fennindézett leiratában az ispáni esküformára ekképen fejezte ki rosszalását. „A szebeni tanácsnak előnkbe terjesztett tisztviselői esküformájában — ugymond — több olyanok vannak, a mik királyi tekintélyünkre nézve sérelmesek t. i. az ott hivatalba lépő egyén a szász Egyetem és Szeben városa iránt szintazon hűséggel köteleztetik, mint mi irántunk, azon országnak legfőbb ura és fejedelme iránt; e felett kötelességévé van téve, hogy az ekklezsiák, iskolák protectora legyen, a tanács becsületét és hasznát védelmezze, s a mit azon tanácsra és szász nemzeti tisztekre nézve mint hasznost vagy károst megtud, gyorsan tudokra adja.“ Ezen — a fejedelmi és hazai közjogra nézve sérelmes pontok módosítását a királyné szigoruan megparancsolta.

Az ispán hatáskörének megszüabása tárgyában folyt ezen hosszú tárgyalásnak a kormány ezuttal e rövid és egyszerű végzéssel vetett véget: „Megváltozván — értve van a II. József uralkodása ideje — az ország viszonyai, valamint a szász nemzet beligazgatásának alakja is: az ispáni utasítás a vonatkozó iratokkal együtt tétessenek le-

véltárra.“ . . 1791-n e tárgy újból felelevenült; de már ekkor Erdély udvari Cancellára egy — a hazai viszonyokat tökéletesen ismerő, tudományosan mivelt férfi, a nagy gr. Teleki Sámuel volt, a ki a szász viszonyok rendezését teljes dologismerettel s államférfiúi belátással vette munkába, s alatta ez ügy nem sokára egészen más fordulatot vett. A felsőségre törekvő szebeni és az önkormányzatukat féltő többi szász közönségek közötti küzdelem a dolog állását csakhamar tisztára derítette. A fejedelem átlátván, hogy a szebeni királybíró nem lehet egy személyben, külön fizetéssel bíró s az egész Királyföld felett álló nemzeti ispán is, és a szebeni polgármesternek alárendelt — csak Szeben városi — hivatalnok is: 1796-n a szebeni Consult az egyetemi elnökségtől felmentette s azt az ispánra ruházta, később pedig 1797-n költ kir. rendeletében ismételve meghagyta, hogy a szebeni k. birói hivatal hagyassék ürességben, a szebeni polgármester az Egyetem dolgaiba többé ne vegyüljön, a nemzeti ügyeket igazítsa a nemzeti ispán; a kinek jog- és hatásköre 1805-n jan. 16-n költ s a hatóságokkal 26-n közölt általános szabályozó rendelet 5-ik szakában 6. pont alatt meg lön szabva. Az 1) pont a szebeni ugynevezett tartományi polgármesteri hivatal megszünteti s az összes nemzeti ügyekre való felügyeletet az ispánra ruházza, a szebeni királybírói elnevezést szintén továbbra is felfüggesztve hagyván; 2) pont az ispán középponti felügyeleti jogkörét abban határozza meg, hogy a közigazgatási, törvényes és gazdasági ügyekben kelt rendelések teljesedése felett örködjék, a hivatal-választásokat hajtsa végre, a városi tanácsokat a felsőbb rendeletek teljesítésére szorítsa, jegyzőkönyveiket vizsgálja meg, a nemzeti jószágok valamint a szász törvényhatóságok és községek jövedelmeire ügyeljen, a szász hatóságokat évenként rendre járja meg. A 3)

pont szerént a városi tanácsok kötelesek jegyzőkönyveiket minden 15 napban hozzá felterjeszteni; a 4) az ispán melletti tisztviselők fizetését javítja meg; az 5) pontban az ispán fizetése a szász községek részéről 1500 ftban állítatik meg; a 6) pontban az igazság gyorsítása tekintetéből megengedett, hogy az ispán egyetemi gyűlést Katalin napján kívül — a körülmények szerént — még májusban is hívhasson egybe és azt tarthassa meg.

Ezek azon közigazgatási uton kiadott szabályelvek, melyekben a szász nemzeti ispán hatásköre némileg körvonalozva van. Az utasításadás iránti hosszas tárgyalásnak ez végeredménye. A szász ispán választása iránt tájékoztatást nyújtó adatok a lapokban és emlékiratokban közölve vannak; azokból kitűnik, hogy Szebenszék kizáró választási joga 1845—46-ban a 11 szász törvényhatóságra lőn átruházva. Az így választott s felsőbb helyen megerősített ispán Salmen Ferencz lett, a ki 1849-ben mint szász nemzeti ispán egyszersmind Zeben fő- és Besztercze s Brassó alkerületek császári biztosa — Ober-Districts-Commissär — volt, 1852-ben ezen hivatalát Semmisítő-törvényszéki udvari tanácsossággal cserélvén fel: az ispáni hivatal megszűnt, míg 1861-ben Erdély alkotmánya visszaállításával újból felelevenítettett, s előbb ismét ugyanazon udvari tanácsos b. Salmen, azután előbb — 1862 — ideiglenesen, utóbb — 1863 — véglegesen, de nem alkotmányosan Schmidt Konrád mostani ispánra ruháztatott. Mindkét ispán hivatalos pályájához oly emlékek vannak kötve, melyek alkotmányos gondolkozásu, Magyarország és Erdély közjogát, népeinek közszabadságát s javát minden egyebek fölébe helyező ember szívében mély szomorúság érzését költik fel. De nekem evvel nincs dolgom. Menjünk utunkon tovább.

Báró Salmennek 1861-ben eleinte mindjárt a Király-

földre szervező biztosul kineveztetése a kir. főkormánysszék tudta nélkül történt. Az alkotmány elleni későbbi hibakijavítás nagyobb a hibánál. Ő az erd. orsz. pénzügyigazgatóságnál a királyföldi hatóságok foglyai élelmezésére azon összegből, mit Erdély részére az udvar engedélyezett, a királyi főkormánysszék hatósága mellőzésével önféjüleg 5589 frt. 48 krt. utalványozott, s midőn a főkormánysszék érette feleletre szólította, tettét avval mentette, hogy ő a megszünt absolut korszakbeli császári törvénytörvény elnök helyét pótolja: a pedig hasonló utalványozást tehetett; később arra kérte fel a főkormánysszék, hogy a mint az alárendelt szász hatóságok csak általa fognak ezen a főkormánysszékkel érintkezni; ugy a kir. főkormánysszék is ezután rendeleteit az ő útján bocsássa ki a szász törvényhatóságokhoz; a mi iránt ő azokat már eleve értesítette, és ezt állítása szerint azon indokból, hogy neki a kir. főkormánysszék rendeleteinek teljesítése felett örködni kell, ezt pedig csak ez uton teheti. A főkormánysszék a törvények és az 1848 előtti gyakorlat megtartására utasította s tudtára adta, hogy a főkormánysszék ülésekben jelen lehet, sőt mint tanácsosnak jelen kell lennie, és ott megtudhatja annak szász hatósági ügyekbeli intézkedéseit. Az ispán visszairt: a főkormánysszék rendelete teljesítésére utasította. Egy eset alkalmából ismét megújult a kérdés, a főkormánysszék harmadszor is rendre utasította.

Így kezdődött meg b. Salmen alatt a szász ispán hatáskörének tágosabbra terjesztése; mit a jelenlegi ispán hivatalába lépése után még több erélylyel s nagyobb mérvben folytatni kezdett, de azon különbséggel, hogy céljának kivitelére a nemzeti Egyetem csaknem folytonossá tett gyűléseit használta fel. Mielőtt a szász Egyetem legközelebbi évek alatti terjeszkedési eljárására térnék: vizsgáljuk meg ez intézmény jogtörténeti állását.

VI.

Következik az Egyetem — Universitas. E fogalom-
szóval sokan már a legősibb korban egy oly bírói vagy
állandó politikai-hivatali testületet kötnek össze, a milyen
az ma, s eredetét Nagy Lajos király korában vagy tán
még annál is feljebb keresik. E nézetnek történeti alapja
nincs. A várrendszer korában a vár vagy vármegyeispán
helyettesével megosztva igazította a hozzátartozó nép po-
litikai és peres ügyeit. Testületi és állandó törvényszéki
és politikai-hatósági ügyintézés ama régi századokban nem
volt. A vegyes házból való királyok alatt is a vármegyei is-
pán és viceispán volt szinte mindenekben minden: legfeljebb
3—4 esküdt bírórol emlékeznek az oklevelek. Milyen volt
a Királyföld politikai alakja a mohácsi vészig, határozot-
tan megmondani nem lehet. Abból, hogy királyválasztás
és koronázás alkalmával vagy az ország nagy ügybajaiban
Brassót, Beszterczét, Kolozsvárt, Szebent külön hívták
meg, az látszik következni, hogy külön-külön nagy auto-
nomiájuk s egymás közt laza összefüggés volt. Az áll, hogy
a vajda a többi nemzetekkel együtt vagy az ispán külön
a szász nép közönségének képviselőit egybehívta, háborui,
adókiirási és más fontosabb ügyekben. Az is igaz, hogy a
szászok, a 'szász közönség — Saxones, Communitas Saxo-
num — gyakran tanácskozott külön, igen az ország nemze-
teivel; még az Universitas szó is fordul elé, de az egész
szász népet, a szászok által lakott tartományterület és megye
népképviselőit s nem valamely permanens hatóságot je-
lentő érteményben. Így hivatott Universitásnak a magyar
királyság egész területén a vármegyék és székely székek
politikai jogrészes lakóinak egyeteme, közönsége is: az
Universitas Comitatus Kolos, Sedis Udvarhely sat. latin
kifejezési alak magyarul Kolozsvármegye, Udvarhelyszék

közönségét, egyetemét, gyülekezetét jelentette eleitől fogva, s a kormányi rendeletek ez utolsó néven intéztetnek azokhoz mai nap is. Így tette egy incorrect gyakorlat a szász hatóságok közönségének koronkét egybejövő törvényszéki gyülekezetét az **Egyetem** = Universitas név alatt csaknem állandó törvényszéki és politikai testületté, hatósággá.

Arra, hogy a nemzeti fejedelmek idejében az „Universitas“ fogalomszó alatt a szász nép közönségét értették, számos példa van a törvényekben és történelemben. Azok közül csak az 1680-ban nov. 12-én Fejérvártt hozott s fennebementített t. cikket idézem, melyben a szász nemzet szegénységének sérelmi ügye a szebeni királybíróra lön bizva, hogy — a mint a törvény szól — ő kegyelme mint a szász közönség ispánja — tanquam Comes Universitatis Saxonicae Nationis — a fejedelem rendelete szerint azt nyomozza ki s a fejedelemnek tegyen róla jelentést. Ezeknél fogva bizonyosnak vélem azt, hogy sem a Communitas, sem az Universitas fogalmak nem állandó collegialis testületet, hanem kisebb-nagyobb számú és hatáskörű jogosult községeket vagy képviselőket jelentettek, és azt is, hogy az Eder, Schlözer és mások eddig felfedezett adatai alapján szabatosan meghatározni akarni a királyföldi nép és ispán ama két korszak alatti politikai és igazságszolgáltatási formáit — teljesen elvesztegetett fáradság.

II. Endre király és Mátyás idézett kedvezménylevelei sejtelmek inkább mint valóságok, gyanítottatják csak, nem adják tisztán értésünkre azt, a mi volt.

A nemzeti fejedelmek alatt már jobban szervezkedve volt a királyföldi szász nép politikai, törvénykezési és egyházi önkormányzata, s központja a szebeni királybíró-ság és Egyetem volt. És ez az ország önállásának s egyenjogú alkotmányrészességnek természetes következtetése volt. Az eddig nyilvánosságra jött adatok szerint a szász nép

közönségének kétféle gyűlése volt; először: politikai-közigazgatási, midőn a fejedelem és kormánya, vagy az országgyűlés által, vagy pedig a több nemzetektől külön, országgyűlésen kívül valamire felhivatott, midőn valaminek végrehajtása kötelességévé tétetett, vagy pedig az ország nagy veszélyben levén, önsorsa biztosításáról önmagának gyorsan gondoskodnia kellett, — ily gyűlései esetlegések s meghatározatlan idejűek és tartamuak voltak; másodszor a szász hatóságok kebelében támadt s végleg el nem intézett peres ügyeknek másodbiróságilag elintézése végett is gyűltek össze képviselőik: elnökük volt a szebeni k. bíró egyszersmind ispán, bírák a Szeben városi összes tanács, a más székekből és vidékekből küldött követek: királybírók székbírók, senatorok, esküdt polgárok és jegyzők. Volt rá példa 1574 — 78 — 79-ben, hogy az egyetem szent György napkor gyűlt össze; arra is igen 1580-ban, hogy ápril 11-én, 1605-ben márczius 10-én, sőt a körülmények s háborus időkhez képest más részében is az évnek, de az ily változó idejű gyűléseknek jobbra közigazgatási s más véletlenül előfordult igazítandói voltak. Bizonyítják ezt saját jegyzőkönyveik bevezetései. „1574-ben s 1580-ban a régi szokás szerint a közdolgok igazítására gyűlést — Congregatio — tartottak a szász tartományból való urak — így hangzik amaz évi jegyzőkönyvnek bevezetése; 1605. ismét közgyűlést — publica Congregatio — tartottak az erdélyi szász tartományi urak a végre: miként lehetne az Erdélyt fenyegető nagy veszélyt elhárítaniok? 1579-ben egyetemi gyűlést hirdettek, de nem tartották meg; mivel a fejedelem épen akkor tartott országgyűlést s a szász főbb embereknek ott kellett lenni.“ A XVII. században a perek ellátása végetti egyetemi gyűlések rendes ideje, ha a nemzet ügyei kívánták — Katalin napja volt; világosan mondja ezt Besztercze város fennebb

említett 1698-ki felterjesztésében, valamint azt is, hogy azt a szebeni polgármester hívta egybe, s ott az ügyeket a városok és székek szavazata szerint határozták el. (Dominus Consul Cibiniensis Almam Universitatem quolibet Anno pro festo Catharinae convocat et in illa Congregatione Sententiam in controversiis decidendis juxta cujuslibet Civitatis et Sedis suffragia promulgat.)

A Katalin-napi gyűlés az ország köztörvényeiben és szokásaiban gyökerezett, minthogy a többi törvényszékek is ekkor tartották gyűléseiket. A vármegyéknek és székelyszékeknek sőt a fejedelmi s később a királyi táblának is az évi utolsó törvényszaka — periodusa — ez időre esett; sőt az ausztriai uralk. ház alatt még a kir. főkormányzók mint politikai és bírói hatóság is ekkor tartotta télszaki gyűléseit. Ez által a hivatalos érintkezés könnyebbé, a perek elintézése gyorsabbá vált, mintha az ország külön részeiben különböző időkben lettek volna a közgyűlések és törvényszólgáltatás. Ebből azonban nem következik az, hogy csak akkor gyűltek volna össze, s hogy csak peres ügyeket intéztek volna el; de az sem, hogy a hányszor tetszett, mindig egybegyűlhettek s nemzeti belügyeiken kívül az ország közdolgairól is mód és határ nélkül intézkedhettek. Erdélynek ez időben nagyon szabatosan körvonalozott közjoga volt. Szorosan meg volt szabva cselekvési köre a fejedelemnek, az országnak, megvolt autonómiaja belügyeiben a székelységnek, szász népnek; de hogy az országot együtt illető ügyekbe egyik se vegyüljön, szigorúan megtiltotta az alkotmány s ellenőrizte a háromnemzeti intézmény, még inkább a hatalmára éberén ügyelő fejedelem és kormánya, leginkább pedig az Unio-eskü, mely nem engedte meg, hogy bármelyik nemzet a más hátrányára szóval, irással és tettel bármit cselekedhessék.

Az „Egyetem“ Universitas — mint bizonyos időben szabály szerint egybegyűlő s az elébe felhívott perekben másodbiróságilag ítélő birói hatóság 1583-n február 18-án lön Báthori István lengyel király által közigazgatási uton fejedelmi kiváltság alapján felállítva és törvényesítve az által, hogy a szászok helyhatósági törvényszabályait — Statuta Jurium Municipalium Saxonum in Transsilvania — megerősítette, közöttük és rájuk nézve kötelező törvényekül elfogadta, a mennyiben a közjogokkal egybe nem ütköznek, az az csak a szászok földét és törvényhatóságát illetik. E helyhatósági törvényszabályok I. része XI. czime 1. 6. 8. §-aiban a szász városok tanácsai által hozott első birósági ítéletekre nézve felebbezési hatósággá, másodbirósággá tétetvén az Universitas, s ezen cselekvényt azóta valamennyi erdélyi fejedelem megerősítvén, sőt az ország alaptörvényei u. m. a Leopoldi hitlevél 2-ik pontja, s az 1791-ki XIII-ik törvényczikk által is szentesítettvén: annak mint a királyföldre nézve másodbirósági törvényszéknek létezése a kijelölt éven innen kétségbevonhatlanul megállapított történeti és törvényes tény.

Az Universitas alkotó elemeit fennebb már érintetem, most még némely adatokat jegyzek ide arról: hogy irta alá az — saját kiadványait. Ez is nevezetes tájékozást képes adni. 1699-n e volt az Universitas aláírása: „Szeben város polgármestere, helyettes király- és székbirája, az egész tanács és község“ (Consul, substitutus Regius Sedisque Judices, totus item Senatus et Communitas Cibiniensis), — 1725-n: „a szász nemzet tisztviselői és követői“ — Officiales et Deputati Nationis Saxonicae, — 1753-n: „a szász nemzet“ — Natio Saxonica, — 1763-n: „a szász nemzet tisztviselői és követői“ — Officiales et Deputati Nationis Saxonicae, — 1764-n: „a szász nemzet tisztviselői“ — Offi-

ciales Nationis Saxonicae, — 1765-n: „a szász nemzet közönsége és követei“ — Universitas et Deputati Nat. Saxon., — 1768—69-n: „a szász nemzet tisztviselői és követei Erdélyben“ — Officiales ac Deputati Nationis Saxonicae in Transsilvania, — 1773-n. „a szász nemzet közönsége, egyeteme“ — Universitas Nationis Saxonicae. 1782-től 1790-ig az Egyetem németül irta alá kiadványait: „a szász nemzet közönsége“ — Universität der Sächsischen Nation, — 1792-k éven innen 1848-ig ismét latinul: „a szász nemzet közönsége“ — Universitas Nationis Saxonicae, — 1850-n autonomiáját feladta, s nevét elváltoztatva, cs. kir. kerületi törvényszékké alakult, — 1861-n innen: „a szász nemzet közönsége, más szóval Egyeteme Erdélyben“ — Die Universität der Sächsischen Nation in Siebenbürgen. A XVII. és XVIII. században senki, a mult század utolsó felén innen az iménti bezáráson kívül többnyire a szebeni polgármester vagy a szász ispán és az egyetemi jegyző is neveiket alá szokták írni.

A hol egy testület vagy hatóság maga saját individualitása meghatározásában a századok során ily bizonytalan és különböző szóalakokat használ, miből a fogalomzavar és félre értések ugyszólván önként következnek: ott annak jog- és hatáskörét teljes szabatossággal meghatározni lehetetlen, s annak illetéktelen kiterjesztése szülő oka az emberek és népek hatalomra való természetes vágyásán kívül egyszersmind az intézményben is van; de a történelem, törvény és diplomátika ebben is képes tájékozást nyújtani, s a valót és törvényest az idők folytán hozzáta-padt vagy visszaéelőleg hozzá ragasztott szokásos és oda nem tartozó elemtől megkülönböztetőleg elválasztani. Én e nehéz munkát megkísérlem.

VII.

Az Egyetem törvényes hatáskörének csak némi gyökérszála van a II. Endre király sokszor említett kiváltságlevelében, parányi új hajtása a Mátyáséban, határozottabb alakot nyer a Statuták I. r. XI. cikke idézett §-aiban, az 1791-ki XIII. törv. cikkben és a közigazgatási uton létrejött szabályozó-pontok — Regulativ-Punkte — megállapításaiban, melyeket azután időről-időre újabb közigazgatási intézkedések s királyi rendeletek egészítettek ki. A három elsőt már érintettem; következik az utóbbiak ismertetése s azután az Egyetem 1848 előtti és mostani tényleges állapotának eladása.

Az idézett 1791-ki t. cikkben ez áll: „A szász nemzet és annak Egyeteme, székeinek, vidékeinek, szabad királyi városainak stb. közönségei, őket, tiszteik választásánál törvény szerint megillető jogaikban, ugy közigazgatási, gazdasági és törvénykezési törvényes és Leopoldi-hitlevélszerű állapotaikban megtartatnak.“

A törvény határozott és tiszta. E szerint az Egyetem a kormány rendeleteit — ha azok hozzá intéztetnek — végrehajtja, közigazgatási dolgokban felir, helyhatósági szabályokat alkot s megerősítés végett felterjeszti s a nemzet vagyont kezelte s arra gondot visel, az elébe felhívott ügyekben másodbiróságilag ítél.

A szabályozó-pontok négy különböző időbeli de egy czélú kir. leiratokat és kormányi szabályrendeleteket foglalnak magukban. Némelyik közülök eredetileg egy vagy több szász hatósághoz volt intézve, de érvényessége az egész Királyföldre sőt a magyar városokra nézve is kimondatott; a többi már kezdetben minden szász törvényhatóságra kiterjedőleg adatott ki. 1795-ben jun. 22. az erdélyi kir. udvari korlátnokság útján kiadott első királyi

rendelet által szabályoztatott a Királyföldön levő összes városi községeknek a közigazgatásban való részvételök 1—12 §-ban. 1797-ben sept. 22-kén ugyan e tárgyban s az elsőnek kiegészítésül kiadatott a második kir. rendelet 1—15 §-ban. Ugyanekkor és az előbbivel kapcsolatban a Királyföldön levő szász székek- és vidékeknek a közigazgatásban való részvételök szintén szabályozva lön 1—15 §-n. A szász nemzet ügyeinek harmadizbeli általános és gyökeres szabályozása történt 1804-ben october 11-én kelt királyi rendelet által, mely négy fejezetből áll; az első szól a közigazgatásról 1—28 §-ban; a második a törvénykezési eljárásról 1—9 §-ban; a harmadik a nemzet és egyes szász községek gazdasági és számoltatási ügyéről 1—7 §-ban; a negyedik az egyházi rend állapotáról 1—3 §-ban; az ötödik a nemzet ispánjának központi felügyeletéről és hatóságáról 1—6 §-ban. A negyedik szabályozás 1832-ben adatott ki s a székek és vidékek falusi községeit illette. Ennek első fejezete 1—12 §-ban a községeknek a széktisztek választásánál való befolyását s a falusi előljáróság, bírák és esküdtek tételét és hatáskörét tárgyalja; a második fejezet 1—4 §-ban a falusi törvényszékek eljárását; a harmadik 1—6 §-ban a községi vagyon kezelését s az iránti számadástételt; a negyedik 1—3 §-ban az egyházi rend választását s egyéb ügyeit szabályozta.

Az első t. i. 1795-ki szabályzat 11. §-ában csak annyi emlékezés van az Egyetemtől: „hogy ha valamely ügyben a városok tanácsai és az esküdt községek meghasonlanak, s az ispán sem valamelyiknek határozatát meg nem erősíti, sem őket kiegyeztetni nem tudja, az ügy elhatározás végett az Egyetem teljes ülése elé hivatik fel, s ha valamelyik fél avval sem elégszik meg, azt a királyi kormányzék útján a királyhoz felebbezheti.“

A másodikbeli t. i. 1797-ben sept. 22. kelt szabályozó

királyi rendelet 2. §-ában ismét csak ez áll: „a városok tisztviselői, a kik mint képviselők a szász nemzet gyűléseire vagy országgyűlésre mennek, küldöik nevében azok előleges tudta nélkül semmi tárgyalásba nem bocsátkozhatnak, hanem kötelesek magukat az ily tárgyakra nézve nekik a küldő község által írásban adott utasítás kifejezett tartalmához alkalmazni, s a szász nemzet közönségének — Egyetemének gyűlésein tovább és egyébbe belé nem ereszkedhetnek, mint a nyilvános gyűlések nyilvános tárgyalásaiba.“

Az 1804-ki gyökeres szabályozásban semmi említés az Egyetetről; csak annak befejezésében van kifejezve az uralkodó Felség azon reménye, hogy a szász nemzeti Egyetem e szabályozásban a szász nemzet közönsége és egyes alkotó részei iránt kifejezve levő atyai indulata jeleiről meg lesz győződve s az azok jótékony következményei biztosítása érdekében való buzgó eljárást kötelességének ismerendi.

Az 1832-ki szabályzatban ismét csak annyi emlékezés van az Egyetetről, hogy a második fejezet 4. pontjában a falusi törvényszékek által hozott kedvezőtlen ítéleteknek a tanács, s innen a nemzeti Egyetem elébe felhívhatását megállapítja.

Tagadni nem lehet, hogy a Szabályozó-pontokban az ispánra annyiszor van hivatkozás, hatásköre oly sokra, a szász helyhatósági és a nemzeti életműködés minden ágazatára annyira ki van terjesztve, s általánosan ama pontozatok úgy vannak alkotva, hogy látszik, miként azoknak alapját úgy mint épületét és tetőzetét egy életerős, bár nem permanens központi hatóságnak kell képeznie. De tisztán kifejezve s meghatározva az Egyetemnek hatáskörét illetőleg sem több, sem egyéb nincs, mint a miket én az elébbieken csaknem szó szerint idéztem.

E szabályozás érvényes volta ellen azt szokás felhozni, hogy az, mint administratív intézkedés, Erdély alkotmánya értelmében teljes törvényes erővel jogilag nem bírna; de ez döntő érv nem lehet, sőt a törvényhozás más intézkedéseig kötelező erejét el kell ismernünk több okoknál fogva; jelesen azért, mivel nincs egy ország is Európában, mely a testületi és községi minden jogokat és viszonyokat törvények által lenne képes s találná szükségesnek szabályozni; mert nálunk is a testületek s községek számtalan jogi viszonyait sőt az igazságszolgáltatás terére tartozó viszonyokat is ama korban nagyobbára kormányi intézkedések szabályozták, és pedig azért, mert közélet nem volt, a hatósági tevékenység pedig csak a tisztviselők választásában nyilatkozott; mert azokat — a mint hátrább történeti hiteles adatokkal ki lesz mutatva — a királyföldi közállapotokban rejlő gyökeres bajok: a népnek a közdolgok intézéséből kizárt s jogtalan állapota, a tanácsok, communitások és falusi községek rendezetlen volta, hivatalnoki súlyos visszaélések, a nemzeti vagyonnal való helytelen sáfárkodás, s több ily okok idézték elő; de továbbá azért is, mert azok a közjó tekintetéből s nagyobbára a szász községek és Egyetem meghallgatásával egyenesen a fejedelemtől, a királyi legfőbb felügyeleti jogból önként folyólag adattak ki, végre pedig, mivel ama szabályozásokon való megnyugvásukat a szász nemzet képviselői az 1810-ki országgyűlés jul. 25-n tartott VIII. ülése jegyzőkönyve 3. pontjában nyilvánosan kijelentették.

Az előadott alkotmányi és törvényelveket, valamint törvény-helyettesítő ideiglenes szabályozásokat a szász hatóságoknak és Egyetemnek részint kísérő rendeletekkel küldötte meg a kir. főkormány, részint azokra vonatkozólag más alkalmakkal adott ki újabb rendeleteket, melyek amazok értelmét néha bővítették, máskor módosított-

ták, s gyakorlati életbeléptetésök módozatait foglalták magukban. Targy és dologismeretünk e tekintetbeni kiegészítése hozza magával, hogy ezek közül a főbbeket szintegy mint amazokat emlitem meg.

A Katalin-napi gyűlés — a mint fennebb ki volt mutatva — rendes egybegyülekezési idő volt már a nemzeti fejedelmek alatt; kifejezetten elé jő egy 1773-ki főkormányi rendeletben is, mely a fogarasi jószágról való számadás megvizsgálását akkorra tüzi ki; elé jő egy 1803-kiban, és egy más — 1839-n kiadott felsőbb rendeletben, melyek elsője amazon kívül még májusban is enged egy gyűlést tarthatást, ez utolsó pedig szintén kettőt szab ki vizkereszt- és Szent István nap utánra; egy 1798-iki rendelet szerint köteles volt az ispán a főkormányshoz az udvarhoz felküldeni azon körrendeletét, melylyel a szász törvényhatóságokat egyetemi gyűlésre egybehívta; egy más rendelet szerint felküldötte a hatóságok által követeiknek adott utasításokat is; meg más szerint az egyetemi gyűléseken ellátott perek sorrendjét évek és hatóságok szerint, azért, hogy láthassa az udvar: melyik gyűlésen, hány pert láttak el? Egy ily kimutatásban 1791—96-ig 248 ellátatlan per volt név és tárgy szerint megjelölve. Egy 1773-ki november 3-án költ udvari rendelet alapján a kir. főkormányshoz szoros kötelességévé tette az Egyetemnek, hogy a szász tisztviselőknek minden nemzeti és majorsági számadásait az év elteltével kérje be, az ispán vizsgálta meg, s terjeszse a tartományi számvevőség elébe, innen küldjék fel a főkormányshoz s onnan a királyi udvarhoz: állandó szabályelvül mondatván ki, hogy az Egyetem a saját számadásaival való eljárás ezen rendjét úgy a multa mint a jövőben megtartani alattvalói kötelességének ismerje. E rendelet ismételtetett 1803-n, meghagyatván az Egyetemnek, hogy jövőben évenként előre költség-

vetést küldjön fel 1) a nemzeti, 2) a fogarasi, 3) a VII. birák pénztára bevételeiről és kiadásairól, 4) minden szász királyi város, 5) minden mezőváros és szász falu major-sági jövedelmeiről; e felett a fogarasi és VII. birák pénztárai kimutatásához mellékelje az előbbi évről való pénztári állás kimutatását is. E rendeletben az udvar a szász ispáni számvevőséghez — Revisoratus Comitialis — a hivatalnokok kinevezését a főkormányzéseknek tette kötelességévé; valamint egy szept. 22. 1797-n költ kir. rendelet által azt is, hogy a felsőbb Szabályozó-pontok miként teljesítése iránti meggyőződés-szerzés végett olykor-olykor egyik-másik szász székbe, vidékre és városba véletlenül egy a végre alkalmas tanácsost kebeléből küldjön ki s annak jelentését az udvarhoz terjeszse fel. Egy 1797-n febr. 17-n kelt királyi leiratban, magának a fejedelemnek aláírása alatt, a szász helyhatósági szabályokkal való törvénytelen és ártalmas visszaélések indokából és azon tapasztalatnál fogva, hogy az egyetemi követek küldő törvényhatóságaik tudta és beleegyezése nélkül, az egész nemzet nevében különböző határozatokat kezdetek hozni, azokat végrehajtják sőt felterjesztéseket is tesznek, szigoruan meg van hagyva s az egész szász nemzet előtt kihirdettetni rendeltetett: hogy jövőben a szász nemzet törvényesen egybegyült tisztviselői és követei a nekik, küldő hatóságaiktól írásban kijelölt s azon hatóságokat — városokat, székeket, vidékeket — illető teendőken kívül semmi más ügybe ne avatkozzanak, azokba is ne másképen, mint valamennyi szász tisztviselő és követ nyilvános gyűlésében s magukat megbizataisuk határain belől tartva. E rendeletnek pedig teljesítése a kir. főkormányzék és ispán kötelességévé tétetett. Ismételtett augusztus 4-én azon évben. Az 1797-n september 22-én költ kir. leirat szerint az egyetemi követek napi díjának

meghatározását a hatóságok és főkormányzók kihallgatása után az udvar magának tartotta fenn. Végre az Egyetem kötelezve volt arra, hogy minden tárgyról vitt jegyzőkönyvét a gyűlés után azonnal küldje fel a kir. főkormányzókhoz, még pedig 1796-n sept. 30-n és 1797. sept 29-n költ udvari rendeleteknél fogva eredetiben; egy későbbi, october 24-n költ rendelet szerént a törvénykezési és közigazgatási — politikai — ügyekről vitt jegyzőkönyveket egymástól elkülönítve s nem szerfelett röviden és érthetlennül, hanem oly módon szerkesztve kellett felküldeni, hogy abból a tárgyalt ügyekre nézve lehessen a szükséges ismeretet megszerezni. A közigazgatási — politikai — tárgyakkal a gazdaságiak együtt tárgyaltattak s ezért rendesen két rendbeli jegyzőkönyvek küldettek fel 1) a politikai-gazdasági, 2) törvénykezési — *Protocolum super objectis Politico — Oeconomicis, Protocollum super Objectis Judicialibus*. Az utóbbinak felküldése idő folytán feledésbe ment, az első lassanként oda szállott alá, hogy 1847-n az udvari korlát-nokság azt írja egy rendeletében, „hogy az nem egyéb, mint egyszerű feljegyzése annak: miféle kimutatásokat adott az Egyetemnek a szebeni szász-nemzeti zálogház *) a kijelölt hónapokban a maga bevételeiről és kiadásairól; s mivel azokból sem a bevételek és kiadások mérlegét, sem általában a nemzeti pénztár állását megtudni, következöleg az ily jegyzőkönyveknek egyáltalában hasznát venni nem lehet: ennélfogva a főkormányzóknek meghagyta, hogy jövendőre nézve a szász Egyetemet a jegyzőkönyvek ily hiányos szerkesztése eltávoztatására utasítsa.“

---

*) Az egyetemi pénztár és a szebeni szász zálogház közötti viszony valamint általában a szász pénztárak ügye egy későbbi cikk tárgya lesz.

Ezek összege képezi a szász nemzeti közönség képviselő-gyűlése illetőleg Egyeteme közmunkásságának kiváltságleveleken, törvényeken s törvényes királyi és kormányi rendeleteken alapuló egyedül alkotmányos keretét.

VIII.

A szász közönség képviselői gyűlésének — Egyetemének alkotmányszerű jog- és hatáskörét fennebb láttuk; nézzük meg már most a mint az ma tényleg létezik. Azonban ezt helyesen egyedül annak nyilvános életnyilatkozataiból ítélhetni meg. Én a főbbeket ismertetem.

A kir. főkormányzéknek 1862-ben az Egyetemhez intézett azon felszólítására: adna véleményt a szász törvényhatóságok majorsági számadásainak jövőben csak a szász számvevőség által egyedül, vagy a tartományi főszámvevőséggel együtt leendő megvizsgálata tárgyában? a mostani ispán decz. 24. 1862. ugy nyilatkozott, hogy e kérdés elhatározása a teljes számú egyetemi gyűlés feladata, mely csak 1863 első felében lesz együtt. A teljes számmal egybegyűlt Egyetem pedig 1863-ban febr. 11-én azt jelentette, „hogy a kérdéses számadások megvizsgálására ugyan 1848-ig volt befolyása a tartományi főszámvevőségnek, e befolyásnak jó eredményei is voltak, mindazáltal a mostani viszonyok közt a nemzet kebelén kívüli országos közegeknek ellenörködése szükségfeletti, a nép öntudatával s abban gyökerező meggyőződésével ellenkezik, a dolgok elintézését hátráltatja, s a szász számadásoknak a tartományi főszámvevőséggel leendő megvizsgálata, a nemzet önállósági jogaiba való oknélküli beavatkozás lenne; különben is — mond a jelentés — Bach Ede cs. kir. kormánybiztos 1850. jun 12. költ rendelete szerint a szász számvevőség a szász községi számadásoknak nem csak megvizsgálására, de végleges elhatározására is felhatal-

maztatott. 1852-n pedig a szász Egyetem ö Felsége beleegyezésével a szász nemzet vagyona jóvedelmét iskolai célokra rendelvén fordíttatni: az egyetemi gyűlés a szász számvevőséget közbatározat által megszüntette ugyan, de az akkori kormányzó abba bele nem egyezett, sőt azt számadásvizsgálói hatáskörében továbbra is meghagyatni rendelte oly módon, hogy az a községi számadásokat végképpen elláthassa. A decz. 21. 1860. költ erdélyi udvari korbátnoki leiratban is csak kérdésképen jö elé a szász számadásoknak a tartom. főszámvevőség általi esetleges megvizsgálata; de ezt mint a szász nép autonómiáját sértő intézkedést az Egyetem nem látja életbeléptetendőnek, sőt kéri, hogy a szász nemzeti számvevőség a szász nemzeti vagyon és az alárendelt községi pénztárak feletti felügyeletre s azok végleges ellátására, mint egyedül független hatóság ismertessék el, személyes ügyekben álljon az ispán alatt, számadási ügyekben legyen független, határozatai ellenében a felfolyamodhatás joga 30 napig a feleknek fennmaradván.“

A kir. főkormányzók nyomosan felírt ez ellen az udvarhoz, a tartományi főszámvevőségi ellenörködő felülvizsgálat 1742-től 1848-ig fennállott s a szász nemzeti és községi javak tetemes gyarapodását eredményező gyakorlatával, a nép adóképeségének megvédésével és számos más tényekkel és adatokkal támogatva felterjesztését: kérte, hogy a tartom főszámvevőség feljülvizsgálati joga a szász nemzeti és községi javakról készült számadások megvizsgálására a százados gyakorlat szerint, az eléadott indokokon kívül a fejedelem főfelügyeleti joga fenntartása tekintetéből is terjesztessék ki. A b. Reichenstein által vezetett udvari korbátnokság az ez érdemben való határozást elébb a tartományi királyi főszámvevőség szervezése s hatásköre megszabása kérdésével hozta kapcsolatba,

később annak elvileg való eldöntésétől tette függővé: hogy ha némely községek vagyona főszámvevőségi feljülvizsgálat alá helyezendő, akkor azt kell tenni az ország minden községével — ennek szükségessége s kivihetősége pedig tüzetes megfontolást érdemel; végre pedig 1865-ben egy előbbi rendeletre utalva, melyben a kir. főkormány-szék a fennforgó kérdésben való minden intézkedésében az 1848 előtt állapotoktól eltekintésre s a tényleges viszonyok szem előtti tartására volt utasítva — azon kérdés hallgatásban maradt, s a szász nemzet közös, ugy a szász városok, székek és községek külön vagyonáról és jövedelméről készült számadásokat sem a tartományi főszámvevőség, sem pedig — a szász ispánnak közelebb az egyetemi gyűlésen tett egy nyilatkozata szerint — a szász Egyetem alkotmányosan meg nem vizsgálta.

A szász nemzeti Egyetemennek egy igen nevezetes szervezési műve az, midőn 1862-ben tekintettel az oct. 20-ki diplomára és 1861. febr. 26. patensre az Erdélyben levő nemzetiségek egyenjogosítása gyakorlati keresztülvitelére nézve nyilatkozatát, ajánlatait és kéréseit 1862-ben febr. 3-kán tartott gyűléséből a kir. főkormány-szék útján a fejedelemhez felterjesztetni kérte. A kir. főkormány-szék mielőtt felterjesztette, a gyűlés jegyzőkönyveit a fennálló rendeletek s 1848 előtti gyakorlat alapján felküldetni rendelte. Az Egyetem Nagy Lajos király egy 1370-ki s Mátyás egy 1468-ki méltányló oklevelére, autonomiájára, a szász nemzet korona-védői hivatására — ad retinendam Coronam — Castaldo ismeretes német hadvezér 1552-ki dicsérő szavaira, egész nemzetet képviselő minőségére s végre egy más rendeletre hivatkozott, mely a szász nemzetnek megengedi, hogy a mit a közjóra nézve hasznosnak lát, előterjesztés útján a fejedelem elébe juttathassa; a jegyzőkönyv - felküldést törvénytelennek mondja, mert

azt törvény nem rendeli; különben is csodálkozik azon, hogy a midőn az Egyetem az osztrák birodalmi egységet biztosító császári alaptörvényeket őszintén elismeri, s midőn egy egész nemzet nyilvánítja, hogy a császárhoz és birodalmi alkotmányhoz kíván állani — oly hatóság, mely szintén azon császári Felség nevében kormányoz, készséges beleegyezés helyett, még azzal ellenkezőleg képes nyilatkozni. Egyébiránt a felkért jegyzőkönyvet és mellékleteit felküldötte.

A kir. főkormányzék beleegyezett a felterjesztésbe, de felfejtette, hogy mivel a szász Egyetem e munkálatában: „Erdélynek új területekre osztását, a román nemzetnek nemzeti jogokban miként részesítését, az országos diplomatikai nyelvnek rendelet útján való elhatározását“ — tehát az országot együttesen illető közjogi s köztörvényhozási kérdéseket von illetéktelenül s törvény- és szabályellenesen saját munkássági körébe: előterjesztései, mint törvényhozást tárgyzók, az országgyűlésre lennének utasítandók. Az Egyetem követséget küldött az udvari korlátnoksághoz, s az kieszközölte, hogy a felterjesztés el lön fogadva, az Egyetem érette megdicsérve, a legmagasb megalégedés az 1863-ik év elején a szász törvényhatóságoknak a kir. főkormányzék és szász ispán útján kihirdettetett azon biztosítással, hogy legközelebről országgyűlés fog egybehivatni, melyen amaz ohajtások, tervek és ajánlatok életet nyernek.

Az országgyűlés meglett, ott az imént tervezett törvények a magyar és székely nemzet részvéte nélkül megalkottattak.... 1867-ben jun. 20-n költ királyi rendelettel pedig, mint az ország alkotmányával nem egyezők, hatályon kívül tétettek....

1865-n nov. 6-n megint újabb munkálatot tejesztett fel az Egyetem az iránt: „miképpen tárgyalassék

Erdélynek Magyarországgal való Uniója az egybehívott erdélyi országgyűlésen“, — kérve annak ő Felségehez ajánlólag felterjesztését. Ez előterjesztésében az Egyetem kijelentette, hogy az octoberi diploma és februári patens álláspontjához, ugy az 1863-ki szebeni tartományi gyűlési törvényekhez szilárdan ragaszkodik ugyan, de alkotmányos uton kész oly változtatásokhoz hozzájárulni, melyek a birodalmi egységgel s Erdély nemzetekének érdekeivel megférnek, kinyilatkoztatta, hogy a szász föld népét képviselni csak az Egyetem van hivatva és jogositva, hogy az országgyűlésnek az 1791-ki XI. t. cikk alapján egybehívása sérelmes és aggasztó a szász és román nemzetre nézve, hogy azon törvény nem korszerű, mert kizárja a választásból a honoratiorokat, hogy választási rendszabályok kibocsátása mindig a szász nemzet keblü belügye volt; mind ezek után az Egyetem azon nézetét fejezte ki, hogy ő Felsége birodalma és Erdély közjogi viszonyainak minden nemzetiséget megnyugtatólag rendezése csak úgy történhetik meg, ha a kormány a már létező alkotmányi alapok — az 1863-ki szebeni országgyűlés által felterjesztett választási törvény és tényleges viszonyoknak szem előtt tartásával készített egy végleges választási törvényt bocsát ki azon módra nézve, mely szerint az egybehívandó országgyűlés összealkottassék, s az ott előfordulandó ügyek tárgyalassanak. Ez az egyedüli ut — ugymond az Egyetem — melyben ugy az összbirodalom, mint az egyes országok érdekei biztosítékukat találják . . . . Az Unióra nézve azon nézetét fejezte ki az Egyetem, hogy az iránt véglegesen határozni mind addig sehogy sem lehet, míg Magyarországnak az összbirodalomhoz való államjogi állása az 1865-ki szeptember 20-ki manifestum értelmében kielégítőleg megoldva nem lesz. Az Unió — szerinte — két önálló országnak, közös érde-

keit illetőleg, szilárd alkotmányos biztosítékok melletti szabad egyesülése; hogy az megnyugtasson, biztosíték szükséges a nemzetiségi és nyelvi egyenjoguságra, a válások, a népi egyediség és önkormányzati jog megóvására nézve. Ebből kifolyólag az Egyetem az Unio tárgyalásakor a szász nemzetnek a törvényekben gyökerező municipalis jogállása, nemzeti Egyeteme s ispáni szabad választási joga fennmaradása iránt biztos és megnyugtató jogi kezeséget kíván.

A kir. főkörmányszék megütközését fejezte ki a szász Egyetem azon tulkapása irányában, hogy az a hazai törvények ellenére egy egész országot illető ily fontos állam- és közjogi kérdésben irányadólag felszólalni magát jogosítottnak tartja; a nagy-szebeni országgyűlés intézkedéseit mint octroyált alapon nyugvókat, téveseknek s a mostani törvényes választási alap megtámadását igazolatlannak mondja; a felterjesztésben idézett állításokat egyenként megczáfolja s végre a szász nemzet nevében az Unióra vonatkozólag kifejezett ohajtásait az illetékes törvényhozás elébe tartozóknak nyilvánítván s tehát ahoz szólani sem magát, sem az Egyetemet illetékesnek nem vélvén: a hozzá juttatott egyetemi felírást ő Felségéhez érintett észrevételei kíséretében felterjesztette.

Mi előtt erre a kir. válasz megérkezett volna, a szász Egyetem 1865-n dec. 25-én tartott ülésében egy harmadik államjogi — és országos közjogi fontos határozatot hozott, t. i. egy hét személyből álló bizottságot nevezett ki a végre, „hogy az erdélyi követeknek a magyarországi törvényhozásba való meghívását illető dec. 25-ki királyi leiratra nézve az Egyetem nézeteit s a pesti országgyűlés határozata elleni tiltakozását kifejezve, egy ő Felségéhez küldendő felterjesztésbe foglalja.“

A kir. főkörmányszék értesülvén erről, a szász ispánt annak oka adására kivta fel: minő alapon s joggal hivta egybe az Egyetemet s az mi felett tanácskozott? Az ispán, miután a bizottság munkálkodását bevégezte s az Egyetem márcz. 3-n helybenhagyta — öt nappal később, u. m. 1866. márcz. 8-n költ jelentésében a Leopoldi-hitlevél 3-ik pontjára, az 1791. XIII. törv. cikkre hivatkozott, mely szerint az ispánnak joga van az Egyetemet minden évben egyszer, ha a körülmények kívánják, többször is egybe-hivni, a tanácskozás tárgyát pedig — ugymond — egy ő Felségéhez az 1865. decz. 25-ki' kir. leirat alkalmából intézendő felterjesztés tette, melyet az Egyetem nem sokára tovább juttatás végett a kir. főkörmányszékhez felterjesztend.

A kir. főkörmányszék erre visszairva meghagyta az ispánnak, hogy az-érintett egyetemi gyűlés jegyzőkönyvét az 1796-beli illető rendelet és az 1848. évig fennállott gyakorlat értelmében küldje fel, s egyszersmind nyilatkozzék az iránt: minő alapon történik az, hogy a gyűléseket tárgyaik bevégződése után nem zárja be, hanem csak elnapolja, mert azon 1803-ik évi kir. rendeletnek, mely egy évben szükség esetében két gyűlés tartását engedi meg, nem lenne értelme, ha az annyiszor a mennyiszor az ispánnak tetszik, elnapolható s ugyszólván állandósítható.

A kir. főkörmányszék ezen erélyes fellépése a szász ispán és Egyetem részéről meggyőzés helyett csaknem ingerültséget költött, melynek folyama s következményei előadását a jövő alkalomra kell hagynom.

IX.

A szász nemzeti Egyetem közgyűlése — mint állítása szerint — az összes szász föld egyedül törvényes képviselője márcz. 3-ki előterjesztésében Erdélynek Magyaror-

szághoz való közjogi egyetemes viszonya történetét egy terjedelmes munkálatban előadja, az 1744. évi I. t. cz. alapján azt állítván, hogy amannak ettől már elvben különböző jogi, állami és népélete, saját országgyűlése és törvényhozási képességgel bíró képviselte, s úgy szintén a szász nemzetnek külön alkotmánya, képviselte és jogélete volt; felsorolja 1693-tól 1863-ig az erdélyi törvényhozás felterjesztéseit az udvari rendeletek s királyi leiratok mindazon helyeit, melyek a két ország kancelláriája, törvényhozása és közigazgatása elválasztását közelebb vagy távolabb illetik, különösen hangsúlyozza az 1790/1-ki II. t. cz. im e helyét: „Erdélyt abból a tekintetből, hogy I. Leopold alatt Magyarország koronája alá visszament, közjoga és helyhatósági szabadsága sérelmével a vajdák alatti állapotra vagy békebevezetésre kényszeríteni ne lehessen“, — azután az 1848-ki magyarországi VII. és erdélyi I. Unio-törvényczikk hozása módját veszi bírálat alá, azt alkotmányosan hozott törvénynek több okokból nem ismeri el, s hogy az törvényerőre nem emelkedett, a birodalomra és Erdélyre nézve gondviselészerű szerencsének nyilvánítja; az e tekintetben 1865-ben decemberben tartott kolozsvári országgyűlésen hozott végzés ellen a szász követek többsége s némely kir. hivatalosok által beadott külön véleményt magáévá teszi; hivatkozik az oktoberi diplomára, februári patensre, az 1863-ki szebeni országgyűlés által hozott törvényekre s az azokat megerősítő kir. leiratokra, melyekben az Unio-törvény érvénytelensége, Erdély önállósága, Magyarországtól való függetlensége, sőt a birodalmi országokkal közvetlen állománykapcsolatba lépése több ízben ki volt mondva, s a szász nemzetnek a birodalmi egység eszméje iránti elszánt, hű és önadaadó eljárása császári királyi legmagasbb elismerésre méltatva. Ezután a magyarországi gyűlésre meg-

hívó királyi rendeletet veszi bírálat alá: azt a szászokra nézve aggasztónak, Erdélynek ottani képviseltetését sem Magyarország, sem Erdély választási törvényeivel meg-egyezőnek nem tartja, s Erdély alkotmánya kezességének nem annyiban a koronázást, mint az Assecuratorium Diploma kiadatását vallja, kijelentvén, hogy miután az Un io-törvény teljes jogerővel nem bír, a két ország képviselőinek egy törvényhozási házban ülése, tanácskozása és határozathozása a törvény értelmében meg nem engedhető. Erdély és Magyarország egyesülése feletti határozathozásról — jegyzi meg a felterjesztés — az 1848-dik évi törvények revisiója s az összbirodalmi viszonyok szabályozása előtt szó sem lehet. Ez — ugymond — különösen veszélyes lenne a szász nemzet jogállására nézve, mely mint a bévett nemzetekkel és koronával kötött egyezés eredménye sem lehet egy többségi végzés tárgya, sőt az erdélyi országgyűlésé sem. Ily végzés ellen a szász székek és vidékek gyűlései már eleve tiltakoztak, a szász Egyetem most szintén ahoz csatlakozik; s ha a magyar országgyűlés ilyet hozna, az Egyetem az elleni tiltakozását a királyi Felséghez fogja benyújtani. Végre az Egyetem a szász nemzetnek az osztrák birodalmi egység iránt való rendületlen ragaszkodását s első Ferdinánd, Castaldó és a most uralkodó Felség 1848-ki méltányló nyilatkozatait még egyszer hangsúlyozván: kéri a Felséget, hogy előterjesztéseit kegyesen fogadni, s azokat sikerre juttatni méltóztassék.

A kir. főkörmányszék e felterjesztést kísérő iratában hivatkozva mult évi ellenfelterjesztése érveire: a kérdést általában illetőleg kijelentette, hogy nem helyeselheti s elnézhetőnek sem tartja, hogy a szász Egyetem minden nevezetesebb közjogi mozzanat alkalmából meg-megújuló gyűléseiben hatáskörébe nem tartozó állami és országos közviszonyok feletti tanácskozásokba elegyedik; sőt ujab-

ban részletesen felfejtette, hogy az Egyetem oly ügyekhez szólani egyáltalában nincs hivatva azért, mert az erdélyi közjogi kérdések Erdély alkotmánya szerint nem egyes nemzetek külön tanácskozásaiban, hanem a köztörvényhozás egyedül erre hivatott közege u. m. az országgyűlés által tárgyalatnak s a Felség megerősítése hozzájárultával döntetnek el; a szász nemzetet nem Egyeteme, hanem a székek és vidékek követei képviselik az országgyűléseken, az Egyetemet sem meg nem hívják, sem a tanácskozások tárgyait vele nem közlik; utasítást a követeknek nem ő, hanem a hatóságok adnak. A kir. főkormány hivatkozott az általam már tárgyalt 1791-ki XIII. törvényczikkre, a szabályozó-pontokra és kir. leiratokra, az Egyetem által az 1848-ik év előtt felterjesztett jegyzőkönyvekre, az Egyetemnek — mely egyébiránt akkor is kiszabott hatáskörén túlterjeszkedett — 1848-ban a magyarországi gyűléshez beadott emlékiratára, melyek elsőjében idetartozólag azt kívánta maga részére biztosítani, hogy a köztörvények határain belül a szászföld belügyeire kiterjedő szabályokat alkothasson; a másodikban pedig az Egyetem hatáskörét három pontban kívánta megállapíttatni: a) hogy mint feljebbviteli törvényszék igazságot szolgáltatson, b) a nemzeti vagyont kezelje, c) belviszonyait illető szabályokat hozhasson. Azon kifejezést pedig, hogy az Egyetem lenne a szászföldi népek egyedül törvényes képviselője, mint a törvényekkel, szabályozó-pontokkal és kir. rendeletekkel ellenkezőt, valamint ez ügyben való fellépését s eljárása módját a kir. főkormányzó rosszalván: azon véleményét fejezte ki, hogy egyfelől az érintett felségi kérés mint illetéktelen, tekintetbe s érdemleges tárgyalás alá ne vétessék, másfelől a szász Egyetem utasíttassék törvényes hatáskörén belül maradásra, egyszersmind

pedig arra, hogy tartsa meg azon felsőbb rendeletet, mely évenként egy, legfeljebb két gyűlés tartását engedte meg. A kir. főkormányzók felterjesztése végén kötelességében állónak vélte hangsúlyozni azon nézetét: hogy szükséges és ideje volna a szász nemzeti Egyetemen azon pontra visszavezetni, melyen a hatáskörébe eső jogokat a nélkül gyakorolhatja, hogy az által újabb közigazgatási bajokra, a nemzetiségek közötti surlódásra és féltékenykedésre nyújtson — tán akarata ellenére is — alkalmat.

Ugyanaz alkalommal az Egyetem egy küldöttségnek ő Felsége elébe járulását végezvén s erre legfelsőbb engedélyadást kérvén: a kir. főkormányzók azt ajánlandónak nem találta.

A kir. Felség apr. 21. 1866-n költ kir. leiratában mind az 1865 évi nov. 6-ki, mind az 1866 márcz. 3-ki felterjesztés tartalmából visszatetszőleg értvén meg, hogy a szász nemzet Egyeteme felhatalmazás nélkül oly tárgyakat vont tanácskozása körébe, melyek szabályszerűleg hatáskörébe nem tartoznak: az Egyetem jogtalanul hozott fennérített határozatait és ezek során felterjesztett közjogi tárgy feliratait mint jogerő-nélkülieket érvényteleneknek nyilvánította, s azok visszautasítását parancsolta, megvárván a szász nemzet loyálisától azt, hogy ő Felségének Erdély államjogi viszonyai rendezésére irányzott atyai intézkedéseit bizalomteljesen gyámolítandja; egy apr. 17-n költ másik királyi rendeletben pedig kimondott, hogy ő Felsége nem érezte magát indíttatva arra, hogy a szász küldöttségnek Bécsbe mehetésre engedély adassék.

A kir. főkormányzók ezt a Egyetemnek tudtára adta, s ezzel az ügy egy ideig hallgatásban maradt. Ekközben az ispán az egyetemi jegyzőkönyveket felküldvén: azokból kitünt, hogy az 1862. nov. 4-n költ legfelsőbb határozatnál

fogva többé igazságügyi dolgokat nem igazíthat, mivel állandó törvényszéke van, továbbá, hogy egy 1862 ben hozott, de felsőbb helyen meg nem erősített ház-szabály alapján zárt és nyilvános üléseket tart, a zárt ülésekben tárgyalja a gazdasági ügyeket, a nyilvánosokban az egyéb-féléket; végre kitünt, hogy számadásai 1851 óta alkotmányosan nem voltak megvizsgálva, s azok megvizsgálásával egy állandó bizottság már egy év óta dolgozik. S itt van alapja — jegyzi meg az ispán — s nem valamely rendelet betüiben annak, hogy az Egyetem gyűléseit permanensekké tette, mert az ispán el nem oszlathatja addig, míg ugyanazon egyénekből álló gyűlés, mely a vizsgálókat kinevezte, a vizsgálsruól készült munkálatot nem tárgyalta: a logikával ellenkezőn, hogy a bizottság más gyűlésnek számoljon, mint a melytől megbízatást kapott. Erre a kir. főkörmányszék az érintett gyűlésnek jegyzőkönyveit és a ház-szabályokat felküldetni rendelte. De mielőtt azok felérkeztek volna, az ispán 1867-n márczius 18-kán az elnapolt egyetemi gyűlést ismét egybehívta és pedig az iment említett vizsgáló-bizottság munkálatán kívül egyéb avval kapcsolatos ügyek elintézése végett. A kir. főkörmányszék a gyűlés megtarthatását febr. 28-án költ rendeletében betiltotta; az ispán a kívánt jegyzőkönyveket felterjesztvén, a kihirdetett egyetemi gyűlés megtarthatását kérte. A kir. főkörmányszék visszairta, hogy a gyűlés elnapolásának nincs alapja a szász helyhatósági jogban: az évenként egy vagy esetleg két — mindannyiszor egybehívandó és egybealakítandó — gyűlést enged meg, az elnapolást s ugyanazon követeknek 2—3 évig képviselősködését a törvényhatóság szabad választása joga korlátozásának s az ezen eljárás indokolására felhozott okokat megállhatóknak nem tartja, s kijelenti, hogy hasonló gyűlések megtartását teljességgel el nem nézheti.

Erre a szász ispán azon évi april. 25. saját személyében egyenesen a Felséghez intézett felterjesztést, a melyben eléadta, hogy a szász nemzet mióta Erdélybe hivatott s különösen 1224. óta önkormányzati joggal s önálló nemzeti képviselettel birt, Várostól Boráltig egységes népet képez, hogy az Egyetem e nép összes községeinek törvényes organuma, hogy saját kebelében szabályhozhatási joggal birt, s helyhatósági szabályait törvények, diplomák és minden királyok és fejedelmek megerősítették, sőt utóbbiak arra esküt is tettek; eléadta, hogy miután az Egyetem 1852. óta többé nem felebbezési törvényszék, a Katalin-napi gyűlés szükségessége megszűnt, tehát az ispánnak joga sőt kötelessége a hányszor önkormányzati ügyei igénylik, a gyűléseket egybehívni és bezárni, s még is a kir. főkormányzók az általa mult márcz. 18-ra egybehívott gyűlés megtartását betiltotta. Ez — az ispán nézete szerint — oly önkényes intézkedés, mely mélyen vág bele a szász helyhatósági alkotmányba, sérelmessé válhatnék a szász nemzet politikai autonómiája életgyökerére nézve; miért is az ellen a legfelsőbb trón előtt panaszt emelni kötelességének tartja. Ezután elősorolja 1862-ben a nemzeti egyenjogusítás ügyének tett s fennebb ismertett fáradozásai sikerét s ő Felsége magas helybenhagyását; előadta, hogy az ispán az Egyetem gyűléseit a mult években több ízben napolta el, de a vizonti egybehívás alkalmával fennhagyta a választóknak, hogy ha tetszik, új követeket választhatnak; hogy 1865-n az egyetemi gyűlés elhalasztásának a volt oka, mivel a pénztárvizsgáló bizottság munkálata nem volt készen. Ezután felterjesztéséhez csatolta a hozzá érkezett főkormányi rendeletek s az Egyetemtől és ő általa azokra tett előterjesztések másolatait; a kir. főkormányzók gyűlést-betiltó rendeletét alkotmányos hatáskörén való tulterjeszkedésnek, a szász

nemzet szentesített jogaiba s helyhatósági autonómiájába avatkozásnak nevezi, idézi az 1791-ki VIII. t. cikket, mely a végrehajtó hatalomnak a törvény értelmében való gyakorlását rendeli, kijelenti, hogy nincs törvény, mely a kir. főkormányiszéket a szász Egyetem gyámjává tenné, vagy gyűléstartási jogát tőle függesztené fel, a mint hogy a szász népnek több száz éves történetében nincs ennél több példa arra, hogy még a legfőbb hatalom is, annyival inkább a kir. főkormányiszék ily gyűlés tartását megtagadta volna. A szász nemzeti Egyetem helyhatósági intézménye már azelőtt jóval létezett, mikor a kir. főkormányiszéknek neve sem volt ismeretes: 1492-n a többi nemzetek minden belészólása nélkül már aláírta azon egyezést, melynél fogva az osztrák háznak a magyar királyságban esetleges örökösödési jog adatott. A mint akkor e jog meg nem tagadtatott, úgy azt most sem vitathatja el a kir. főkormányiszék, — utoljára hivatkozott őfelségének 1848 és 1866-an a szász nemzetnek mint különösen hű népének tett azon kegyelmes biztosításaira, hogy annak törvényes intézményeit s jogállását fenn fogja tartani, s kéri őfelségét, hogy a szász nemzet veszélyeztetett önállását, jogalapját és becsületét megvédeni, s megparancsolni méltóztassék, hogy az általa márcz. 18-án kihirdetett egyetemi gyűlés megtartásának útjába akadály ne gördíttessék.

A kir. főkormány hivatkozott e tárgyban tett két rendbeli fölterjesztése érveire s kijelentve, hogy tiltó rendelete kiadására magát mint az ország közigazgatási főhatósága s a törvények és szabályozó rendeletek felelős öre feljogosítottnak tartja, említett felségi kérvényt azon véleménynyel terjesztette a miniszterium elébe, hogy a szász nemzeti ispán a kir. főkormányiszéki határozatokhoz való alkalmazkodásra lenne utasítandó.

X.

A királyi főkörmányszék érintett fölterjesztésével egyidejűleg a miniszterium a fennforgó ügyben — úgy látszik — más uton is értesülést vevén: megengedte, hogy a szász nemzeti Egyetem gyűlése a törvénytábla határok közt megtartathassék... A kir. főkörmányszék ez iránt a szükséges intézkedést megtette, de egyszersmind a miniszterium előtt még egyszer nyomosan felfejtette a szász ispánnak és Egyetemenek az egyetemi gyűlések egybehívása, megalakítása, azok tanácskozási tárgyai körüli törvényes jog- és hatáskörét, felfejtette mindkettőnek ezen törvényes jog körén való tulterjeszkedési kísérleteit, a mi főként abban nyilvánul, hogy a gyűlések tetszés szerint hivatnak egybe, elnapoltatnak s megint folytattatnak, felsőbb engedelem nélkül ház-szabályok hozatnak, az ügyek zárt és nyilvános ülésekben tárgyalatnak, a jegyzőkönyvek a felsőbb rendeletek s a királyi legfőbb felügyeleti jog mellőzésével vagy éppen nem, vagy hiányosan terjesztetnek fel stb. hangsúlyozta, hogy az ispán és Egyetem a közel mult években az ország alkotmányon kívüli állapotát felhasználva s magát a bécsi contralizáló párttól szintén annak politikai céljaira felhasználtatni engedve, hatáskörét jogtalanul kiszélesítette, de ennek fenntartása az ország alkotmánya helyreállítása után többé sem nem követelhető, sem meg nem engedhető, az 1865. és 1866. évi közjogi tárgyú egyetemi végzések annál kevésbbé, mivel azokat ő Felsőge 1866-ki apr. 19-ki már idézett kir. leiratában semmiseknek nyilvánította; végre azt is hangsúlyozta a kir. főkörmányszék, hogy miután az ispán jelentése szerint azon újabb gyakorlat, hogy a gazdasági ügyek tárgyalásáról jegyzőkönyv nem vitetik, hanem csak az előadási ivre jegyeztetik fel a végzés, a felsőbb rende-

letekkel ellenkezik, s a Királyföld összes lakosait egyformán érdeklő ily terjedelmes nemzeti vagyonok kezelése felett folyt tanácskozásoknak és végzéseknak a legfelsőbb kormány ellenörkődő figyelme előli elvonása a nemzeti és az ahoz jogosultak kára nélkül meg nem történhető — az ispánnak és Egyetemnek a nemzeti vagyon feletti ezen teljhatalmu és korlátlan intézkedése mint a törvényekkel és felsőbb rendeletekkel, sőt az illető birtokrészesek javával ellenkező visszaélés tovább elnézendő nem lenne.

Mielőtt a felterjesztés tárgyában a miniszterium intézkedett volna, a szász ispán, a gyűlést engedményező főkormányzék s illetőleg miniszteri fennebbi rendelettel ellenkezőleg, a szász Egyetem gyűlését nem mint ujonnan alakítandót s a legfelsőbb kormány által engedélyezettet, de mint a maga által elnapoltat s most újra egybegyűlni jogosítottat, egybehívta, új választásra jogot engedett, s a kir. főkormányzéknek ez eljárást körlevele melléklésével együtt feljelentette. A kir. főkormányzék a jelentést — az ily önkénykedő eljárásnak a téveszmék táplálására való káros befolyására figyelmeztetéssel — egyszerűen felterjesztvén: onnan mult évi oktob. 24-én költ intézvény mellett azon kijelentéssel küldetett vissza, hogy a legfelsőbb kormány, a kir. kormányzéknek 1865-ben decz. 19-kén és 1866-ban márczius 24-én kelt tudósításaiban kifejezett nézeteit magáévá teszi, s a szász nemzeti Egyetem gyűléseiről szóló hozzá felterjesztve volt jegyzőkönyv némely pontjaira csak azért nem fejezi ki rosزالását, mert reméli, hogy a körülmények változtával ovakodni fog oly tárgyakba való beléelegyedéstől, melyek hatásköréhez nem tartoznak, — egyszersmind pedig kötelességévé tétetni rendelte azon Egyetemnek, hogy hatáskörén ne kívánjon tulterjeszkedni, s továbbá, hogy miután a felsőbb megerősítés nélkül hozott s ennélfogva már önmagában

is érvénytelen ügykezelési rendre alapított azon eljárás, hogy a kebli gazdasági ügyekről zárt ülésekben tanácskozik s arról jegyzőkönyvet nem viszen, az egyetemi gyűlések előtt folyt minden tárgyaknak jegyzőkönyvbe igttatását s legfelsőbb helyre felterjesztését rendelő 1796-ik évi sept. 30-ki leiratba ütközik: ezen rendelet szabványainak megtartását ismerje szoros kötelelségének.

A legfelsőbb kormánynak ezen maga kinyilatkoztatása s kiméletes de határozott rendelkezése után az Egyetem egybegyűlvén: idei január 15-ki ülésben a szász nemzeti vagyonnak jövő kezelését s abba a) a székek és vidékek, b) a nemzeti Egyetem, c) az ispán mily módon leendő befolyását — ugyszintén a községi ügynek a Királyföldön az 1863-ban készült Statutum-tervezet alapján leendő rendezését, s eképpen természetesen a kormány által kiadott s félszázad óta fennálló Szabályozó-pontok megváltoztatását, a január 29-ki ülésben az agrariái viszonyoknak ugyancsak a Királyföldön szintén egy 1862-ki tervezet alapján s ujabban ajánlatba hozott némi módosításokkal szabályozását, a febr. 6-ki ülésben a szász nemzet nevében az Egyetemnek mint államjogilag elismert hatóságnak jótállása mellett a szász földművelés és ipar gyarapítására 2.000,000 oszt. frt. kölcsön felvevését több-kevesebb ellenvetés után elvben elfogadta s részint előkészítésökre bizottságokat nevezett ki, részint a már kész munkálatokat a községekkel közölni elhatározta.

Forgott szőnyegen még az is, hogy a Királyföldön gazdasági iskola állittassék s kéressék meg a legfelsőbb kormány, hogy Potstelke nevü fiscalis uradalmat e célra ingyen engedje át; hogy a nemzeti jószágokról 1851-től 1866-ig vitt számadásokat megvizsgáló bizottság munká-

lata kinyomatva küldessék meg a szász székeknek; hogy a mint a szász iskolai és vallásos czélokra még 1850-n a nemzeti vagyomból évenként 50,000 forint dotatio adatott: úgy a szászvárosi oláh és magyar iskoláknak is 5000 frint évi segély adassék; hogy a nemzeti jószágok fölösleg jövedelméből a szász székek és vidékek pénztárainak az e részben fennálló rendeletekben kiszabott évi segély kiadassék, s jó igyekezetü tanulók szintén ösztöndíjakban részesíttessenek. De ezeket csak mint érdekes részleteket emlitem meg; ezekről intézkedni az Egyetemnek kétségbevonhatlan joga, sőt kötelessége. Ezekben — ha a legfőbb kormány beleegyezését megnyerni igyekeznek — meggátolni senki sem fogja. De hogy ugyanezt az elébbi négy országos érdekü tárgy feletti érintett határozatoknál el lehetne mondani — kérdés! Ha azokat, a miket eddigelé a hazai oklevelekből, törvényekből, kormányi szabálypontokból, királyi rendeletekből és a legutóbbi miniszteri rendeletből kivonva hiven s lehetőségig részrehajlatlanul előadtam, összemérjük a mostani idők megváltozott viszonyaival, a közhaza népeinek közjavával és közszabadságával, az országgyűlés jogával s úgy a felelős kormánynak éppen ezen felelősségből folyó elutasíthatlan jogaival és igényeivel: azt hiszem, a felelet tagadó lesz.

E tán igen is hosszas előadásból szükségképen folyó néhány észrevétellel zárom be e cikksorozat Egyetemet illető részét.

Tény az, hogy az Egyetem s illetőleg az ispán kötelezve van évről-évre új év után négy héttel a kir. főkor-mányszékhez felküldeni a nemzet köz- és a hétbirák külön pénztára bevételeiről és kiadásairól készített s az ispáni számvizsgáló hivatal által megvizsgált számadását, az előbbi év bevételei és kiadásai öszletének kimutatásával együtt. Ugyanezt tenni kötelesek a 11 szász szék és vidék

központi városa tanácsai is majorsági bevételeikről és kiadásaikról készült számadásaikkal, hogy azok a főkormányzók által megvizsgáltván: a „jus supremae inspectionis“ jog gyakorolhatása végett ö Felségéhez fölterjesztesse. Az Egyetem és szász városok ezt 1848-ig tették, azon, jelesen 1861-n innen — a mint ki volt mutatva — nem; ellenben a magyar és székelyföldi királyi és mezővárosok mai napig felküldik. Miért nem küldötték fel? A felelet az ispánt, Egyetemet és illető szász községeket illeti. Az ispán azt mondja egy jelentésében, hogy e jog az Egyetemé, mely nem áll a főkormányzók gyámködése alatt. . . . Törvényeink szerint e jog a fejedelemé, most a miniszteriumé s a hozzá juttatás joga a főkormányzóké, a mivel ha él, nem gyámkodik, hanem felügyeleti kötelességét teljesíti.

Az Egyetem s illetőleg az ispán arra is kötelezve van, hogy az egyetemi követek napi díjairól a kormányzókhoz előleges kimutatást és költségvetést küldjön fel, hogy az e feletti ellenörködés tisztét teljesithesse, hogy a községek szerfelett ne terhelődjenek. Ezt sem tette az Egyetem. Vajjon a csaknem állandó gyülesezés és napi-díjazás kívánatos-e a községekre? hasznos-e majorsági pénztáraikra nézve? miként tud felelni a kormány, ha tán ebből — a mint valóban meg is történt — az országos kincstárra illetéktelen terüh háromlik? hogy felel az ezerekre menő illetéktelenül történt kiadásokért?

Az Egyetem kötelezve van, hogy törvénykezési, gazdasági és közigazgatási jegyzőkönyveit gyülelésről-gyülelésre a kir. főkormányzókhoz felküldje. Az Egyetem az elsőt nem küldi fel, mert e functióját rendes törvényszék viszi; a másodikat nem, mert ilyet nem is viszen, csak a phylérákra jegyzi fel a határozatokat; sőt az ily tárgyakat zárt ülésekben intézi el; a harmadikat küldi. De hasznos-e,

kivánatos-e magára a nemzetre, székekre és városokra, felelősség tekintetében a kezelőkre magukra nézve megnyugtató-e az, hogy milliókat érő jók iránti számadásaik ily patriarkális módon kezeltetnek, hogy azokba a nagyrészen hivatalnokból választott követeken kívül senkinek, a felsőbb és legfelsőbb kormánynak, sőt a felséges uralkodónak is husz éven át beletekintésre alkalom nem lön szolgáltatva? Ez a kormány részéről komoly megfontolást s az eredményhez képest csélszerű intézkedést kíván és érdemel.

A főkormányzók kötelezve volt évről-évre egymásik városba a közdolgok és a városi igazgatás folyamás a pénztárak miben állásának megvizsgálása végett kebeléből — az illető hatóság tudtán kívül — egy tanácsost kiküldeni. Ez teljesen feledésbe ment. A legfelsőbb kormány — mint hátrább ki lesz fejtve — jogositva volt szükség esetében királyi biztost kiküldeni a Királyföldi viszonyok rendezésére. E jog a közelebbi időkben szintén mellőztetett. Jó volt-e ez vagy nem, később ki fog tűnni.

A mennyire ama viszonyokba teljesen be nem avatottaknak itélni lehet, úgy látszik, hogy az Egyetem törvényszerű teendői közül a közelebbi tizenkilencz év alatt egyedül a közigazgatási ügyeket vitte és sajátképpen való feladata helyett codificált: így p. o. 1850- egy hosszason tartott gyűlésben alkotmányos intézményeit az egységes osztrák államéival hozta öszhangzásba; törvényjavaslatot dolgozott a királyföldi választási rend, a közigazgatási hatóságok, a törvényszékek és törvénykezési eljárás rendezése, az osztrák büntetőügyi, sajtóvétségi törvényeknek a Királyföldre behozása, az igazgatási költségeknek az állam által elvállalása, a falusi községek és városok, az agrariiai viszonyok sat. sat. rendezése tárgyaiban. . . . A birodalmi kormány egyiket sem erősítette meg, hanem még ősi

intézményeiket is megszüntetve, a Királyföldet a birodalomba beolvasztotta.

1862-n újból hozzákezdett előbbi munkálkodásához, a megjelölt tárgyakban s még egy pár másban is ismét új Statutum-terveket dolgozott, de a gr. Nádasdy-kormány a főtörvényszéket illetően kívül egyet sem erősített meg — ezt is drága áron — a Reichsrathba bemenésért; sőt a mely törvényeket az Egyetem javaslata s hatályos közbenjárása nyomán az 1863. szebeni tartományi gyűlés hozott, minthogy nem alkotmányosan voltak hozva — mint már érintve volt — legközelebről azok is megsemmisítettek. A népnek valódi nyeresége — ha ugyan nyereség — az operatumokban lerakott birodalomegységi elvek, az egyetemi követeké a dicsőség és vett napidij.

Most harmadszor kezdett az Egyetem nem annyiban törvényhozási mint szabályalkotási eszméi valószínűsítéséhez: egy töredék igyekszik korszerűbb és az adott viszonyokkal egyezőbb nézeteit érvényesíteni: a Siebenbürger Bote idei 3. 4. 22. számaiban szintén gyakorlati nézetek voltak fejtegetve: megolvassák s méltányolják-e a tisztelt egyetemi követ urak? nem tudom; tanácsot adni egy nemzet választottainak nem kívánok; azt hiszem azonban, hogy a már két ízben szerzett tapasztalatoknak igyekeznek hasznát venni, s tervjavaslataikkal törvényes hatáskörüik, az Unio-törvény és Magyarország közjoga keretén belől kívánnak maradni; mert codificalási joga egy országban csak az országgyűlésnek lehet.

XI.

A szász önkormányzat egyik eleme a kilencz szék és két vidék s annak ugyan annyi középponti városa hatósága.

Az Árpád-házból, vegyes uralkodó-házakból, nemzeti fejedelmi korszakból és az osztrák-házból való királyok és fejedelmek alatt a szék és vidék közönsége csak mint geographiai és statistikai fogalom létezett, a mai értelemben vett törvényhatóság főbb attributumai, egy szabad honpolgár leglényegesebb jogai nélkül. Két politikai tényező volt amaz időkben a Királyföldön: a szász nemzet közönsége concret értelemben és a városok külön-külön; mindketőnek meg volt a maga sulya, befolyása és jogköre a törvényhozástól mint az államélet legmagasabb functiójától kezdve, le a legkisebb hatósági és személyes-ügy közgazgatási vagy törvényes uton elintézéséig. A „Natio“, „Universitas“, „Comes“ egyfelől — „Brassó, Szeben, Besztercze“ stb. másfelől mind jelentőséggel bírtak: ismerték, respectálták a királyi és fejedelmi palotától le a kis Szerdahely és Kőhalom várrosházáig és székhivataláig. A városok és városiak kezében volt a jóllét kulcsa: a mesterség, ipar, kereskedés; kezeikben voltak a hivatalok, a papság, a nemzeti és majorsági vagyonnak kezelése, s az ezek társaságában járó értelmiség, jólét és miveltség. A mi a városokon kívül volt, minden a földmives nép és falu fogalma alatt értetett: nem volt jobbágy, nem jogtalan, de a város lakosival már helyzeténél fogva nem versenyezhetett, az egyének személyi jogai az alkotmányban ha meg voltak is, hiányzottak a gyakorlatban, s nem volt meg a falunak s a kisebb mezővárosnak községi, nem volt a széknek külön törvényhozási s egyéb politikai joga. A legfontosabb politikai jogokat amaz időkben a polgári osztály testületileg gyakorolván: e javalom túlsúlyoknál fogva a nagyobb városok lakói birtokában volt.

Ez állapot az erdélyi alkotmánynak 1790-n történt visszaállításakor változott meg; de szülő oka közvetve az európai viszonyokban van, s kezdeményezése nem a szász

nemzet kebeléből jött. E változásra alkalmat nyújtott az új életre ébredt magyar alkotmány; előidézték a szász nemzet keblében félszázad óta elterjedt és megrögzött hivatali visszaélések, olykor zsarolások, a nemzeti vagyron rosz kezelése, vesztegetése, ennek folytán a nemzet adósságokkal elterhelt volta. A kormány mindezekről alapos tudomással birt; mert Erdélyország cancellára gr. Teleky Sámuel II. József alatt hosszason szolgált mint tanácsos Szebenben az ott mulató k. főkormányzéknél s a szász viszonyokat megismerni alkalma volt. Igen, a kormány maga önelhatározásából, panaszok folytán, a szász nép javát tekintve, kezdeményezte a Királyföldön levő községek rendezését azon célból, hogy ezután a hivatali visszaéléseket megszüntesse, a nemzeti vagyonnak czélszerűtlen kezelését s elpazarlását — a városok, az özszes nép és kormány ellenőrzése alá vetése által — meggátolja, a nemzetet adósságai örvényéből kimentse. E valóban tiszteletre s halálára méltó műve a kormánynak az 1791-ben ez irányban elkezdett s 1804-ben bevégzett kormányi intézkedések öszszegében az ugynevezett szabályozó pontokban — Puncta Regulativa — kapott látható alakot és kifejezést . . . . Ez erősöske ítélet igazolásául meg kell röviden ismertetnem az olvasót a szász nemzet és hét bírák, ugy Brassó, Medgyes és Szász-Sebes városok jószágainak természetével, azok jövedelmeivel és hogy kiknek mi befolyása volt azok kezelésére s hogy folyt az a mult század utolsó tizedéig.

A szász nemzetet ugyanis — a mely eredetileg a magyar nemzet vendége volt — önérdelkeire való éber figyelme, az ország és fejedelmei szorult helyzetének ügyes felhasználása, okos fősvénysége s ott a hol s mikor kell eszélyes bőkezűsége, az időhöz és fennálló hatalomhoz simuló természete, leginkább pedig annak, a mit egyszer

birtokába kerített, minden áron s eszközökkel megtartani tudása, a magyar királyok és fejedelmek alatt oly szerencsés helyzetbe hozta, hogy Szeben, Brassó, Szász-Sebes, Besztercze városok külön-külön, e felett a hét bírák együtt, az egész szász nemzet ismét együtt terjedelmes fekvő birtokokat, várakat, papsága tetemes dézmailletéket s más javadalmakat kapott, s ez által politikai önállása s anyagi és szellemi kifejlődése örök időkre biztosítva lön. . . . Nézzünk csak bár futólag végig rajtok. . . . Zsigmond király 1424. a szent Lászlóról nevezett szebeni prépostsághoz tartozó Rüs, Nagy- és Kis-Ekemező nevű egész falukat, ugy Bolkács és Zsidve rész-jószágokat Szeben városának adományozta, azon feltétellel, hogy azok jövedelméből 15 papot tartsanak s ezek örök időkig és megszűnés nélkül naponkint 15 misét olvassanak. V. László, azon, német házból való király, a kinek parancsára később a szintén német Cilley unszolása folytán Hunyady László bakó-kéz alatt veszett el, 1453-ban Pozsonyban költ adománylevele által épen Hunyady János ajánlására Fejérvármegyében levő Talmács- és Lothor-várakat és Verestorony nevű erősséget — Turris — tartozmányai-
val, ugy Talmács mezőváros és Kis-Talmács, Boitza, Plopi máskép Rákovicza, Porcesed, Alsó- és Felső-Sebes és Kreutfeld falukkal, s Rukur falu fele részével, szóval: azon várakhoz tartozó összes faluk és birtokok minden tartozmányaival együtt, melyek ma Talmáts-szék név alatt is jönnek elé — az erdélyi hét szász bírák polgármestereinek, biráinak, eskütteinek, véneinek s összes polgárainak adományozta örök jövedelmükre és visszavonhatlanul, s a hét szász székekbe be is kebelezte azon indokoknál fogva, hogy Zsigmond és Albert királyi elődeinek valamint az adományozó királynak is biztos hivei s körülnéző alattvalói voltak — oly feltétellel, hogy a mondott szászok Talmácsvá-

rát tetőtől-talpig rontsák le és a földdel tegyék egyenlővé, Lothorvár és Verestorony erősségeket ellenben a lehető legjobban erősítsék meg, s az Oláhországba vivő utat falakkal és más erődítvényekkel úgy elzárják, hogy ott az ellenség az országba be ne jöhessen; utoljára a nemzeti fejedelmek alatt tartoztak az országos hadseregbe 12 jól felszerelt lovas fegyverest is állítani. Ugyan ez évben Hunyady János erdélyi kormányzó alatt több falvak Besztercze városához csatoltattak, később pedig a beszterczei ispánság megszűnésekor Radna-völgy néhány oláh falvai Beszterczének adományoztattak. Mátyás király 1472-ik évben Omlás-várát és az ahhoz tartozó Szelistye, Galis, Sibiel, Kákova, Tiliska és Vállje nevű falukat — melyek ma Szelistye-szék név alatt ismeretesek — egyebek közt azon feltétellel adományozta Szeben városnak és a hét bíráknak, hogy — a mint az Approb. Const. V. része LXXX. Edictuma rendeli — ezen falukbeli lakosok régi usus szerint a vizaknai só-bányát munkásokkal segítsék. Ugyan Mátyás király 1477-ben Budán költ adománylevele által a kertzi apátságot minden jószágaival, u. m. Kertz, Keresztur, Mese, Miklóstelke, Apátfal, Kolun, Földvár, Mihályfalva nevű falvakkal s tartozmányaikkal a szebeni prépostságnak adta át örök időkre oly feltételekkel: hogy a szebeni polgárok három kegyes és istenfélő papi férfit tartsanak, a kik az isteni tiszteletet naponta pontosan megtartsák és a szebeni prépostság templomában minden következő időben Krisztus szent testére és a király lelki üdvéért minden ötödik napon szent misét szolgáltatásnak.

Bár ha 1556-ban a secularizatiókor az erdélyi összes főpapság birtokai világiasítottván, a fiscus részére lefoglaltatni végeztettek: mindazáltal Szeben községének sikerült mind a prépostság, mind pedig az apátság fentem-

litett birtokaiban magát — az őt 1847-ig szüntelen perlő fiscussal szemben mai napig megtartani.

Brassóvárosnak 1377-ben Nagy Lajos király adományozta Töröcsvárát — hajdan latin neve Castrum Titrici = Dietrichstein. E várhoz az Approb. Constit. III. r. LXXXII. czime szerint következő székely faluk tartoztak: Bácsfalu, Türkös, Csernátfalu, Hosszufalu, Tatrang, Zajzon, Pürkeretz, Apácza és Krizba . . . Ugy van. Egyik legdicsebb királyunk székely népségü egész falukat adományozott egyik szász városnak, sőt annak politikai és törvénykezési tekintetben német hatósága alá is rendelte. Az ahhoz tartozott többi falvak Bethlen Gábor és II. Rákóczy György alatt tőle visszacseréltettek. Nagy Lajos azon feltételt kötötte adományához, hogy Brassóváros ott saját költségén és fáradságával új várat építsen s az annak kerületében levő erdőket hosszában és széltében kiirtsa és a határ elzárólása végett bevágassa. Megtámadtatván II. Rákóczy György alatt Brassó városa a fiscus által, a következő feltételek alatt hagyatott meg a vár és falvak birtokában:

- 1) Fizessen a fejedelemnek 11,000 frtot s az ország határszéleit azon a tájon védje, segítse s erősítse meg.
- 2) Bethlen Gábor fejedelemmel kötött fenn érintett esere fentarassék.
- 3) A brassóiak tartozzanak Töröcsváron örök időkig a fejedelem beleegyezése mellett teendő magyar várnokot és kellő őrséget tartani; a fejedelem netalán oda küldendő őrségét fogadják be, sőt szükség esetében az őrizetre magok a polgárok is álljanak ki.
- 5) A várat élelemmel, lőszerrel sat. lássák el, erősítéséről s jó karban létéről gondoskodjanak; továbbá a területében levő havasok ösvényeit, utait tartozzanak elzárni, az erdőket bevágni, s az ellenségnek az országba bejöhetését lehetlenné tenni;
- 6) háboru idején a fejedelem zászlója alá 12 jól felszerelt lovast állítani;
- 7) a hazafiakat városukba vendégszeretőleg befogadni. Végre

1765-ben néhány szász falunak az oláh határövezredhez csatolása tekintetéből Mária Theresia uralkodó fejedelemné a fogarasi uradalmat, mit azelőtt a gr. Behtlen nemzetség birt, 99 évre a szász nemzet közönségének 80 ezer ezüst forintban inscribálta; áll ez a következő 31 faluból: Bethlen, Rusor, Huretz, Kis-Berivoj, Szevesztrény, Ludisor, Brán, Vajola, Todoritza, Dridrif, Szesztor, Herszény, Illyén. Mundra, Alsó-Venitze, Paro, Persány, Sárkány, Sarkaitza, Ujfalu, Uj-Sinka, Felső-Venitze, Lupsa, Kutsoláta, Felső- és Alsó-Komána, Grid, Felső-Utsa, Szaráta, Alsó- és Felső-Porumbák.

Igy kapta idő folytán Szászsebes város Szeszesor, Sugág és Sebeshely részjóságokat, Medgyes város Vadas és Schimert nevű praediumot, a segesvári sz. Miklós-egyház Volkán falu egy részét Fejérvármegyéből sat.

Valóban bámulásra méltó a szász nemzetnek az az ügyessége, hogy ő eszélyes engedékenysége s gyengéik kitapogatása által legjellemerőbb királyainkat éppen úgy meg tudta nyerni a maga részére, mint rákényszeríteni a gyengéket sőt nagy válságaiban magát az országot is arra, hogy neki engedményeket tegyenek s kiváltságait biztosítsák, jóságokat adományozzanak. Nagy Lajosnál a király fennkölt lelke, s egy a főnemességet ellensúlyozó, erőteljes s életképes polgári osztály alkotásának nagy gondolata volt a főindítók, Mátyásnál a háboru-költségek és az ország határainak biztonsága, Zsigmondnál, V. Lászlónál a fajrokonság, II. Ulászlónál, Izabellánál, Báthori Istvánnál, a trón elnyerhetése, Báthori Gábornál, — a kiknek a roppant nagy következményű dézma-adományozást tette — a trónon megmaradhatás, Bethlen Gábornál az eszély, II. Rákóczy Györgynél a számítás, Mária Theresia alatt b. Bruckenthal nagy befolyása. Ők még a balszerencsét is hasznukra tudják fordítani, példa erre a Bá-

thori Gábor irányukban való eljárása, az 1849-diki év, a közelebb elmúlt absolutismus kora sat.

A székely nemzetnek, mely ezred év óta őrzi Magyarország keleti kapuját, s szinte egy századig védte Ausztria békéjét, — a magyarnak, mely fegyverrel szerezte a Székelyföldön kívül az egész hazát, — az oláhnak, mely az őshajdankor óta lakik hegyei közt s adja Erdély haderejének tetemes contingensét — mint nemzetnek, egyiknek is egy talpalattnyi földtulajdona sincs; a vendégül behívott szász nemzetnek és hét biráknak s városoknak ellenben — a mint fennebb láttuk — nagy kiterjedésű, dús jövedelmű, örök birtokai vannak, melyek adományozási feltételei ma már teljesen megszűntek, birtoklásuk a nemzetre nézve többé semmi területtel egybekötve nincs, csak jövedelmei folynak fennakadás nélkül, s melyeknek a nemzet fennmaradására s anyagi és erkölcsi erejének kifejtésére való befolyását éppen ezért megmérni, s igazságérzettel bírósász hazafinak a magyar királyokra és fejedelmekre más-kép mint hálával emlékezni nem lehet.

XII.

Hogy a szász törvényhatóságok és városok egyenkénti birtoka értékéről külön-külön, a hét birákéről együttesen s a XI. törvényhatóságéről ismét együttesen világosabb fogalmunk legyen, ez értéket a tiszta jövedelmet kimutató, különböző időbeli négy hiteles iromány positiv adataiból kívánom a lehetőségig megállapítani, kiegészítve azok urbériségből álló részét a kárpótlási összegek hiteles közlésével. *)

*) Mikor e czikkek irattak, még a szász nemzeti Egyetem költségvetési bizottsága munkálata csak jelezve volt a hirlapokban; tartalmát kivonatilag 1868. febr. 12—13-n ismertette 35—36 számaiban a *Siebenbürgische Blätter*; a *Hermannstädter Zeitung* pedig a febr. 18-ki egyetemi ülés

Az első adat egy 1799. november 1-től 1800. október utoljáig a szász Egyetem és hét bírák collectiv jövedelméről készült eredeti hivatalos főszámadás (Haupt-Rechnung), mely a szász nemzet tisztviselői és a kir. főkormányzók és udvar között 1752-től 1783-g 26 éven át folyt tárgyalás, négy királyi biztosi munkálat és tömérdek izetlenkedés eredménye. De erről később. Most nézzük az elsőt, az Egyetem számadását. A kisebb tételek és krajczárok részletezését egyszerűség végett mellőzve, csak a nagyobb tételeket és a végső összegeket jegyzem külön-külön ide.

I. Bevételek.

Oct. végén volt bevárando	bejött		
pénztármaradék	3478 ft.	3478 ft.	
A szász székek és vidékek járuléki régi hátraléka	577 ft.	— ft. fizetetlen	577 ft.
A fogarasi pénztárnak m. é. juliusban adott előleg visszafizetése	1284 ft.	1284 ft.	
Ugyanattól a hadi segélyre adott előleg visszafizet.	3000 ft.	825 ft. fizetetlen	2175 ft.
	4862 ft.	2109 ft. hátralék	2752 ft.
Oct. végén volt ide áthozandó maradék	1700 ft.	— ft.	
Jan. 20. 1800-n befizettetett	— ft.	1700 ft.	

tárgyalásai rendén idei 43. számában. Nem reméltem, hogy ennyi juthasson a nemzeti pénztárak kezeléséről nyilvánosság elé, mert erre casus praecedens tudomra történetünkben nincs. De őszintén üdvözlöm a szabadelvű lépést s kívánom, hogy gyümölcsét megteremje. Azonban czikkeim közlését most is szükségesnek látom egyfelől azért, hogy az olvasó a mult idöket a jelennel, az én részletebb kivonataimat az egyetemi bizottság összevont kimutatásával egybe hasonlítván: azon ügyről tisztább ismeretet szerezhessen; másfelől azért, hogy ez adatok tisztán constatálják azt, hogy a Regulativum Punctumok a maguk idejében üdvös intézkedés s a hivatalnokoknak nyilvánosságot kerülő, ellenőrség-nélküli pénztárkezelése a szász nemzetre nézve káros sőt régen is, közelebről is veszélyes volt.

A XI. szász székek és vidéknek az egyetemi pénztárba segélyképen oct. vég. való befizetend.	4000 ft.	— ft.	
Az előbbi segély befizett. febr. 27. april 16. julius 18. és oct. 13-dikán	— ft.	4000 ft.	
Nyomatványért a székek és vidékek részéről bejövendő volt	41 ft.	18 ft.	hátralék 23 ft.
Az ispáni számadás-vizsgálóknak díjul a fogarasi pénztárból	200 ft.	— ft.	
Bejött évnegyedenként	— ft.	200 ft.	
A VII. birák pénztárából szintén évnegyedenként	200 ft.	200 ft.	
A szent Márton-adóból az idén fölösleg nem volt, jövőre a székek és vidékek pénztáraiból leendő fizetésök el lön rendelve.			

Be kelle jöni együtt 14483 ft. 11707 ft. hátralék 2776 ft.

II. Kiadások:

(Az ispán fizetése ekkor fel volt függesztve.)

Ispáni jegyzőnek fizetendő	100 fr.
Levéltárnoknak	200 ft.
Titkárnak	250 ft.
Pénztárnoknak	40 ft.
Ellenőrnek	20 ft.
Házmesternek	50 ft.
K. főkorm. ügyvédnek	200 ft.
Kir. táblainak	150 ft.
Revisornak	29 ft.
Két lov. postatisztnek együtt	664 ft.
Járulnoknak	26 ft.
Két lovas postának együtt	120 ft.

1850 ft. kifizettetett együtt 1850 ft.

Előlegezés visszafordítandólag	bevárandó:	
a fogarasi pénztárnak	1284 ft.	
Ugyanannak a hadi segélyre		
előlegül	3000 ft.	
	együtt	4284 ft. előlegezve volt 4284 ft.
Az egyetemi irodának írószerekre, az ülés-szoba fűtésére, világítására	50 ft.	
Iromány-lajstromzásért	11 ft.	
Könyvkötői munkáért	13 ft.	
Gyertyára	1 ft.	
Levéltári állványokra	31 ft.	
A Brassóban működő kir. biztoshoz szálláspénzbe	200 ft.	
	együtt	307 ft. kiadatott együtt 307 ft.
A bevételből, a mi tesz	11707 ft.	
levonva a kiadást	6443 ft.	
		maradvány lesz 5263 ft.
		Nézzük a VII. birák pénztári számadását.

I. Bevételek:

	beveendő	bevetetett	hátralék
Pénztármaradék	18 ft.	18 ft.	
Activ követ. czime alatt	4655 ft.	439 ft.	4216 ft.
Talmács-széki robot-taxa cz.	3305 ft.	246 ft.	3058 ft.
Különböző haszonbérlok és felügyel. tartozásait ide számítva			
	bevárandó együtt	18074 ft.	11344 ft. 6729 ft.
Szelistye-székből robot-taxa czimén bevárandó	15616 ft.	— ft.	15616 ft.
Különböző haszonbérlok és felügyelők fizetendőivel			
	együtt bevárandó	18228 ft.	2612 ft. 15616 ft.

Bolkács és Sidvei robottaxa- jövedelem	beveendő: 1880 ft.	bevéttetett: — ft.	hátralék: 1880 ft.
Különböző haszonbérlok és felügyelők fizetendőivel			
együtt beveendő	4986 ft.	2650 ft.	2335 ft.
Keresztur, Miklóstelke, Mes- se és Apátfalva községek- ben robot-taxa-, malom- és korcsmajövedelem czimén bevárandó	9615 ft.	— ft.	9615 ft.
Különböző haszonbérlok- és felügyelőktől való bevá- randókkal — együtt	11227 ft.	1611 ft.	9615 ft.
Kolun, Földvár és Rukur községekből robot-taxa és jármás marhákért fizeten- dő díj czimén	3645 ft.	— ft.	3645 ft.
Haszonbérlok- s felügyelők- től bevárandókkal			
együtt	4749 ft.	1103 ft.	3645 ft.
Kis- és Nagy-Ekemező és Rüs községekből robot- taxa és jármás marhákért fizetendő díj fejében	2560 ft.	— ft.	2560 ft.
Haszonbérlok s felügyelők járandóságaival			
együtt	5322 ft.	2237 ft.	3084 ft.
Eladott gabonából bejövén- dő volt	3018 ft.	3018 ft.	— ft.
Kisebb taxák és jármás mar- haktól fizet. díjakból	1597 ft.	179 ft.	1418 ft.
Előleg a portsesdi erdő-vá- gásra	270 ft.	— ft.	270 ft.
beveendők összege	72150 ft.	25218 ft.	46931 ft.

II. Kiadások:

Évi illetményül Szeben város községének hat izben	beveendő: 1800 ft.	bevéteztett: 1800 ft.	hátralék: — ft.
Segesvárnak „ „	1500 ft.	1500 ft.	— ft.

Nagy-Selyk, Szászsebes, Kőhalom, Szerdahely, Ujgyházszék, Szászváros községeinek egyenként 1200 ftoz számítva az előbbivel

---

együtt 10500 ft. 10500 ft. — ft.

Fizetésekben a pénztárnoknak	150 ft.
Ellenőrnek	60 ft.
Raktárnoknak	50 ft.
Az egyetemi pénztárnak	200 ft.
Pénztári szolgának	40 ft.
Raktári szolgának	40 ft.
A talmácsi várnoknak	225 ft.

Szelistyei, bolkácsi és sidvei kereszturi, koluni, rüsi provisorok fizetésével együtt kiadandó volt

---

együtt 1140 ft. 840 f. 300 ft.

Napi dijra és utazási költségekre semmi sem adatott ki.

Előlegre kiadandó volt 1500 ft. kiadatott 1500 ft.

Irószerekre felerészben e pénztárt illetőleg szükséges 77 ft. 16 s fél krból

38 ft. „ 38 ft.

Rendkívüli kiadásokra u. m. raktárigazgatás, hirdetések dija, verestoronyi vesztegintézetimosónénak, ugyanottani sütőház-építésre az egyetemi pénztárba fizetett 5700 ft.

folyó és hátralék-illetményen	bevétel:	kiadás:
együtt	6076 ft.	kiadatott 6076 ft.
össz. kiadandó volt	19255 ft.	„ 18955 ft. kiad. 300
A bevételből, a mi tesz	25218 ft.	
levonva a kiadást:	18955 ft.	
a maradvány lesz:	6262 ft.	

A fogarasi pénztárról ez időszakból nem tudtam számadáshoz jutni, de a következő adat felvilágosít.

Második adat azon 1811-ki egyetemi hivatalos kimutatás, melyben az összes szász városok, az Egyetem, VII birák és a fogarasi uradalom pénztárainak állása kétséggel hiteles adatok alapján ki volt mutatva a végre, hogy a szász tisztviselők drágasági pótlékot kapjanak, a minthogy azt ő Felsége a három nemzeti pénztárból fedezendőleg, az ispánon kívül, az összes szász tisztviselőknek 25 percent arányban kiadatni meg is engedte.

E kimutatás szerint:

	biz. jöv.	városé	együtt	kiad. egy.	marad.
	ft.	ft.	ft.	ft.	ft.
Szebenszéké	8357	37814	46172	39806	6329
Segesvárszéké	3956	11485	15441	11172	4269
Medgyesszéké	5165	7009	12175	11785	390
Brassó vidéké	5727	60520	66248	52102	13865
Besztercze vidéké	3493	12199	15693	14001	909
Szászsebesszéké	5418	6639	12058	10127	1314
Nagysinkszéké	4557	v. nincs	4557	3945	612
Kőhalomszéké	5394	—	5394	3980	1414
Szerdahelyszéké	3413	—	3413	3000	413
Ujegyházszéké	3388	—	3388	2300	1088
Szászvárosszéké	3644	v. 9850	13495	9064	3974
Az egyet. pénztár bevétele	4600	—	4600	4236	364
A VII biráké	34680	—	34680	28000	6680
A fogarasi uradalomé	31321	—	31321	25000	6321

egy. kiad. tiszta mar.

Főösszeg : 123120 145521 268641 218520 50120

A harmadik adat az 1841—43-ki országgyűlési rendszeres bizottsághoz felküldött szintén hivatalos kimutatás, e szerint:

A nemzeti vagy egyetemi főpénztár

kamatozó tőkéje ez évben tett 377504 pftot

A VII biráké 129847 „

együtt : 507351 pftot.

Szebenszék nem adta be,		Szebenvárosé tett	16473 ft.
Segesvárszéké	10393 ft.	Segesváré	25754 ft.
Medgyessz. nem adta be,		Medgyesé	8932 ft.
Nagysinkszéké	14766 ft.	Nagy-Sinké	585 ft.
Kóhalomszéké	6620 ft.	Kóhalomé	298 ft.
Szerdahelyszéké	7429 ft.	Szerdahelyé	9550 ft.
Ujegyházzséké	3332 ft.	Ujegyházé	625 ft.
Szászvárosszéké	1602 ft.	Szászvárosé	17821 ft.
Brassóvidéké	3974 ft.	Brassóvárosé	25600 ft.
Beszterczev. nemadta be,		Beszterczevárosé	8628 ft.
	48117 ft.,		114266 ft.

A két összeg együtt tesz : 162,383 fto

E felett a következő szabad községeknek volt szintén activ vagyona :

Szászkézdnak	422 ft.
Feketehalomnak	2624 ft.
Földvárnak	3696 ft.
Prásmárnak	8994 ft.
Berethalomnak	346 ft.
Reichsdorf nem adta be.	
Kis-Selyknek	512 ft.
Nagy-Selyknek	191 ft.
Szent-Ágotának	768 ft.

Együtt : 17553 ft.

A faluk tőke-alapjai összesen 420349 ft.

A szász nemzet köz- a hétbirák külön és a városok és faluk összes kimutatott tőkéi tehát 1841—3-ban tettek: 1.485,140 forintot pengő pénzben.

XIII.

Negyedik adat a szász Egyetemnek 1845. november 1-től 1846. october végeig terjedő időről készült számadása = Sächsische Haupt-National-Cassa-Rechnung, melyben az erdélyi udv. korlátnokság 1832-ki october 24-ki rendelete következtében a fogarasi és VII. birák pénztáraitól készült számadás dologgyyszerűsítés tekintetéből együttesen van megtéve, az Egyetemnek 1791-ben a szász törvényhatóságok évenkénti segélyjárulékaiból alakult kézi pénztáráról pedig nincs említés azon okból, mivel annak állandó jövedelmi forrása egyedül az említett évi járulék volt, ez pedig 1798-ban felsőbb rendeletből megszüntetettvén, maga a pénztár is megszűnt s a fennebb idézett cancelláriai rendeletnél fogva azóta — az egész nemzetet illető minden költségek a fogarasi, a hét, illetőleg nyolcz szász birót és azok törvényhatóságait illetők pedig a VII. birák pénztárából fedeztetnek.

E felvilágosítás után nézzük a mondott pénztár bevételi és kiadási tételeit.

I. Bevételek:

- I. 1845-ben october utolsó napján volt tiszta
pénztári készlet 48472 ft, 19 kr.
- II. Kamatozatlan activ hátralék, beveendő: 50768 ft. $19\frac{3}{4}$ kr.
bevéttetett 14269 ft. 21 kr. mar. fizetetlen 36498 ft. $58\frac{3}{4}$ kr.
(Haszonbérék, kamatok, beszámolatlan előlegek, illetéktele-
nül felvett fizetések, napi dijak 1—197 tételszám alatt).
- III. Elhelyezett kamatozó tőkékben volt kiadva 198—450 tétel-
szám alatt 410256 ft 46 kr, befizettetett 12875 ft, maradt
hátralékban 397381 ft 46 kr, be kellett jöni kam. fejében 21442
ft $36\frac{3}{4}$ kr., bejött 10330 ft $56\frac{1}{4}$ kr, hátr. 11111 ft $40\frac{3}{4}$ kr.
- IV. Haszonbér jövedelemből 451—456 tételsz. alatt, jelesen;
1) a fogarasi uradalomból bejött egy évre	13500 ft
2) a kománai és venitzei uradalomból	5500 ft
3) a porumbáki uradalomból	6700 ft
4) a sárkányi uradalomból	5611 ft
5) Thodoritza falu haszonbéréből	1111 ft
6) a pernyeszi részjóságból	594 ft
- együtt bejövendő volt 33016 ft,
- bejött 32622 ft, elmaradt 394 ft.

V. Rendszerezett fizetési s kiadási czimeken a VII. birák pénztárából ide volt szolgáltatva 457—464 tételszám alatt: a nemzeti pénztár személyzetének 1170 ftot tevő fizetése fele részében 585 ft — kr

az egyetemi jegyző évi 500 ft fizetése fele részében 250 ft — kr

a kormányszéki ügyv. évi 220 ft fizetése fele részében 100 ft — kr

a kir. táblánál levőnek 100 ft fizetése fele részében 50 ft — kr

az udv. korlátnoksnál levőnek 450 ft fizet. fele részében 225 ft — kr

a szász jogtanár évi 460 ft fizetése és szállás-pénzében 460 ft — kr

egy nyugdíjas tisztviselőnek 200 ft

2 nyugdíjas özv. illetményében 222 ft 17²/₄ kr

---

együtt: 1892 ft 17²/₄ kr

VI. Rendkívüli bevétel 465 tételszám alatt 72 ft 53²/₄ kr

VII. Számadás melletti előlegekre bejött 466—472 tételszámok alatt:

- a) a nemzet háza felügyelőjének 500 ft
- b) jogfelügyelő Kisnek 130 ft
- c) Trausch Józsefnek azon czélból, hogy a szász igazságszolgáltatásra vonatkozó szabályzatokat gyűjtse egybe 100 ft
- d) fizetni nem akarók beperlésére Wellmann Frigyesnek és Keserü Sándornak 500 ft
- e) Hintz János egyet. jegyzőnek azért, hogy az országgyűl. rendszeres bizotts. munkálatait a szász törv.-hatóságoknak szerezze meg 600 ft
- f) a kir. főkormányszéki ügyvédnek 100 ft
- g) Salmen Ferencz ispánnak kolozsvári utjára napi díj. 250 ft

---

együtt be kellett jöni: 2180 ft-nak, bejött 600 forint, elmaradt 1580 ft.

VIII. Visszafizetés melletti előlegekre bejött 473—477 tételszámok alatt:

a) százsz számvevőség szolgájának 25 ft

b) Kőhalomnak praetorium építésre 2000 ft

bejött belőle 400 ft, elmaradt 1600 ft.

c) d) e) betűk alatt két szolgának és egy ügyvédnek előlegül adott összegecskékkal együtt be kellett jöni 2098 frtnak, bejött 449 ft 20 kr, hátralék 1649 ft 10 kr.

Összesen tehát bejövendő volt 570199 frt $42\frac{1}{4}$ kr, bejött 121584 frt 7 kr, elmaradt 448615 ft $35\frac{1}{4}$ kr.

II. Kiadások:

I. Kamatnélküli passiv hátralék:

1) beruházási tőkealap (fundus remanens)
szombatfalvi uradalomban 33423 ft $16\frac{2}{4}$ kr

2. 3. 4)ben marasztott fizetésekkel együtt 35749 ft $16\frac{2}{4}$ kr
bejött 66 ft 40 kr, hátralék 35682 ft $36\frac{2}{4}$ kr

II. Fizetések, ösztöndíjak, nyug- és tiszteletdíjak, kegypénzek:

a) fizetések: 5—35 tételszámok alatt, jelesen az ispán 2500 ft
fizetéséből kinevezésétől october végeig 451 ft $23\frac{1}{3}$ kr

egyetemi jegyzőnek 500 ft — kr

ispáni titkárnak 400 ft — kr

— két járulónak egyenkint 200, együtt 400 ft — kr

— lajstromzónak 300 ft — kr

egyetemi levéltárnoknak 300 ft — kr

— két irtónak két-két száz, együtt 400 ft — kr

ispáni számadás-vizsgálónak 600 ft — kr

első revisoratusi számítónak (Calculator) 400 ft — kr

(bejött 182 ft 30 kr, nem jött 217 ft 30 kr.)

2-ik revisoratusi számítónak (Calculator) 400 ft — kr

— — ingrossistának 300 ft — kr

— — járulónak 200 ft — kr

nemzeti pénztárnoknak 600 ft — kr

— — ellenőrnek 450 ft — kr

Jogfelügyelőnek 1000 ft — kr

A fogarasi erdőmester 600 ft fizetéséből

augusztustól októberig 108 ft 20 kr

	kiadatott:
fogarasi al-erdősznek	150 ft — kr
két lovas erdőőrnek	120 ft 12 ² / ₄ kr
egy harmadiknak julius-octoberre	24 ft 10 kr
főkormányi ügyvédnek	200 ft — kr
királyi táblainak	100 ft — kr
tanács janitorának	50 ft — kr
ispáni két lovas legénynek 150 ftjával	300 ft — kr
a revisoratus szolgálójának	150 ft — kr
egyetemi szolgálójának	120 ft — kr
nemzeti pénztár szolgálójának	120 ft — kr
ispáni szolgálójának	120 ft — kr
együtt ki kellett adni	8264 ft 5 ³ / ₄ krt,
kiadatott	8046 ft 35 ³ / ₄ kr,
maradt kiadatlan	217 ft 30 kr.

b) deputatumok czime alatt kiadatott 36—57 tételszámok alatt a 11 szász törvényhatóságnak évenkénti 1000 ft illetőségek felsőbb rendelés következtében megkészserezve, tehát egyenként 2000 ft, együtt 22000 ft. Később pótlékul ismét együtt 11000 ft.

c) 10 tanulóknak 58—69 tételszám alatt ösztöndíj czimén egyenként 80 ft, együtt 800 ft
kettőnek egyenként 100 ft, együtt 200 ft.

d) a kir. táblánál gyakornokoskodó 8 ifjunak 70—77 tételszám alatt 13633. 1836. évi főkorm. sz. a. engedély következtében egyenként 100 ft ösztöndíj, együtt tehát 800 ft — kr

e) nyugdíjak czimén 78—84 tételsz. a. hét —
résztint kiszolg. tisztv.-nek, résztint özv.-nek 2077 ft 55 kr

f) tiszteletdíj 85 tételsz. a. az udv. agensnek 450 ft — kr

g) kegyelemadományul 86—88 tételsz. alatt 3
hivatalnoki özvegynek 404 ft 35 kr

h) 8623. 1843-ik évi főkorm. sz. a. megengedettek a szebeni jogi tanoda költségei fedezésére 89—95 tételsz. szerint a következő kiadások :
az első tanárnak 800, 2-iknek 750, 3-iknek 700, 4-iknek 400 ft, a szolgálójának 120 forint
hall-terem díjában 120 ft, írószerekre 80 ft,

együtt : 2970 forint.

III. napidíjak s utikölts. czim. 96—103 tételsz. a. 2853 ft $26\frac{2}{5}$ kr
 IV. rendkívüli kiadások czimén 104—134 „ „ 3544 ft $57\frac{1}{4}$ kr

V. írószerekre 135—138 tételsz. a. és pe-

dig egyetemi irodára	160 ft
ispáni irodára	50 ft
revisoratusi irodára	90 ft
nemzeti pénztári irodára	20 ft

együtt 320 forint.

VI. Ujjonnan kamatra kiadott 139—145 tételszámok
 alatt 46520 ft s ezek között a szebeni takaré-
 pénztárnak 20000 ft

Ugyan a szebeni zálogháznak 3 évig kamat
 nélkül, azontul 6 pct. kamatra a nemzeti
 fő- és VII. bírák pénztárából 8 részl. egy. 30000 ft

VII. Beszámolási feltételek mellett 146—152
 tételszám alatt, ügyvédeknek, házmeste-
 reknek havidíjra stb. együtt 2180 ft

Ezek közt Hintz János egyet. jegyzőnek,
 hogy a szász törvényhatóságoknak az or-
 szággyűlési rendszeres bizottságok mun-
 kálatait megszerezze 600 ft

VIII. Visszafizetés feltételével való előlegekre
 153—157 tételszám alatt kiadatott 2098 ft 30 kr

Ki kellett tehát adatni együtt	142232 ft 46 kr
kiadatott	106292 ft $39\frac{3}{4}$ kr,
maradt kiadatlan	35940 ft $6\frac{3}{4}$ kr.

Bevételek együttes kimutatása:

	beveendő		bevétel		hátralék	
	frt	kr	frt	kr	frt	kr
Oct. vég. 1845. volt készp.	48472	19	48472	19	—	—
activ hátr. kamat nélk. be						
kellett jóni	50768	$19\frac{3}{4}$	14269	21	36498	$58\frac{3}{4}$
kam. elhely. tőkék össz.	410256	46	12875	—	397381	46
ezen kamat összege	21442	$36\frac{3}{4}$	10330	$56\frac{1}{4}$	11111	$40\frac{2}{4}$
haszonbérbe adott jószá-						
gok összes jövedelme	33016	—	32622	—	394	—

Királyföldi viszonyok.

	beveendő		bevétetett		hátralék	
	frt	kr	frt	kr	frt	kr
rendszeres átvitelek	1892	17 ¹ / ₄	1892	17 ¹ / ₄	—	—
rendkívüli bevételek	72	53 ² / ₄	72	53 ² / ₁	—	—
számadástétel mell. előleg.	2180	—	600	—	1580	—
visszafizetés mel. előlegek	2098	30	449	30	1649	10
főösszeg :	570199	42¹/₄	121584	7	448615	35¹/₄

Kiadások együttes kimutatása :

	kiadandó		kiadatott		mar. hátralékb.	
	frt	kr	frt	kr	frt	kr
kamatnélk. passiv hátr. fizetések, deputatumok,	35749	16 ² / ₄	66	40	35682	36 ² / ₄
öztön-, s nyugdíjak	48966	35 ³ / ₄	48709	5 ³ / ₄	257	30
Napi díjak, úti költségek	2853	26 ² / ₅	2853	26 ² / ₅	—	—
rendkívüli kiadások	3544	57 ¹ / ₄	3544	57 ¹ / ₄	—	—
rendes szükségletek	320	—	320	—	—	—
kam. ujon. kiad. tőkék	46520	—	46520	—	—	—
számad. végetti előleg	2180	—	2180	—	—	—
visszafiz. melletti előleg	2098	30	2098	—	—	—
főösszeg :	142232	46	106292	39²/₄	35940	6²/₄

Activ és passiv állás összehasonlítása.

Valósággal bevett összeg	121584 ft 7 kr
kiadás	160292 ft 39 ² / ₄ kr
tiszta pénztárkészlet :	15291 ft 27²/₄ kr
Ide számítva a hátralék beveendőket	448615 ft 35 ¹ / ₄ kr
az egész activ vagydon tesz	463907 ft 2³/₄ kr
Leszámítva abból a hátr. fizetendőket	35940 ft 6 ² / ₄ kr
maradt tiszta activ vagydon	427966 ft 56¹/₄ kr

Hogy az olvasó cikkeim szárazságaért kárpótlást nyerjen, legyen szives a „Siebenbürg. Blätter“ 1868. évi 35—36-ik és a „Siebenbürg. Bote“ 44. számaiban levő ide tartozó közleményeket, mint szintén Brassó, Besztercze, Segesvár, Kőhalom, Szászváros-székek közgyűléseinek ama lapokban erről megjelent tanácskozásait és végzéseit megolvasni, s ha tudásvágy és ügyszeretet vezet, fáradsága meg lesz jutalmazva az által, hogy a szász nemzeti vagydon- és pénztárügyről annyit tanul, a mennyit ezelőtt egy évvel remélnie is sok lett volna.

XIV.

Utolsó tájékozó adatul álljon itt a szász nemzet közös, a hét birák s némely egyes vidék és szék külön urbéri kárpótlási tőkékének, előlegeinek és kamatainak kimutatása.

I. A szász nemzet a 99 évre inscriptio utján 80000 forintért

	frt	kr
nyert, fogarasi uradalomért végleges kárpótlásul		
tőkében kapott	841659	53 ¹ / ₄
Ugyanazért kamatban	263125	26 ¹ / ₂
Ezekre a végl. kiutalás előtt előleg gyanánt	262911	—
Alsó-Fejérvármegyében Galaczéért, tőkében	11067	44
Kamatban	3320	19 ¹ / ₄
Előlegül	3597	— ³ / ₄
Hunyadvárm. Nagy-Oklosért tőkében	272	11
Előlegül	358	6 ² / ₄
	<hr/>	
	1386310	61 ¹ / ₄

II. A VII. birák, az olvasóink által már ismert Talmáts- és Szelistye-széki, kertzi apátságghoz tartozó, a szent Lászlóról nevezett prépostsági falvak ugy Bolkáts és Sidve községek urbériségei kárpótlásul tőkében kaptak

	83173	20
Kamatban	23407	56
Előlegben	23337	24
	<hr/>	
	129917	90

III. Brassó város közönsége a törcsvári uradalom vesztett urbériségei végleges kárpótlásul,

tőkében	144706	20
Kamatban	36425	58 ¹ / ₄
Kamatelőlegben	43162	30 ³ / ₄
	<hr/>	
	214294	9

IV. Szeben város közönsége Szecselért végleges kárpótlásul tőkében

	22577	47 ¹ / ₄
Kamatban	5301	58 ³ / ₄
Kertz faluért tőkében	46254	42 ¹ / ₄
Kamatban	9277	21

6*

	frt	kr
Kornetzelért tőkeben	5501	7 ² / ₄
Kamatban	547	40 ² / ₄
	89462	25 ¹ / ₄
V. Szászsebes város és szék közönsége Szeszecsor, Sugág és Sebeshelyért tőkében	7003	8 ² / ₄
Kamatban	2139	11 ² / ₄
Előlegben	1712	32
	10854	52
VI. A szász papság dézmakárpótlásul tőkében	5349633	14
Kamatban	1417500	—
Kamatelőlegül	62869	50
	6830002	64
VII. A segesvári sz. Miklósról nevezett ágost. hitv. egyház Volkányért tőkében	667	27 ² / ₄
Kamatban	350	24 ³ / ₄
	1017	51 ¹ / ₄
VIII. A talmácsi és szelistyei uradalomhoz tartozó de attól 1786-ban a határőrkatonaság részére elvett 22 darab ugynevezett visszafoglalt havasrésznek az iménti évtől 1865-ig meg- szünve volt s most megítélt haszonvételi kár- pótlásában	14500	—
A részletes összegeket együvé véve:		
Az első tételsz. alatti kárpótlási tőkét a fiscus bentartóztatván, a többi kárpótlások tőke- összege tesz :		
I.	544651	8
II.	129917	90
III.	214294	9
IV.	89462	25 ¹ / ₄
V.	10854	52
VI.	6830002	64
VII.	1017	51 ¹ / ₄
VIII.	14500	—
A szász nemzetnek a közelebbi 19 év alatt birto- kába ment különböző tőkék és kam. összege tesz		
	7635705	99 ² / ₄

Ez összegből különválasztva az elkölthetlen, kamatozó törzstőkéket, jó ki a következő összeg :

1) A VII. biraké	129917 90
2) A szász papság dézsmakárpótlása tőkében	5349633 14
3) Vegyük még számításba az 1846 végén kimutatott tiszta activ tőkeösszeget	427966 56 ¹ / ₄

s a mult 19 év alatt kamat általi tőkenövekedést, az activ követelésekből bejött összegeket, a kárpótlási egyszerre kapott kamathátralékokat, a fogarasi uradalom vesztett urbériségeiért járó, de a fiscus által a kiváltási jog ötletéből benntartott tőke 44000 ftot meghaladó évenkénti kamatát, az urad. udvarházak, majorsági birtokok, regalék haszonbéréit, a folyó kiadások, az ily közvagyonról el nem választható veszendőségek, fenntartási költségek, risicok tekintetéből számításból kihagyva, kijő: hogy a szász nemzetnek a nemzeti pénztárakban és az egyház főtanácsa kezén levő összes kamatozó tőkéje bizonyosan tesz

5907966 60¹/₄

sőt jóval meghaladja a 6 millió forintot.

Kiegészítésül lássuk a „Siebenbürg. Bote“ 1868. évi 43. számában levő közlés alapján a szász egyetemi budget-bizottságnak a febr. 18-ki ülésben tett jelentése idevonatkozó tétéleit.

A) Fő-nemzeti-pénztár állása. (Haupt-National-Cassa.)

(Bizottsági előterjesztés átalános része.)

Bevétel:

	be fog jöhetni	
	frt	frt
I. bérek és kamatok czimén bejövendő lenne	103445	98767
II. jószágokból és realitásokból	34094	30000
VII. kamatnélk. activ követelésekb. künn van	65811	23030
	<hr/>	
	együtt : 203356	151797

Kiadás:

Tétélei, sem a főösszeg nincs megjelölve.

I. kiadási czim ez: fizetések, dijak.

XIII. kiadási czim: beosztatlan kiadások; van: rendkívüli kiadási czim is.

B) VII. birák pénztára. (Sieben-Richter-Cassa.)
(Bizottsági előterjesztés általános része.)

Bevétel:

	be fog jöhetni	
	frt	frt
I. czim: bérek és kamatok czimén bejöv. lenne	13787	11545
II. czim: jószágokból és realitásokból	13761	10886
Actív követelésekből bejövendő lenne	22851	6365
A visszafoglalt havasok 1786-tól 1865-ig liquidált haszonvétele díjában	—	14500
	<hr/>	<hr/>
	50399	43296

Kiadás:

Tételei, sem a főösszeg nincs megjelölve; a kiadási czimek ezek: rendes kiadások, rendkívüliek, előre nem látottak.

Előre nem látottak czimén a bizottság a nemzeti pénztárból 10,000 frt, a VII. birakéból 3000 ftot ajánl a budgetbe felvétetni.

Ezután a tudósítás a megvizsgált adatok alapján a szász nemzeti vagyon évi bevételeit — a fogarasi uradalom jövedelmei kivételével — valamint annak kiadásait így mutatja ki:

Bevételek: a) Nemzeti főpénztár.

	frt
1) bér és kamat	58676
2) realitások	5000
3) különbözők	200

b) VII. birák pénztára:

1) bér és kamat	13787
2) jószágok, realitások	11000
3) különböző bevételek	100

---

együtt: 88763

Kiadások: a) Nemz. főpénztárból.

1) fizetések, napdíj, nyugdíj	16750
2) utazási napi díj	200
3) jutalmak, segély	500
4) hivatali szükségletek	600

	°frt
5) épületek fenntartása	500
6) adók s más közfizetések	6400
7) előleg számadástétel mellett	600
8) beosztatlanok	400
9) előre nem láthatókra	2000

b) a VII. birák pénztárából.

1) fizetésekre	1514
2) napi díjakra	300
3) épület fenntartására	500
4) adóra	3034
5) számadás melletti előlegre	900
6) beosztatlanok	300
7) előre nem láthatókra	1000
A szász nemzeti iskolák dotatiójára	52500

együtt : 88058

A bevételt : 88763 ft kivonva

a kiadásból : 88058 ft

maradék lesz : 705 ft.

Mint hogy e munkálatból láthatólag a nemzeti pénztár alig képes fedezni kiadásait: a bizottság azt ajánlja, 1) hogy a nemzeti törzstőkét az Egyetem nyilvánítsa olyannak, mihez nyulni nem szabad; 2) gyarapítása végett mindkét nemzeti pénztárból csatolassék hozzá a brutto jövedelem 10 percentje mindaddig, míg a fogarasi uradalom a nemzet kezében lesz; 3) a nemzeti vagyon mentessék fel minden rajta nehezendő tehertől, jelesen a szász iskoláknak 1852-ben alapított s a volt kormányzás által 1859. 1923. belügyminiszteri szám alatt kifizettetni rendelt évenkénti 52,500 forintból hátralékban levő 264,250 forint összeg évenkénti 26,425 frtos részletekben 1877-ig törlesztessék le, s az ágostai hitvallásnak főtanácsa keze alá hiány nélkül beszolgáltattassék.

Ez elvek alkalmazásaul meghatározatni kéri a bizottság, hogy a nemz. törzstőke gyarapítására már 1868-n kezdve fizessen

a) a nemzeti főpénztár	20000 fto
b) a VII. biraké	10000 fto

30000 fto.

	frt
vagyis a már befizetésre praeliminált tőkék 2500 ftra menő összegével együtt	32500
c) hogy az iskolai dotatióra a f. évi illetményül mul- hatlanul kifizettessék	52500
d) szintugy az 1852-ki év utáni e czimen gyült hát- ralékból is az ez évre eső	26425
Melyekhez képest az 1868-ik költségvetés így állana :	
I. Nemzeti pénztári költségvetés	133194
tőkegyarapítás	2200
	<hr/> együtt : 155194
a praelimitált bevétel-összeghez mérve :	186823
rendelkezés alatt álló összegül megmarad még :	31629
II. VII. bírák pénztári költségvetése	41107
tőkegyarapítás	10500
a dotatiói hátralék évi törlesztési összege	26425
	<hr/> együtt : 78032
a praeliminált bevételhez mérve :	93952
	<hr/> rendelkezésre áll még : 15920

A bizottság minden ajánlatát elfogadta a febr. 18-ki egye-
temi gyűlés azon módosítással, hogy a nemzeti főpénztár előre
nem látható költségeit 10,000 frtól 4000-re, a VII. bírákét 3000
frtól 1000-re szállította, s így az első pénztár rendelkezése alatti
erejét 37,629 frtra, az utolsóét 17,920 frtra emelte.

Sajnos, hogy az egyetemi tárgyalásokat illető egy tudósítás
sem fejezi ki azt, a min az én 1846-ki számadási adatom kezdődik
és végződik, s a mit a tiszta pénztárkezelés hozna magával, hogy
t. i. mennyi volt év kezdetén mind a nemzeti fő-, mind a VII.
bírák pénztára tiszta activ vagyona, törzstőkéje — de figyelmes
olvasóim — az általam közlöttekéből ez ügyet megismerhették
annyira, hogy róla ítélhessenek.

Azt hiszem, az olvasó egyet értend velem, a midőn ismételve
kifejezem azon nézetemet, hogy a szász nemzet mint olyan, anyagi
tekintetben Erdély valamennyi nemzeténél szerencsésebb, s ezen
kettős nagy tőkében, melyet a nemzet és papsága az 1848-ki fel-
szabadulás következtében bir, műveltségének és jövő jóllétének

oly garantiáit bírja, melyek őket 1848 irányában — ha higgadtan megfontolják a dolgot — hálára kötelezni képesek, nem pedig arra, hogy az ellen — mint sokan eddig tévők — ugyszólva rendszeres harczot folytassanak . . . Nézzük már most e közvagyon kezelését s törvényes rendeltetését a mult század közepétől napjainkig.

XV.

A VII. birák vagyona és pénztára kezeléséről a királyok és nemzeti fejedelmek korában nincsenek adataim; de azok nem is tartoznak czéлом körébe. Én a mai állapotok genesisét kívánom adni; ennek pedig bölcsője s fölnevelője az ausztriai ház alatti korszak. Történelmi tény, hogy Erdélynek ez uralkodó-ház alá menése a szász nemzetnek ittléte ótai óhajtása, annak ereje szerént eszközlése hagyományos politikája volt. A Leopold-hitlevél és a szathmári békekötés folytán az érvényesült is. De a kormányzást Erdély magyarsága önként soha nem adta ki kezéből, hanem a szász néppel részben megosztotta, olykor pedig, az alkotmány felfüggeztése korszakaiban azt tőle elvették. Az uralkodó-ház által a fajrokonság ösztönénél fogva kegyelt s okkal-móddal gyámolított nép a magyar — akkor főként catholicus — kormányférfiakban természetesen erős ellenőrre találtak, vallásuk s nemzeti-ségök tekintetéből egyiránt. Ennek a nemzeti és politikai antagonismusnak activ és reactiv működése, hatása, és a körülmények szerént változó eredményei Erdély köztörténetében s kiválólag annak közigazgatási és törvényhozási részeiben kisebb-nagyobb mérvben, leplezetten és titokban, vagy nyíltan s olykor ellenséges alakban mindig, mindenütt, minden alkalommal kitűntek.

Itt van eredete azon ténynek, hogy a midőn a törvényhozás 1737-n az országos számvevőhivatal felállítását kimondván, a kormány annak hatáskörét 1738-n a magyar

és székely törvényhatóságokra kifejezetten, a királyföldiekre hallgatólag, 1742—48—49-ik és 1753-n határozottan kiterjesztette: ez intézkedés következtében az országos számvevőhivatal előbb egyszerűen hívta fel, majd executioval fenyegette a szász nemzetet számadásai beadására; egyiknek sem lett kívánt következése, sőt a szász hivatalnokok részéről felette élénk visszahatást költött, autonómiájukat állítván e kormányi intézkedés ellenében; természetes tehát, hogy ez attól annál méltóbban vétetett rossz néven, mivel előtte a szász nép kebeléből felmerült panaszokból tudva volt, hogy a nemzeti vagyont a tisztviselői kar — mai nevén bureaucratia — különösen pedig annak szebenszéki és egyetemi része nem a közjóra, hanem magán javára használja.

A kormány tehát a szász tisztviselők ellenkezése, a nép panasza és java által, de egyszersmind kötelességéből folyólag fel volt hiva a baj constatalása s orvoslása érdekében fellépni. Legelsőben 1758-n febr. 28-án költ kir. rendeletnél fogva, 8 rénens ft napidijjal Seebergi Vanckhel Zakariás Márton erdélyi udvari tanácsos lön királyi biztosul leküldve a végre; „hogy a szász nemzetet adósságai terhétől szabadítsa meg, s majorsági javaik igazgatását hozza jobb rendbe,“ utasítását magával feljülről hozta, tudósításait egyenesen az udvarhoz tette; mellé a szükségesekben felvilágosítás-adás végett jun. 16-án költ kir. rendelet által három szász tanácsos adatott, a kiknek teendő körutjában felváltva tanácsával éljen, a munkálkodó bizottság elnöke a kir. biztos levén. A költséget a szász nemzet hordozta. A kir. biztos munkálkodását Szerdahelyszékben kezdette. Ugylátszik, gyorsan dolgozott, az eredményről hathatós jelentést tett a királynénak; mert az már amaz év nov. 16-n költ kir. leiratában, a királyi megbántódás élénk érdekével fejezte

ki rosszalását 1) arra nézve, hogy a szász nemzet különböző hitelzői sem a törvényt, sem a kir. rendeleteket nem tisztelve, sem lelkiismertökre nem gondolva, erkölcsrontó uzsorásságot űzni nem pirulnak sőt nem félnek — s megrendelte, hogy az ily illetéktelenül fizetett kamatok minden adós tőkéjéből vonassanak le, ezentul csak törvényes kamat fizetessék, az engedetlennek a kölcsönzött összeg azonnal fizetessék ki, s maga vettessék fiskalis actio alá. 2) Megértvén a királyné, hogy a szász nemzetet szörnyítő — *decumana moles* — adósság terheli, a végre, hogy annak kifizetését lehessen eszközölni, minden hitelező által eredeti kötlevelét beadni rendelte; 3) a szász nemzet tisztviselői által fizetésben vett eddigi minden mellékjavalmakat jörőre teljesen megszüntette, s azok helyett a leküldött fizetési Schema szerénti rendes fizetést szabta meg, szigoruan meghagyván, hogy ezután az adózó szász nép a hivatalnokok fizetései czimén legkevesebbé se terheltessék, hanem ezek a nemzet ugynevezett közjövedelmeiből fedeztessenek, a miknek jó rendbe hozása a kir. biztos és bizottság tisztében áll; a főkörmányszéknek pedig megrendelte, hogy a szász nemzetet utasítsa arra, hogy az nem csak az adóról — a mivel ő magát önként kötelesnek elismeri — hanem minden közkiadásról, minők: a tisztviselők fizetései, előfogati és szállásköltség sat. bárha azok a majorsági jövedelmekből adatnak ki, mint a más két nemzet ő is számadást tegyen.

Ugyan ezen királyi biztos felterjesztésének volt eredménye az is, hogy a szász nemzeti vagyonok, a városok s Egyetem kezelése és hatósága alól kivétetvén: azok kezelésére nem sokára négy személyü igazgatóság — *Directorium* — nevezte-

tett ki *), a mely arra nézve tervet dolgozván, azt a székekben és vidékekben életbe léptette, a nemzeti jószágokat belátása szerént igazgattatta, jövedelmeit rendelkezések céljára fordította, arról számadást vitt sat.

Ez intézkedések oly erős és tartós tusát idéztek elő a szász nemzet és a kormány között, mely teljesen csak a század utolsó tizedében végződött be. A szász nemzeti tisztviselők nem türhették, hogy a nemzeti vagyonok kezelése tőlük elvétetett; 1761-ben tehát báró Bruckenthalt követségbe Bécsbe küldötték, a kinek sikerült kieszközölni, hogy a Directorium 1761-ben sept, 4-kén költ kir. rendelet által megszüntettetvén, b. Seeberg főkormányszéki tanácsossá s főszámvevőségi elnökké neveztetett, de a szász székek, vidékek és városok tanácsainak és főtisztviselőinek hivatalaikból felfüggesztés terhe alatt meghagyatott, hogy a Directorium korából való számadásaikat ugyan annak vizsgálat és ellátás végett adják be. A szász nemzet küldöttjének Bécsben való eljárása s a kivivott siker által b. Seeberg szükségesnek látta Bécsbe mehetésre szabadságot kérni, de nem nyerte meg; azonban arról 1762. decz. 1-én költ kir. rendelet által biztosított, hogy ha netalán vádoltatnék, kihallgatása előtt abban határozat kelni nem fog. 1764-en márcz. 24 költ kir. rendeletben meghagyatott a volt Directoriumnak, hogy a szász nemzeti vagyon körüli nyolcz évi működéséről a kormányzékhez adjon be kimutatást Ez teljesítve lön, s annak rendén kitünt, hogy igazgatása a nemzeti vagyonra nézve hasznos volt, s a mi nem a maga rendén történt, okozta a szász tisztviselők ellenszegülése. E munkálat ellen a szász nemzet részéről panaszok és ellenvetések támasztatván: megvizsgálásukra 1767-n jun. 30-án költ kir. rendelet által gr. Bethlen

*) Tagjai egy 1764. adat szerint: Baussnern Sámuel, báró Mörringer Lambert, Honnamonn János György, Fichtel J. Honorius.

Gábor nyugalm. erdélyi udvari Cancellár, később 1771-n october 23-n gr. Kornis Mihály neveztetett ki; azonban munkálkodásaiknak gyakorlati eredménye nem lett, azért, mivel a Directorium magának sok, a szász nemzet tisztviselő-kara ellenben semmi érdemet nem tulajdonított, sőt azt a nemzetre nézve károsnak igyekezett feltüntetni; mivel e közben b. Bruckenthal a fels. udvarnál nagy befolyásúvá lett, a királyné tanácsosait a szász nemzet iránt kedvezőleg hangolta, a fogarasi uradalmat a gr. Bethlen nemzetségtől kiváltatva, 99. évre 80,000 ft lefizetése mellett a nemzetnek inscribáltatta... Gr. Bethlen G. 1765. jul. 15-én adta át e birtokot.

A Directorium és a szász nemzet tisztviselői között ez időbeli küzdelmet sejtenünk engedi a b. Bruckenthal bécsi eljárása és győzelme, valamint erre nézve azon időben az udvarhoz tett egy anonym jelentés, melyet az udvar később a kir. főkormánysszékkal közölt, s melyben mondva van: „hogy a szász nemzet álnok, ravaszsággal teljes és önhaszonkereső tisztviselői ismételt kir. rendeletek daczára is vakmerő ellenszegüléssel megtagadták számadásaik beadását, a telekkönyvek bevitelét meggátolták, Szászsebes összeírását s az ott való közbirtokok megbecsülését nem engedték meg, rendes fizetéseik megállapításai után is a községektől élvezett mellékjavadalmaikat vették, a felség által 1758-ban jul 1-én megtiltott, a nemzet vesztére célzó majorsági vagyonkezelést visszaállították; mondva van továbbá, hogy számadásukban nincs rend, azokat nyilvánosság elé bocsátani vonakodnak, pedig a ki igazságos uton jár, nem tart a felelősségtől, s késztetteiről mindig számot adni ....“ Azonban erre — most sulyt nem fektetve — még lesz alkalmam visszatérni. Most kísérik tovább a szász nemzeti vagyon és számadások további sorsát.

A legfelsőbb kormány 1765-ben ápril 12-én költ udvari

rendeletben meghagyta az erdélyi kormányzéknek, hogy az a szász nemzetnek együttes és a székek s vidékek külön alapjairól és majorságbirtokairól úgy hátralékadósságairól bizonyos idő alatt jól felszerelt számadásokat adasson be, s miután a Directorium megvizsgálta, az udvarhoz terjeszse fel. A kir. kormányzék megtette intézkedését, de foganata nem lett. Azután — a mint már érintve volt — új meg új bizottság lőn kinevezve; de annak sem lett kívánt sikere.

Ekkor előbb 1768-ban május 2-án a VII. biráknak tette kötelességévé vagyonuk kimutatását; teljesítette is jun. 13-án, de az oly általánosságban volt szerkesztve, hogy azon megnyugodni, annyival kevesebbé a nemzetnek adósságai örvényéből kiszabadítását azon az alapon kezdeményezni nem lehetett. Később 1769-ben november 8-án a királyi kormányzéknek ismételve kötelességévé tétetett az, hogy a szász nemzet *activ* és *passiv* állása kitudása végett négyféle hiteles kimutatást készíttessen és azt terjessze fel: 1) a szász nemzet *activ* és *passiv* állásáról s jövedelmeiről; 2) a VII. birákéról; 3) azon székek és vidékekéről, melyeknek sem a nemzeti köz, sem a VII. birák adósságaival és jövedelmeivel nincs köze; 4) minden egyes községéről. Erre felküldött egy-két város hiányosan, félelgesen, jelentés alakban, vagy sok a legnagyobb általánosságban ugynevezett *Extractus Summarissimus*okat, de oly módon, a mint a kormány kívánta, — a cél most sem lőn elérve.

Miután a legfelsőbb kormány sem a kir. kormányzék útján nem volt képes a szász nemzet pénz- és számadásügyi dolgait az eddiginél jobb rendbe hozni, 1774-ben aug. 18-án költ királyi rendelet által az eddigi bizottságok fel függesztettek, s a szász majorsági számadások megvizsgálása a kir. kormányzéki főszámvevőségre bízott, köte-

lességévé tétetvén: hogy a szász nemzet activ és passiv állását kitudja, s annak kész pénzéről, jövedelmeiről és kiadásairól és kiadási czimeiről — a nemzetet általában illető jószágokat s jelesen Fogarast is ideértve — biztos tudomást szerezzen, még pedig az 1771- és 72-ik éveket illetőleg 6 hét alatt, 1773-ról három hónap alatt; továbbá a VII birákéről, honnan kivétetnek a nem részes Besztercze, Brassó és Medgyes városok; ismét azon székek és vidékek jövedelmeiről, melyekben nem egy község csak külön, hanem valamennyien közösen osztoznak; végre az egyes városok, mezővárosok és faluk jövedelmeiről; az így készült számadások a tartományi főszámvevőséghez küldendők, a mely azokat megvizsgálja, s a Directorium 8 évi működése alattiakat összehasonlitandja a végre, hogy aztán kitisztáztatván e két korszakbeli számadások, biztosan lehessen, mind az 1762-től 1771-ig bezárólag terjedő idők számadásait megvizsgálni s rendbehozni; mind pedig jövőre nézve a szász nemzetnek adósságaiból való kibontakozásáról czélszerűen intézkedni. Hogy ha a szász nemzet — így zárja be rendeletét a királyné — most is vonakodik, s a dolgot huzza-halasztja, számadásainak megvizsgálása a kamarai számvevőségre, s általában ez ügy intézése a kir. kincstárra fog bízni. Ez eszközhöz a királyné azért nyult, mivel tudta a szász nemzetnek ettől való irtózását. Ugyanis 1769-ben a királyi kincstár azt állítván, hogy a szász nemzet lakföldre Királyföld levén, s lakói dézmát és szent Márton-adót fizetvén: mint ilyen bonum Coronae, a fiscus peculiuma, pura Fiscalitas, tehát kamarai hatóság alatt áll — rendeleteket kezdett a szász Egyetemhez kibocsátni, még pedig oly parancsoló, oly alárendeltséget követelő modorban, hogy az ellen a nemzet kénytelen volt a kir. kormányzékez folyamodni oltalomért, igérve főhatóságának elismerését, számadásainak

jövőre nézve pontos felküldését sat. Meg is nyerte. Azonban az ígéret akkor is csak addig tartott, míg a veszély elmúlt. Most is megtört a királyné parancsolatja részint a székek tanácsainak, részint az ispánnak kötelességeik lágymeleg teljesítésén. „Megfoghatatlan előttem — írja a kormányzékhez 1774-ben küldött egy átiratában gr. Auersperg kormányzó — hogy a szász Comes a Directorium letételése után csak Nagy-Sinkszék 1773-ki számadását vizsgálta meg, holott egy év előtt azt írta, hogy 11-et vizsgált meg, s ígérte, hogy a kezéinél vizsgálatlanul levő mind a 110 számadást rövid időn átvizsgálja.“ Megjegyzendő, hogy a kormányzó kezében hiteles kimutatás volt, melyben Szeben számadásai 1762-től 1772-ig mind, Besztercze és Szász-Sebesé többnyire megvizsgálatlanul heverték, meg volt vizsgálva 38, vizsgálatlanul 83, feljülvizsgálva 11. feljülvizsgálatlan együtt 110. Meghagyta tehát a kormányzó a Comesnek, hogy valamennyit vizsgálja meg s küldje az Exactoratushoz, egy év múlva magát igazolva, hogy ez idő alatt mennyit vizsgált meg.

Ily feszült viszonyben találta a szász nemzetet és kormányt II. József császár uralkodása kezdete.

XVI.

II. József császár ismeretes erélyével s hajhatlan vasakaratóval fogott a szász nemzeti vagyoni- és adósságügy kitisztázásához. 1782. ápril 22. költ királyi rendeletében kimondotta, hogy ama vagyoniok a fiscus számára kivétel nélkül foglaltassanak le; ez elv alkalmazásaul a fogarasi uradalmat haszonbérbe adatni rendelte, az ez iránt 1783-n május 1-én kezdődőleg kötött haszonbéri szerződést helybenhagyta, a többi jószágoknak az ispán és Egyetem kezelése alól kivételését s a szász tisztviselőknek a közkincs-
tárból fizetését megrendelte. Az Incameratio — e volt

neve a kincstár részére lefoglalásnak — sürgetése, s miben állása iránti kérdezősködés ez időbeli udvari és királyi leiratok permanens tárgya volt. Még sem lőn a cél elérve. A mit a kormány kivitt, egyedül a fogarasi uradalom haszonbérbeadása volt; de a VII. birák és Szeben s más szász székek és községek javai miben állását kitudni még e fejedelemnek sem sikerült. Végre 1787-n egyfelől a húzást-halasztást megunva, másfelől a királyföldi némely községek lakói panaszától indítatva, Brassóba, előbb Halmágyi, azután b. Bruckethal, legutoljára ápril 10-n 1787-n költ udvari rendelet által gr. Haller Antal királyi biztosokat, az egytetemes Királyföldre pedig ugyanazon évi ápril 6-n költ királyi rendeletnél fogva udvari számvevő-hivatali számtiszt Dachauer Károlyt liquidáló biztosul kinevezte; az elsőnek kötelességévé téve, hogy a brassói közigazgatásban levő hiányokat, egyszersmind pedig az odavaló szöcs czéh némely panasza tárgyát nyomozza ki; mit az teljesítvén: az arról készült jegyzőkönyvet jelentése kíséretében azon évi nov. 11-én be is adta. E nyomozásból kitűnván, hogy a brassai tanácsi tisztek a száz férfiak megtételénél, a helyeket ajándékért osztogatták, hogy azok megtétele, a község befolyása mellőzésével egyedül a tanács önkényétől függött, és így a communityban a város vagyonának kezelésére nézve semmi ellenőrség nem létezett; továbbá azon kinyomozás rendén azon állítás is jöven elé, hogy udvari tanácsos és volt szász ispán Cloos egy ügyben 60, főkormányzéki tanácsos Honnamonn 6 arany ajándékot fogadtak volna el: az udvar megrendelte, hogy a mely tanácsbeli jövöben ajándékot veszen el, annak kétszeresen visszafizetésére fog ítéltetni, s hivatalából örökre elmozdittatik; a száz férfiak megüresült állomásaira azok jelöljenek ki hármat s a tanács válaszszon közülök egyet, és ez intézkedés az erdélyi összes városokra terjesztessék

ki. Az utóbbi tárgyban az illetőknek kihallgatása rendeltetett.

A Dachauer kineveztetéséről szóló rendelet felette fontos adatokat tartalmaz; méltó azokat érintenem. „Mután — így szól a császár — a szász nemzet az utóbbi években is különböző kölcsönösségeket vett fel s a fogarasi uradalomba beruházta, a miről semmi tudomásunk nincs, és a szász nemzet *activ* állapotát a Directorium huzamos évi minden fáradozásai daczára sem lehetett kitudni: ennél fogva, mivel a nemzet jószágai immár a kincstárra szállottak, a kormánynak érdekében áll tudni azoknak valódi állását. Ennek folytán a nevezett biztosnak meghagyta: 1) hogy a fogarasi ugy más nemzeti és községi birtokokat a rajtok levő adósságokkal együtt irjon össze, azok jövedelme adassék be a tartományi pénztárba s a szász tisztviselők fizetessenek onnan; 2) nyomozza ki e jószágok jövedelmeinek rendeltetését, czimeit s mire fordítását; 3) a Királyföldön levő minden város, mezőváros és falusi község 1753-n innen — mint a szász majorságügy kezdetétől fogva — lett tőkealapját, fekvőségeit, javadalmait, közjövödelmeit ugy adósságait is; 4) a székek és vidékek rovatal utján fedezni szokott tartozásait; 5) igaz tartozásnak csak azt fogadja el, hol a felvétel czime törvényes; 6) a liquidálás kezdődjék a nemzetet általánosán érdeklő jókon, s mindenekelőtt ennek *activ* és *passiv* adóssága tudassék ki; 7) a belföldi hitelezők 3 hónap, a külföldiek egy év alatt mutassák elé eredeti kötleveleiket; 8) e kötlevelek a liquidáló biztosnak adassanak át s onnan a főkormány utján a felséghez küldessenek; 9) a levéltárak legyenek kötelesek a szükséges adatokat halogatás és kifogástétel nélkül kiszolgáltatni.“

Ugyan e évben május 16. költ udvari rendelet mellett leküldettek egy névtelennek a báró Bruckenthal volt

erdélyi kormányzó által a fennforgó ügyben tett s a kormányshoz által nézetei kíséretében az udvarhoz juttatott 21 pontból álló előterjesztésre nézve írásba foglalt észrevételei. Neve kitéve nincs, de a kérdésre tartozó hivatalos tényekkel, titkos levéltári adatokkal, úgy az udvari körökkel ismeretes volta b. Seeberget vagy valamely magas állásu egyént hagyja sejtenuink. — Ez észrevételekben szintén nevezetes adatok vannak.

„1. pont. Hogy a b. Seeberg-féle rendezési munkálat melyet b. Bruckenthal rosszal, czélszerű, mutatja a gróf Uhlefeld főudvarmester elnöklete alatt ez ügyben tartott conferenzia jegyzőkönyve, melyben el van ismerve, hogy a szász nemzet csak tisztviselőinek önhaszonlesése és álnoksága miatt sülyedt oly nagy adósságba, és hogy a szász allodialis birtokok oly dús jövedelműek, hogy elegendők nem csak a tisztviselők fizetésére, de az adósság törlesztésére is, ezért rendelte az udvar 1753—4 és 1761-n, hogy a szász népre „fizetés“ czim alatt egy krajczár se rovassek ki. Brassó megtartotta a Seeberg-rendszert s nem csak adósságait letörlesztette, hanem activumot is gyűjtött. B. Bruckenthal mostani beadványában nagyon kevésre becsüli a szász birtokok jövedelmét — mondja tovább — pedig mikor a Directoriumot megbuktatta, azt írta egy jelentésében, hogy ha a nemzet kezelése alá visszaadják, a tisztviselők fizetésén s egyéb házi költségeken kívül évenként 1100 ezer forintra fognak adminisztrálni. Báró Seeberg szerényebb összegre tette azt, t. i. 31 ezer forintra s még is kárhoztatták. 2.) A Directorium nem volt kárára a nemzeti pénztárnak, mert igazgatása alatt 34,851. fr. 22. kr. adósságot törlesztett s feloszlásakor 26,900 forintot adott át; báró Bruckenthal, mint a nemzet követe mintegy kötelességből teszi e kissebbitést; mert ő, hogy a Directorium megbuktatása szándékának Bécsben

okkal-móddal pártfogókat szerezzen, 10 ezer forintot vett fel. 8.) Hogy b. Bruckenthalnak a szász tisztviselők engedelmsége bizonyítékaul felhozott szavai a valósággal nem egyeznek, két dologból tűnik ki kézzel foghatólag — iratik ez észrevételek során — először onnan, hogy a császárné maga 1774-n aug. 18-n, 1775-n január 16-án megrendelte s rendeletét 1776. márczius 7-én ismételte, hogy t. i. a kormányzék a szász nemzet tisztviselőinek kiszabott 22,780 ft és 30 kr fizetési segílyt — *Adjutum Salariale* — mindaddig a tartományi pénztárból 1775—6-on innen kifizetni ne engedje, sőt azt függeszsze fel mindaddig, míg az Egyetem és szász székek és vidékek minden allodialis birtokaikról és azok jövedelméről, ugy szintén azok hová fordításáról pontos kimutatást nem küldenek be. A második czáfoló érv a Dachauer kiküldetése, a kinek épen azt kellett hivatalból kinyomozni s teljesíteni, a mit a nemzetnek már 1776-n tennie kellett volna. Egy újabb bizonyítványa ez — mondja a megjegyzések írója — a szász tisztviselők álnokságának és mesterkedéseinek, — Ränke und Kunstgriffe — mik által *activ* és *passiv* állásuk kitudását 30 évig tudták elhuzni. 14.) A szász népen igaztalanságot követett el b. Bruckenthal — mondatik tovább — midőn a házi pénztár számára a kebli költségekre s tisztek fizetésére az adóforintok után közöttök is kirovatta b. Bucowval egyetértve a 13 krt, mert az udvar fennebbi 1754-n költ rendeletében határozottan kimondotta, hogy a szász népre hivatalnokai fizetése czime alatt rovatat ne tétessék, mivel a nemzetnek bő jövedelmei vannak, mikből azokat fedezheti. De ennek két titkos oka volt; egyik az, hogy azon nagy hiány, a mi a szász nemzetnek a más két nemzettel való egyenlővé tétele által az adómennyiségben támadt, kipótoltság; másik, hogy a szász nemzetnek a tartományi pénz-

tárhoz jogigény szereztessék. De — az észrevételek írója szerint — a szász tisztviselő-karnak ama fizetési segélyt 1777-n elkezdve venni s a kormányzéknek kiadatni megengedni joga nem volt, mert azt egy soha vissza nem vont királyi rendelet mégtiltotta volt mindaddig, míg a kívánt kimutatást föl nem terjesztik, azt pedig egész 1787-ig nem tették meg, sőt ekkor se, hanem a kormány saját biztosával tétette meg.“

A kir. kormányzék e kérdések érdemébe bele nem bocsátkozott azért, hogy a báró Seeberg jelentései, valamint az udvarnál történt e tárgyban tanácskozások részleteit nem ismerte, hanem a dolgon csak általánosságban tett némely észrevételekkel, közvetítő modorban áthaladván: azt felsőbb elhatározás elébe terjesztette.

Nem így Dachauer. Ő 1787. april 26-án küldetvén ki, munkálata és tudósítása sept. 17-én már a kormányzék előtt állott, s máj. 10. 1788. az udvar elébe juttatván: a legfelsőbb elhatározás 1791. oct. 15-én érkezett le a kir. kormányzékhez. Ebben sajnos, de tudni szükséges és a fennebbi névtelen iratot igazoló tények vannak constatálva. Annak szavai szerint ugyanis: „a fogarasi és VII. birák jószágai jövedelméből 1784-től 1788-ig a szász tisztviselők hanyagsága miatt a hátraléktartozás 50,642 frtra növekedett, a miből, ha pontosabbak, legalább 30,000 frt. bejött volna; b. Bruckenthal Sámuelnek 6576 frt. 43 $\frac{1}{2}$ krt. a töle birt részjószágbeli javításokért a nemzeti pénztár pénzül is kifizetett, a haszonbéri illetéke is be tudta, miért is ennek visszafizetése lön rendelve; ugyan annak Bécsbe utazásakor naponként 16 frt. napi díj számított fel, s minthogy az ellen sulyos nehézségek forogtak fenn: egyebet az udvar elnézendőnek látott, de 3751 frt 29 kr. összeg iránt maga igazolását parancsolta vagy annak visszafizetését, valamint ugyanannak a VII. birák pénztárából

1762-ben adott és be nem számolt 2046 frt. 20 kr. iránt is hasonlót rendelt. A Hutter Mihály szász nemzeti követnek adott és számadásba felvett költségeket az udvar szintén törvényteleneknek ítélte, de mivel tudomására jött, hogy annak nagyobb része discretiokra és ajándékokra ment, az illető már nem él, örökösei pedig belőle nem részesültek, a visszafizetéstől elállást meghatározta. Seivert számoló tiszt csak számtételek kiegészítéséül 1000 frtot tett fel, a mi hibáztatva lön s igazolása vagy visszafizetése megrendelve. A szász nemzet a Dachauer legfelsőbb helyen megállapított nyomozási munkálata szerint az adózó népre 1759-n és 1761-n meg nem engedett czélokra 26,202 frt. 52 krt. 1773-ban és 1768-ban 43,889 frt. 31 krt., 1778-ban ujonczállítás — Tyro — czime alatt ismét 41,389 frt. 30 krt. együtt tehát 111,471 frt. 13 krt. rótt ki a népre, a mi az 1753. 1755- és 1761-beli — fennebb már ismertetett — felsőbb királyi rendeletekkel ellenkezően: visszafizettetését az udvar csak azért nem rendelte meg, mivelhogy az azt cselekvő tisztviselők jobbjára nem voltak életben; azonban ezen tiltó rendeleteknek a szász nép előtt, sőt országszerte újból kihirdetése s azoknak szigoru megtartásáért az ispán, szebeni polgármester és a székek és vidékekbeli első tisztviselők felelőssé tétele szigoru szabályelvül mondatott ki. Ily uton nevededett fel a szász nemzet adóssága az idézett királyi rendelet 25-ik pontja szerint 244,465 frt. és 53 $\frac{1}{4}$ krra. . . . Az activ és passiv állás, a hibák és visszaélések ezen hiteles kimutatásán kívül még Dachauer a fogarasi és VII. birákhoz tartozó jószágok egy teljes összeírását is megkészítette s azoknak részben fiskalis természetét kinyomozta. Az udvar a szükséges lépések megtételét a fiscalis Directorra bizta, egyuttal a fogarasi uradalmat az azóta megváltozott viszonyok tekintetéből az 1790. márcz. 26-án költ kir. rendelet

értelmében 1789. május 1-től kezdődőleg az 1784. előtti állapotba visszatétetni s az 1783-ki kötlevel értelmében haszonbérbe adadni rendelte mindaddig, a míg a nemzet adósságai teljében tisztázva lehetnek, aziránt a felelősség az ispánra és szebeni polgármesterre ruháztatván. A VII. birák jószágainak majorságilag kezelése az ispán és szebeni és segesvári polgármesterek felelőssége alatt megengedetett, oly feltétellel, hogy annak kezelésére nézve az eddiginél jobb módot tervezzenek s a kormányzék megerősítése alá terjeszszék, a gazdasági tisztviselőknak adjanak utasítást, a számadásokat pedig az év eltelte után legfeljebb 4 hónappal az ispán s onnan a tartományi főszámvevőség feljülvizsgálata alá terjeszszék — jövendőben a fogarasi jószág jövedelme ne a Szeben városa pénztárnokának, de a VII. birakénak szolgáltatassék be, s e kettő külön kezeltessek, — a hét birák jószágai jövedelme ezen túl is a szász székek közt oszolják fel, úgy, hogy Szeben — nem mint eddig egy harmadot — hanem kapjon 1200 frtot, Segesvár 1000 frtot, a többi 6 nyolcz—nyolczszáz frtot, együtt tehát 4000 frtot, 4000 pedig számittassék adósságtörlesztésre, hogy így a nemzet 14—16 év alatt attól megszabaduljon. Mikor az meg lesz, a fogarasi uradalmat is észszerű kezelés feltételével házi kezelés alá lehetend venni, a megmaradó jövedelmeket pedig a szász székek és vidékek közönségei közt kellend elosztani, de az osztalékot nem a városok és mezővárosok, hanem a székek és vidékek pénztáraiba tenni be, s részint adósságtörlesztésre, részint pedig a semmi vagy kevés majorsági jövedelemmel biró szász és oláh községek kebelében iskolák, templomok újból alapítására fordítani. Mikor pedig a fogarasi uradalom kiváltási ideje eljő, a váltságul kapandó 100,000 frtot valamely alapba kell kamatra betenni, s annak azontúl az irt

módon csak kamatját kiosztani; a javításokért kapandó összeggel pedig a b. Bruckenthalnak alhaszonbérbe adott birtokrészeket kellend kiváltani. Ekkor a szász székek és vidékek évi segélyjáruléka is többé nem fog fizettetni az egyetemi pénztárba, s a VII. birák jószágai jövedelméből adósságtörlesztésre járó 4000 frt. ismét iskolák és templomok építésére lesz fordítandó. Végre pedig országszerte újból kihirdettetni határoztatott azon 1756. és 1761-ki kir. rendelet, hogy a szász nemzetnek semmi szín alatt ő felsége külön engedélye-nélkül kölesönt felvenni soha szabad nem lesz s ezért felelősséggel az ispán és szebeni polgármester tartozik . . . Lássuk már most a szász nemzet hivatalnokainak magatartását és ennek következményeit az 1791-ki alkotmány-helyreállítás korszakában.

XVII.

Mint már érintettem, a királyföldi törvényhatóságoknak rendezése, s ennek folytán az addig csak a városok, azok tanácsai és a tisztviselők által birt teljhatalomnak, tehát a kizáró birtoklási és hivatalviselési jognak és befolyásnak, a közvagyon használásának és jóllétnek, a communitysokkal, a székek és vidékek falvaival való megosztása, küzdelemteljes műve és érdeme a kormány nép javára czélzó szabadelvű intézkedésének tulajdonítható; előidézte azt a mult század utolsó felében az egész Királyföldön elharapozva volt tisztviselői mindenhatóság, a nemzeti és városi közvagyonoknak magán czélokra fordítása, olykor hűtlen kezelése, a népnek igazságtalan rovatalokkal, büntetésekkel terhelése, szolgálai alárendeltségben tartása, elnyomása.

Ezek a kormányhoz eleinte magán panaszok, majd czéhek s más testületek felirásai útján hatottak fel; az

megkísérlette a szász nemzetnek törvényes organumai, a köz számadások, hivatalos felterjesztések által győződni meg irántok; de a hibáját érző, befolyását féltő hivatali kar azt meghiusította. Ekkor nyult a kormány a végső eszközhöz, hogy t. i. a királyföldi viszonyok miként állását a már ismertetett kormányi és kir. biztosi nyomozások útján tudja és állapítsa meg. Midőn az 1790—2-i országgyűlés széteszlott, a kormánynak már minden adat kezében volt arra nézve, hogy e bajok gyökeres orvoslásához hozzá lásson; célja elérésére kettőt tett: 1) a Dachauer-féle kinyomozásra nézve a kir. főkormányshéktől, a királyföldi gazdasági és közigazgatási ügyek rendezésére nézve a szász Egyetemtől véleményt és tervet kért fel. E kettő alapján Ferencz császár ő felsége legelső nagy szervező királyi rendeletét kiadta 1795. jun. 22. Az első nyolcz pont a kormánynak az összes szász és magyar városokra hozott s általam már ismertetett szabályozó pontokra vonatkozó akaratát és nézeteit foglalja magában, a 8-iknak mellékletét képezvén maga az A. allatti szabályozó munkálat. Folytatólag 1—54 pont Szeben város közigazgatási, igazságszolgáltatási, vagyoni s számadási összes ügyeit — köztük activumát és passivumát is — tárgyalja s tisztviselőinek törvénytelen tetteit, mulasztásait, a közvagyon elfecserlését a Dachauer féle nyomozás alapján megállapítja, s kik által, mily hibák voltak 1753 óta elkövetve, azokat kik és mimódon kötelesek jóvá tenni, vagy a károkat megtéríteni — a fejedelem neve aláírása alatt meghatározza s szigoruan megparancsolja.

Az általános szabályozó-pontokra nézve az olvasót a munkálatra magára kell utalnom; a királyi rendeletben levő, Szebent különösen illető adatokat azonban röviden ismertetem.

„A Dachauer-féle nyomozási munkálat iránt tett je-

lentésekből — így kezdődik a kir. leirat — Szeben várost és széket illetőleg a legnagyobb visszatetszéssel értettük meg, hogy azon hibák, melyek szerint a közvagyonok igazgatásában 1753 óta, évek hosszú során sok ízben kiadott kegyelmes királyi parancsaink az egész szász nemzet kebelében ellenezve lönek: nevezett Szeben városunkban és székünkben annyira megrögzöttek, hogy a kegyelmes királyi rendeletekre való nem figyelés miatt, a visszaélések mély gyökeret vertek, a tanácsbeliek önhaszonlesésénél fogva a közvagyon sokképen megkárosított, gondviselenség folytán elpusztult s a kiadásokban való mérték feletti vesztegetés miatt már-már egészen kimerült, az iparos nép a tanácsbeliek önkényes vagyonkezelése miatt rá háramló különböző terhek alatt nyög, minthogy a saját Statutái I. czime 1-ső §-sa által tiszteik elébe szabott évi sáfárkodásokról való számadásaikat sem látja megtéve.“

„Minthogy pedig nekünk — folytatja a fejedelem — a nép boldogsága, a törvények szentsége és a közigazgatásban való rend szívünken fekszik, arra különös gondunk van, s nem engedhetjük meg, hogy azok a miket a közjóra s a szász nemzet előmentére nézve törvény és királyi rendeletek szabnak meg, a tanácsbeliek önkényére bizassanak: többiek közt a Szeben város és szék vagyonkezelésében tapasztalt hibák eltávolítására s a jó rend helyreállítására kegyelmesen a következőket rendeljük . . . 1) minden közjavak minden városban három havi előre kihirdetéssel haszonbérbe adassanak; 2) évi költségvetés dolgoztassék s a főkormányzékhez küldessék fel; 3) a tanácsok hirünk nélkül soha adósságot fel ne vehessenek, a ki felvesz, hivatalából azonnal elbocsáttassék, valamint az is, a ki pénzt, naturalét, robotot ró ki a szegény népre, s e felett annak értékét kétszeresen fizeti vissza; 4) minden számadások megkésztendők az év eltelte után 4 hét-

tel; megvizsgáltatván azt az ispán, felküldi a kormány-székhez, s az a főszámvevőséggel felülvizsgáltatva — 5) hozzánk küldi fel; 6) a számadásokban való hiányt az illető elmarasztalt számadó 4 hét alatt köteles megfizetni; 7) a pénztáratok koronként megvizsgálni köteles a tanács s felelős a polgármester. A szász önkormányzatból folyólag az Egyetem által dolgozott szabály-rendeletek aztán megvizsgáltatván, és a kormányszéktől s tőlünk is helyben-hagyatván: az egész Királyföldre nézve kötelező erejűleg kiadattak . . . . .“

A Szebenre külön vonatkozó szervezési részben nevezetes tények fordulnak elő. „Kitünt — úgy mond a kir. leirat — hogy a szebeni tanács tagjai a közhelyeket nem adták haszonbérbe, hanem kegyeltjeiknek osztgatták ki; a közjövedelemmel bíró falukkal segélyt fizettettek a városnak, a melyeknek nem volt, az adozó népre rótták ki; a város közhatárán való legelésért a polgároktól taxát vettek, holott a legelés a város egyetemének köz és egyenlő joga; 1789-n a közhelyekből eladtak 4751 frt. értékű helyet, hogy abból adósságot fizessenek, s hogy fizettek volna, a számadásokban semmi nyoma; de van a Dachauer munkálatában annak, hogy ezt tél-tul a mire tetszett elköltötték; három — vagyonilag megbukottnál 3708 frt. 33 kr veszett el, valamint más adósságoknál is tetemes kamathátralék levén künn: az azon időbeli tanács által, a kiken mult a felvételés, megfizettetni határoztatott; kimondva levén 1753. nov. 18. és 1754. aug. 12-n költ királyi rendeletekben, hogy a szász tisztviselők az erre elegendő nemzeti jószágok jövedelmeiből fizettessenek: a szász városoknak évenként adott 22,000 forint fizetési segély azokat nem illette, sőt a szász népre adóforintjai után az e czim alatti 13 krt sem lesz vala szabad kiróni, s ő felsége csak a nemzet mostani sülyedt vagyoni állapota tekinteté-

ből nézte azt el s engedte meg, hogy az a tartományi pénztárból további rendeletig még fizettség; kitünt továbbá, hogy a szebeni tanácsi tisztviselők a rájuk évek óta esett királyi adót 4798 frt 34 krt 1779-n márcz. 17-én költ kir. rendelet tilalma ellenére a szék pénztárából fizették ki: ennek kamatostól oda visszafizetését rendelte, a székbeli falusi községekre adósság törlesztés czime alatt tett rovatok alkalmából azt a fejedelem jövöre nézve örökre megtiltván: megrendelte a kormányzéknek, hogy tegye ki hibául a szebeni tanács közigazgatásának e tekintetben azon 'gonoszságát – pravitatem, mely szerént az adósság törlesztésre gyült pénzekből azok rendeltetésével ellenkezőleg tetemes összegeket, többi jövedelmeihez csatolt s azokat előforduló, többnyire fölösleges szükségereire vesztegette el.“

Ezzel kapcsolatban még megemlítendőnek látom a szebenvárosi és székbeli polgároknak és lakóknak tiszteik ellen 1774-től fogva beadott panaszok lajstromát, mely az 1796-ban ápril 18-dikán költ s a közelebbi cikkben ismertetett kir. leiratnak alapul szolgált; abban panaszolnak a szebeniek általában tiszteik rossz igazságszolgáltatásáért, különösen Honnamon polgármester ellen, különböző megterheltetésökért, a hammersdorfiak, hogy velök töviset vitetett maga részére, a burgbergiekkal vesszöt, a kakovaiakkal léczet, a resináriakkal kézi napszámot tétetett, a keresztényszigetiekkal cserepet vitetett s egy darab földjüket is oda adták; Baussner Sámuelre hasonlóképen panaszoltak makkoltatási ügyben, a burgbergi pap nyugtát mutatott be arról, hogy az odavaloknak karóért kiosztás végett pénzt vett át az ispántól sat. Ime, az első rendbeli szabályozó-pontok indokai s eredete!

A második szabályozás 1797-ben sept. 22-kén költ kir. rendelet által történt. Ennek részleteit is fennebb már

érintettem s azok megismerésére nézve az olvasót magukra a nyomtatásban is meglevő szabályozó-pontokra kell utalnom. Itt csak azt mondom el, hogy erre a Medgyesvárosában volt s a Dachauer által kinyomozott hivatalnoki visszaélések adtak alkamat.

„Hogy valahára véget vessünk a szász városok tisztviselői és tanácsai visszaéléseinek — ugy szól rendelete 1. pontjában maga a császár — valamint helyhatósági alkotmányuk kissebbségére szolgáló önhaszonkeresésének, melyek a szász községek sokféle igazságos panaszainak állandó tápanyagát képezik, s azon városokba egy helyesebb közigazgatási rendet hozzunk be: szükségesnek láttuk, hogy az azokban levő communitásoknak a szász nemzet régi törvényes szokásán és gyakorlatán alapuló alkotmányos hatósága ismét visszaálltassék és továbbra sértetlenül fentartassék. E végre a szabályozó-pontoknak a választott esküdt közönségeket tárgyazó második részét kihirdetés és megtartás végett ezennel neked, kir. fő kormányzékünk, megküldjük. . .“ A második pontban pedig így szól a császár: „A szász székek és vidékek közigazgatásának azon erős alkotmányi köteléke, a melyben az ős időkben a mezővárosok, s a szék szabad falvainak előljárói „szék vagy vidék esküdtei“ név alatt mint az igazgatás közösségében törvényesen részesülő elem meg volt hiva s abban hathatós részt is vett, a közelebbi időben végkép fel lön bomolva, s a tisztviselők magán tekintélye és hatalmaskodása annyira tulsulyra kapott, hogy a királyföldi városokban és falukban levő szabad polgárokat az ő kebelökben szintugy mint a királyi városiakat a kir. városokban megillető ősi jogaiktól egészen elzárván s ezen törvényes gyakorlatot feledékenységbe merítvén: velők szabad tetszésök és önkény szerint bánnak. Meghagyja ezért a kir. fő kormányzéknek, hogy a székek és vidékek

ezen törvényes közigazgatásának szervezésénél a mezővárosok és falvak régi jogainak s befolyásának biztosításáról gondoskodni el ne mulassza, hogy a faluk és községek előjáróiból alakult communitások a következő december elsőjén mind a számadások megvizsgálásánál, mind a tisztviselők választásánál, mind egyéb közigazgatást illető dolgokban régi törvényes joguk gyakorlatába visszalépjenek, s a székek és vidékek tisztjei azok tudta és beleegyezése nélkül a széket és vidéket illető semmiféle kiadásokat és felterjesztéseket tenni vagy bár mit is tárgyalni ne merjenek. Továbbá azt is megrendelte a császár, hogy a szász tisztviselők által eddigelő fizetésben kapott javadalmak, sportulák, törvényszéki büntetések, minthogy most a községek jövedelméből elegendő fizetéssel vannak ellátva, teljességgel töröltessenek el; ujonnan megtiltatván az is, hogy a szász tisztviselők sem rendszeres, sem rendkívüli kiadásokat felsőbb engedelem nélkül ne tehessenek; ennek kijátszásául ők „vegyes költségek“ rovata alá szoktak különböző kikeresett ürügyek alatt különböző költségeket beletenni. Ezért a császár e rovatot egyáltalában a számadásokból kitöröltetni rendelte s meghagyta, hogy ilyesmit sem jutalom, sem napi díj, sem szolgálai fizetés, sem semmi más ily czim alatt — a tett kiadás kettősen visszafizetése terhe alatt — számadásokba beletenni nem lesz szabad; azt is megrendelte, hogy a szabályozó rendeletek teljesedése ellen panaszolhatni ugyan, de az ezeket fel nem függeszti, a felsőbb rendeleteknek ellenszegülő tisztviselők azonnal hivatalukból bocsáttassanak el; arról, hogy az ispán e rendeletek teljesítésében buzgólkodik-e, a kormányshoz kiküldendő biztosai által győződjék meg. Végre minthogy a császár előtt újabb adatokból elég világosan áll a szász tisztviselők és tanácsbeliek azon törekvése, hogy — a mint ezt a hivatalos adatok is tanusítják —

mint régen, úgy ma is a felsőbb rendelkezéseket meghiúsítani igyekeznek, s e törekvésöknek mindenféle uton és módon pártfogókat is szerezni folyvást szorgalmatoskodnak: ennélfogva ezeknek megzabolázása végett szigoruan megrendelte, hogy ha ennekutána taláztatni fognak olyak, a kik a szász nemzet közigazgatása szabályozására czélzó kegyelmes királyi parancsolatoknak megváltoztatására, azok megakadályozására, késleltetésére vagy epen kijátzására maguk vagy más ügynökök által nyíltan vagy titkon működni merészelnék, vagy tán ajándékokat is adnak vagy vesznek el, nemcsak ezen ügynökök, közbenjárók és pártfogók a legkeményebb büntetés alá jönnek, hanem az agensek hivatalukból is elmozdittatnak.“

Ezután a kir. rendelet áttér a Medgyes város külön beligazgatása szervezésére. Heydendorff Mihály odavaló polgármestert az alatta történt tömérdek sulyos rendtelenségért, zsarolásért s a polgárok és nép elnyomásáért hivatalából azonnal elmozdittatni, sőt jegyzőkönyv hamisításaiért s más tekervényességeiért fiscalis kereset alá vetetni, Heydendorff Józsefet hitszegésért s a közhelyek eladásában elkövetett kártételekért hivatalából szintén elmozdittatni, Hitsch Gergely elmozdított pénztárnokot pénzsikkasztásért, nyugták hamisításaért büntetőkereset alá vettetni, Schaffend Dánielt bűnrészességért a tanácsból kitétetni, számadolással tartozó s fizetésben elmarasztalt minden medgyesi tisztviselőt az elköltött pénzek kamatostól visszafizetésére büntettetni, végre az egerbegyi község erdő-jövedelmét részint a város, részint a tanácsbeliek magán szükségére fordítani megengedő tanácsbeliekkel kamatostól együtt visszafizettetni rendelte. Ezután a tanácsi és tisztviselői úgy a szolgálai személyzetet s azok fizetését megállapítván: azok újból hivatalba beállítását az ispánnak és főkormányzásoknak meghagyta.

A két rendbeli szervezés a szász városokban oly nagy ellenszenvvel találkozott, hogy kir. biztos kiküldését tette szükségessé. Ez különösen Brassó városban egy újabb nyomozást vitt végbe, miből következett a harmadik de-rekas szervezés — a mint mindjárt látandjuk.

XVIII.

A fejedelem azon okból, hogy a királyföldi tisztviselők és communitások között a szabályozás ügyében támadt meghasonlás okait s még némely más dolgok miben-állását, egy — Erdélylyel semmi viszonyban nem levő — királyi biztos által teljes részrehajlatlansággal hajtassa végre, 1798-ban ápril 20-án költ kir. leiratában a szász nemzet költségére kinevezte kir. tanácsos Benyowszky Mihályt s irányában mind a kir. kormányzéknek, mind a szász nemzetnek és ispánjának teljes szolgálati készséget, utóbbiaknak engedelmességet parancsolt. A kormányzék és szász nemzet e kinevezést mint bizalmatlansági tényt egyaránt zokon vették, de a kir. biztos feladatában érelyesen s gyorsan eljárta, s jelentéseit az udvarhoz megtette. Működése első látható eredménye egy azon évi sept. 21-én költ kir. leirat, melyben a fejedelem így szól: „Mint hogy a szász nemzet kebelében levő tisztviselők és tanácsosok hosszú évek óta tekervényeskedései és törvénytelen bitorlásai miatt összevissza bonyolított közigazgatási ügyek rendezése végett kiadott kegyelmes kir. rendeleteink teljességbevitelét ezeknek engedetlenkedése által s atyafisági befolyásuknál fogva itt-ott meggátoltattni tapasztaljuk: e megátalkodott merény megzabolázása végett ezennel rendeljük, hogy azon szász tanácsbeliek és tisztviselők, a kik a rendezésben őket illető kötelességeiket nem teljesítik, és a kik e tárgyban kiadott királyi rendeleteink értelmében hivatalukból elmozdítandók, jövőben

minden közhivatalokba való felvételtől teljességgel elrekesztessenek.“

Egy márczius 7-én költ más királyi rendelet által pedig a felség — „azon vádak következtében, melyekkel a kir. biztosi nyomozás adatai, Rosenfeld Lajos — hivatalából már korábban elmozdított — szebeni polgármestert, Fronius Mihály brassai bírót és b. Bruckenthal Sámuel szász nemzeti ispánt terhelik, utóbbiakat hivataluktól felfüggesztvén, fizetésüket megszüntette, a szabályozó-pontoknak a szász községekben életbeléptetése végett az előbbennek erdélyi udvari tanácsossá kineveztetésével új királyi biztosul Gyürky Istvánt nevezte ki; egyúttal pedig — mond tovább a királyi leirat — minthogy a brassai tanácsnak immár több hibái és álnokságai — iniquitates — jöttek napfényre, azon czélből, hogy a rosznak forrása elzárassék: az érintett hibák kinyomozására háromszéki főkirálybíró gr. Mikes Mihály lön kinevezve, meghagyatván a királyi biztosnak, hogy az elmozdítandó tisztviselők helyébe ideiglenesen újakat állitson be“. Kérdés tétetvén a kormányzék részéről, hogy a szász ispán egyszersmind kormányzéki tanácsosi tisztétől is felfüggesztetett-e? jun. 27-én költ udvari rendeletben ki lön mondva, hogy attól is, és az ispáni teendők a szebeni polgármesterre bizattak, a ki azokat a királyi biztos felügyelete alatt viendi; az ispánnak állítólag feladások folytáni elmozdítására nézve tett főkormányzéki pártoló felszólalásra pedig az udvar megírta, hogy az nem feladások, hanem hivatalos nyomozás következtében bebizonyosult sokféle kötelességmulasztásért történt, s azt, hogy a főkormányzék a törvényt a felhozott esetre helytelenül alkalmazta, hibául téve ki, a hazai törvényeknek szabatos idézésére útasította; később azonban b. Bruckenthal az udvar előtt magát az öt terhelő vádak ellenében mentő okaival eléggé igazolván: 1800-

ban sept. 25-én költ kir. leiratnál fogva hivatalába és fizetésébe visszahelyeztetett.

A mellett, hogy a brassai tisztviselőkről már 1796-ban kivilágosult, hogy a város majorságbirtokait az ezt tiltó felsőbb rendeletek ellenére ők veszik haszobérbe s ez által útat nyitnak a közjövedelem apasztására: minek folytán még azon évben haszonbérbe vételektől lefelé a titkár, sebész, orator, sőt falusi bíróságig el is tiltattak, — ezen kívül a Gyürki-féle kinyomozás Brassó városa beligazgatásában ismét nevezetes törvényszegéseket és hibákat állapított meg, miknek következménye az 1802-ben decz. 9-én költ udvari rendelet volt. Ennek rendén a királyi biztoshoz beadott panaszok részrehajlatlanul megvizsgáltatván: részint orvosoltattak, részint orvosoltatásuk a királyi kormányzókra bízott. A panaszlók közt voltak a rozsnyóiak, bolgárszegiek, az oláh ácsmesterek, kereskedők, prázsmári oláhok, a brassói posztócsinálók és az összes adózó szegényebb néposztály. E felett a tisztviselőkre és tanácsra több hibák bizonyultak be. „Fronius Mihály már korábban elbocsátott s időközben meghalt brassai bíró Moldován Mihály leányától 26 frt. 70 kr. napszámért eltartóztatott, az új-toháni malom jövedelméből 150 frt. 50 kr. elköltött; örökösei, mindkettőnek megfizetésére ítéltettek, s ha az elsövel az illető meg nem elégszik, a tanács köteles lesz érette kamatot is fizetni. Továbbá ugyan Fronius a korbáz pénzeiből feles összeget elköltött; örökösei azt is fizessék; a tanács pedig a hanyagságért feddessék meg. A tanácsot szintén terheli az, hogy a prázsmári oláhokat a közlegelők használatától s belső telkek vásárlásától elzárta; meghagyott tehát, hogy rájuk jövőben tekintettel legyen s újonczállításkor szerfelett ne terhelje.“

A királyi biztos és tollvivője napidíja és úti költsége itt mulatása alatt 11,799 frtra 7 $\frac{1}{2}$ kra ment, melynek a

fogarasi szász nemzeti pénztárból a kamarai pénztár részére megtérítettése 1802-ben jun. 25. és decz. 2-án költ udvari rendelet következtében a szász ispánnak kötelességévé tétetett.

A Gyürki-féle nyomozási munkálatot Bécsben — a szász ispán, a lutheranus püspök és a kir. főkormányzék kihalgattatása után — a fejedelem által kinevezett egy bizottság vizsgálat alá vevén: annak következményeül 1804-n octob. 11-n 3186. udv. szám alatt az összes szász székeket és vidékeket együttesen s Brassó városát külön illető harmad izbeli — általam fennebb már ismertetett — szabályozó-pontozatok elkészültek és leküldettek; azok életbeléptetésére pedig ugyan azon évben és napon t. i. octob. 11-én 3185. sz. alatt ugyancsak Gyürky István másodszer neveztetett ki kir. biztosul, az úti költségnek fedezése oct. 25-én költ udv. rendelet által ismét a fogarasi szász nemzeti pénztárnak rovatván terhére. Azonban ezt a kormányzék magára nézve most is bizalmatlanságnak vevén, az udvar jan. 10. 1805-n költ rendeletében kinyilatkozta, hogy a szabályozó-pontok életbeléptetését ő felsége azért bizta kir. biztosra, nehogy a szász ispán — a kinek ez tiszte lett volna — a tisztviselők beiktatásánál mindeiktől, a felsőbb rendeletek megtartása iránt szóadást és igérettételt levén köteles bevenni: ezáltal compromitáltassék, hanem hogy a bizalmatlanság okai elenyésztetvén, hivatalát annál biztosabban és könnyebben folytathassa. A királyi biztos kinevezés tehát nem bizalmatlanság jele; az által senkinek hatásköre megrövidítve nem lesz, a kir. biztos külön útasítást magával nem visz, mindenben a kir. főkormányzékkel és szász ispánnal egyetértőleg jár el s így az új rendszer életbeléptetése a legczélszerűbben megtörténhetik.

Ugy is lön. Az utósó szabályozás a Királyföldön s

jelesen Brassó városra nézve még az 1805-ik évben bevégződött s Gyürky sept. 4-n a főkormányshoz tett átírása szerint azon hónap 7-én Bécsbe állomására visszament.

Meg kell még említenem, hogy azon időtől fogva, hogy a kormány 1753-man kezdve, figyelemmel kísérte a szász városok vagyonkezelését s beligazgatását, az 1804-n bevégzett Gyürky-féle nyomozásig majd mindenik városban nevezetes visszaélések bizonyultak be. A legnagyobbak voltak Szebenben, Medgyesen, Brassóban, s ezek elintézése az összes nemzeti beligazgatás és vagyokezelés reformját eredményezte. De voltak oly visszaélések a többi városokban is, melyeket futólag szintén érintenem kell. Így p. o. gr. O Donnel egy az udvarhoz tett jelentésében említést tesz arról, hogy a segesvári tisztviselők két ízben tetemes pénzösszeget küldöttek Bécsbe; az udvar 1771. octob. 21-n költ rendeletben meghagyta, hogy az illető tisztek hat hét alatt tudósítást tegyenek arról: miért, kinek, mi okból küldötték azokat? Köhalomban 1796-n oct. 13-n kelt udvari rendelet szerint az ezt tiltó királyi leiratok ellenére tisztviselők birták a város majorsági birtokait. Besztercze városban szomszédsági ézim, s különféle díj — taxa — név alatt a polgárokon önkényök szerint oly zsarolásokat követtek el, hogy azokat 1799-n oct. 24-n költ udvari rendelet szerint ki kellett nyomoztatni, s megszüntetésök iránt intézkedni. A Szászsebes városi tanácsbeliek és székbeli tisztviselők a Dachauer-féle legfelsőbb helyen is helybenhagyott kinyomozás és ahoz mellékelt egy hivatalos kimutatás szerint azon város által birt Szeszcsor, Sebeshely és Sugák nevü faluk jövedelmét mind maguk használták el, a mi 1775-től 1787-ig e volt:

I. Bevételek:

1. Majorsági jövedelem czimén	1,924 ft 30	kr
2. Bárány és kecske dézma czimén	386 ft 6	kr
3. Méh dézma czimén	38 ft 50	kr
4. Gabona és zab dézma czimén	309 ft 50	kr
5. Bor dézma czimén	2,977 ft 31 $\frac{1}{4}$	kr
6. Malomvám czimén	4,746 ft 20 $\frac{1}{4}$	kr
7. Havasi taxa és makkolás czimén	483 ft 12 $\frac{1}{2}$	kr
8. Szénaváltság czimén	181 ft 58	kr
9. Robot megváltás czimén	16,636 ft 40	kr
10. Rendkívüli pénz s egyéb bevételek czimén	133 ft 39 $\frac{1}{2}$	kr
11.	együtt: 27,818 ft 37 $\frac{1}{2}$	kr

II. Kiadás:

12. Jóság kezelésre pénz és materialékban elment	800 ft 22	kr
13. Rendkívüliekre	1,396 ft 16	kr
14.	együtt: 2,196 ft 38	kr
15. Levonva a 14-ik tételbeli összeget a 11-ből a tiszta haszon	25,621 ft 59 $\frac{1}{2}$	kr
16. A tanácsbeliek között kiosztatott	25,624 ft 41 $\frac{1}{2}$	kr
17. Az összes kiadás tehát 1747-n megmaradt volt	27,821 ft 19 $\frac{1}{2}$	kr
Ezt a 11-ik tételhez számítván, jö ki	27,825 ft 24 $\frac{1}{2}$	kr
A 15-ik tételhez is hozzá számítván mint rokon természetűt — ott lesz	25,628 ft 46 $\frac{1}{2}$	kr
1787 n ismét maradt meg és a tanácsbeliek között kiosztatott	4 ft 5	kr
Ezt a 16-ik tételhez adva, jö ki	25,628 ft 46 $\frac{1}{2}$	kr
Ezt a 17-ik tételhez is hozzá téve	27,825 ft 24 $\frac{1}{2}$	kr
A tiszta hasznót mutató 14. tételben	25,628 ft 46 $\frac{1}{2}$	kr
Ehez hozzá számítva a kiadást	2,196 ft 38	kr
kijő a teljes bevétel összege	27,825 ft 27 $\frac{1}{2}$	kr

A szászsebesi tisztviselők azon tényét, hogy ők a felsőbb rendelkezések ellenére rendes fizetéseiken kívül a város minden majorság jövedelmét is birtokolni merészelték, a fejedelem 1796 -n sept. 9-n saját keze aláírása alatt kiadott kir. rendeletében kárhóztatván: az ispánt megfeddetni rendelte azért, hogy az odavaló első tisztviselőt egy korábbi felsőbb rendelet következtében azonnal hivatalából el nem mozdította s tőle nyilatkozatot nem vett az iránt: hajlandó-e a felsőbb kir. parancsolatoknak engedelmeskedni vagy nem? A kir. főkormányzásoknak pedig maga a felség tette ki hibául, hogy e rendeletnek teljesedését nem eszközölte s valamenyi engedetlen tisztviselőt hivatalából el nem bocsátott; most pedig újonnan szigoruan kijelentette azt az akaratát, hogy t. i. többé nem arról van szó, hogy a szász nemzet egyébként is határok közé szorított, de 43 év óta különféleképen bebonyolított beligazgatási ügyének rendezése az irogatások által megmérhetlen halomra nőjön, hanem ismeretesen levén immár mind az elvek, melyek szerént ebben eljárni-, mind a cél, a hova eljutni kell, azt kívánja mind a kir. főkormányzásoknak hivatali állása és feladata, mind pedig kivált a szász ispánnak engedelmeskedni tartozó kötelessége, hogy ő felségének a jó rend megszilárdítására célzó kegyelmes kir. parancsai huzás-halasztás nélkül pontosan teljesíttessenek; a mire nézve a kir. főkormányzások az összes szász tisztviselőket és tanácsbelieket újabban is értesitse. A szászsebesi tanácsnak pedig -- miután ama jószágok haszonbérbe adása már korábban a főkormányzások által is helybenhagyatott -- ez alkalommal szigoruan meghagyatni parancsolta a fejedelem, hogy ama jószágok függő jövedelmét vagy mutassák ki, vagy fizessék meg 6 hét alatt, e czimen a Dachauer-féle kimutatásban meghatározott 2,009 ft 15 $\frac{1}{2}$ krt; minthogy pedig a Directorium még 1758-n meghagyta volt a tanácsnak, hogy e jószágot irassa össze,

ha eddig elmulasztotta, azt azonnal tétesse meg, vagy ha nem teszi, a közigazgató az ő költségekre tétesse meg.

XIX.

A ki a szász nemzet közös és városai külön javainak eredetét, rendeltetését, kezelésmódját, jövedelmeit, az azokra nehezült adóssági terheket, a kezelésben ellenőrség hiányából s önzésből becsuszott hiányokat s visszaéléseket, a kormánynak e vagyonok fentartása, czélszerűbb és ellenőrzött kezelés által gyarapítása, e végre a székek és vidékek mezővárosainak és szabad községeinek a közigazgatásban, választásokban, a közvagyonok kezelésében részvételése — általában a királyföldi beligazgatás szabályozása s az akkori időkhöz módosítása érdekében tett s általam ismerttetett intézkedéseit figyelemre méltatta, meggyőződhetett arról, hogy a szabályozó-pontok keletkezése előtt — az ősi intézményektől eltérve a régi erkölcsökből kivetkőzve — a városok és hivatalnokok egy oly külön osztályt képeztek, melynek főjellege kapzsiság, végcélja a nép feletti korlátlan uralom, a közvagyonból való meggazdagodás volt, s melynek a mai „bureaucratia“ — fogalomszó csak igen gyöngye elnevezése; ez osztály volt minden: a székek és vidékek, a mezővárosok és faluk lakói önczél és politikai jogok nélküli, közteherviselő, adófizető és katonáskodó tömeg volt, teremtve ugyyszólva a városok és tisztviselők kényelmeért. A szabályozó-pontok tehát a szász nemzet történetében általában tekintve s a földmives nép politikai jogosultsága tekintetében különösen is haladást jelöl, egy nevezetes fejlődési mozzanatot képvisel. E haladás és fejlődés okát, részleteit, úgy a mint kellene, nem ismeri, a reactio folytonos duzzogása s ellenműködése közt ugyan, de azért mégis létrejött s a nemzeti és városi vagyonoknak 50 éven át gyümölcsöző kezelését, a

szász nemzetnek adósságaiból kibontakozását eszközlő, sőt szinte félmillió activ törzstőke gyűjtésében nyilatkozó üd-
 vös eredményeit elfogultság vagy azok nem tudása miatt
 nem méltányolja, vagy pedig népének, sőt intézményeinek
 szabadelvü fejlődését s az idővel előhaladását nem óhajtja
 az, a ki, mint Theil segesvári egyetemi követ ur az 1868.
 január 15-kl egyetemi ülésben tette, azokról azt állítani nem
 átalja, hogy azok a szász nemzet hajdani szabadságai végső
 maradványára nézve nem egyéb, mint egy sirkő, vagy sirkő-
 irat, sőt: *Memento mori!* — és a ki azt hiszi, hogy azért,
 mivel a szabályozópontokat itt és amott félre- és elmagyaráz-
 ták, eltorzították, azoknak a maga idejében szabadelvüségét
 s a nemzetre nézve hasznos voltát megtagadva, rájok a lu-
 cus a non lucendo gunymondatot indokoltansérdem sze-
 rint lehet alkalmazni. Kik czikkeimet olvasták, a követ ur ez
 állításainak értékére nézve tudni fognak itéletet alkotni

A nevezett segesvári követ ur a szabályozó-pontoknak
 a többek között három gyöngye oldalát hozta fel: 1) Szük-
 keblüségét s korlátoltságát, mi a tisztviselők tételében
 nyilatkozik. 2) Hogy csak birtokosnak engednek hivata-
 loskodásra jogot; a megválasztandóktól nem azt kérdik:
 birnak-e törvényismerettel? hanem birnak-e szántóföldet
 s házat? 3) Ha a sors földi birtokkal megáldotta, még ak-
 kor is csak a végre, hogy communitási tag lehessen, előbb
 atyafiságba kell jönie a tanácsbeliekkel, mert csak ez ut
 viz tisztségi székhez — sella curulis-hoz.

Az elsőre nézve megjegyzem, hogy az 1805-ik évi
 szabályozó-pontok tisztviselők választását s megtételét
 illető szakaszát a mai viszonyok közt szabadelvűnek tar-
 tani épen oly hiba, mint a maga idejében a királyföldi
 intézmények akkori privilegialis, bureaucraticus és exclu-
 siv állapotában korlátoltnak bélyegezni.

A királyföldi bureaucratico-patriciusi rendszer évek

során felnőtt s meglombosodott élőfáját egyszerre minden kinövésétől megtisztítani nem lehetett. A mi ekkor megtétett, kezdeménynek elég volt.

Hiszen a jogok ama kiszélesítéseért is egy évtizedig volt a szász hivatali kar csaknem forradalmi állapotban. Egyébiránt a mennyiben e pont szabadelvü, az a kormány érdeme; a mennyiben szükkeblü és korlátolt, ez a szász nemzeti Egyetem hibája. Ugyanis a szász ispán a kormány rendeletére 1793-ban octob. 16-án a szabályozás ügyében egy sept. 24-ki nyilatkozata szerint az Egyetem által is helyeselt tervet adván elő, annak a tisztválasztást illető 2. §-a szó szerint ez: „A szász nemzetnek Erdélyben sajátságos igazgatási formája van. A Statuták I. czime I. cikke I. §-a s az ezeken alapuló szokás a tisztek tételére nézve az, hogy a tisztviselőknek tanácstagokból és esküdtekből kell választatni.; a communitások a tisztviselőket a tanácstagok és esküdtek egyesített szabad szózatai által választják, ezután a tanácsbeliek és esküdtek állíttatnak be.“ A főkormányzéki előadó Hannenheim egyebekben igen, szabadelvüség tekintetében nem tett kifogást ellene; de tett a legfelsőbb kormány, s nem egy pontban meg is javította. Ama javaslatnál a legelső kormány által kiadott választási szabályzat tágabb és szabadelvübb.

A másodikra Hogy a birtokosság a hivatalviselés egyik főqualificatioja, ismét az idézett egyetemi tervezetnek és az akkori idők szellemének tulajdonítandó. A 7. §. szó szerént ugyanis ez: „A communitások állanak az oratorból, a kit a communitás választ, és a nagyobb birtokosok egy nagy számából, kiket a tisztek választanak s a tanács és communitás felesket.“ Ezt a szász nemzeti Egyetem javallja. A kormány ellenben e tekintetben 1797-ben sept. 1-én költ udvari rendeletben erre nézve így intézkedett. „A szász communitások tagjai a szász helyható-

sági alkotmány szerint választandók a testületek, czéhek, szomszédságok tagjai közül; de jövődre nézve szintugy igazságos arányban megválasztandók lesznek a testületeket nem képező mesteremberek, kereskedők, gazdák, tudósok, és a polgári állapotra visszatért katonatisztek, a mint ezek a „Honoratio“ nevezet alatt már ezelőtt jóval is megszoktak választatni; sőt azt is határozottan rendelte, hogy a communitásba birtoktalanok is bevásztassanak, ha különben ezek a szükséges ismeretekkel birnak.“ Ez elvek egy része az 1791-ki második szabályozási pontokban is fel van véve. Itt a kormány szabadelvűségét elvitatni nem lehet; ha a szász választásoknál szükkeblűség ezentul is fordult elő, azért a közlemény és historia előtt felelős a hivatalnoki kar, az ispán, az Egyetem és szász intelligencia, némi részben a gyámság alatt tartott s jogait megvédni nem elég erős nép — más senki.

A harmadikra. A nepotismust az idézett tervbe az Egyetem nem igtatta be, de az bizonyos, hogy nagy mérvben létezett s a szász társadalmi és közélet minden ágazatát és viszonyait mérges gyökerű folyondárként át-meg átszötte és behálózta. A czéhszabályok világos kedvezményekben részesítik az oly iparos segédeket, kik czéhbeli mesterek özvegyeit, leányait veszik nőül. A communitások a czéhek tagjaiból, a communitások tagjaiból a tanácsbeliek és tisztviselők választatván: a nepotismus elhatalmasodására egyenes és a törvény által mintegy megengedett út volt. De a kormány nem pártolta, sőt ellene számtalanszor hathatósan rendelkezett; benne van ez a szabályozópontokban; egy 1796.ki ápr. 18. költ udvari rendelet ő felségének a nepotismus irányábani roszalását kifejezván: „eltávolítása céljából a tisztek felkiáltás utján választását eltörölte, az atyafisági egybeköttetések kitudhatása végett minősítvényi táblázat felküldését rendelte s egyéb alkal-

makkor is számtalanszor tiltotta meg a hivataloknak atyafisági egybeköttetés útján betöltését.“ 1798. sept 28-án 8375. főkorm. sz. a. még keményebb rendeletet adott ki erről az udvari cancellaria.

Távol legyen, hogy soraim a szabályozó-pontok fenntartását céloznák; csak annyit kívántam kimutatni, hogy azok idejökben egy tisztább és hasznosabb nemzeti ügykezelés, a politikai joggyakorlat kiszélesbitése s általában a szász autonomia helyhatósági alkotmányának rothadástól, politikai elaljasodástól megóvására hathatós és célszerű eszköz voltak. De magukat túlélték. Az 1848-ki jogegyenlőségi törvények megalakulása s a hatalmas nemességi kiváltságok eltörlése után, felelős kormánynyal szemben kiváltság, czéhrendszer, exclusiv politikai jogosultság, nemzetiségi és territorialis előjogok, a közállamban államalkotó helyhatóságok vagy más corporatiok fenn nem állhatnak, ilyeket az egyéni és polgári közszabadság kárára mumiákként a magyar alkotmányba törvényesen inaugurálni s az egyenlőség és szabadság jövő fejlődését s népegyesítő hatását általa feltartóztatni nem lehet. A létezésre jogosult testületek s hatóságok népképviselési alapokon teljesen újjá szervezése a mai idők, egyenlőségi eszmék, jog- és terükhözösség elutasíthatlan követelményei.

A királyföldi szász székek és vidékek politikai újjá szervezése mellett a mily hathatós indokok az 1753-tól 1790-ig terjedt absolut kormányzás alatti beligazgatási és vagyongazdálkodási tapasztalatok és az erre következő alkotmányos időszak üdvös fordulata és eredményei: szintoly intőleg szólnak a közelebbi centralizáló rendszer alatti önkényű igazgatás és nem eléggé ellenőrizett vagyongazdálkodás némely köztudomásra jutott tényei. Én e kezelés részleteiről valamivel többet tudok annál, a mit az egyetemi számadásvizsgáló bizottság és az egyetemi gyűlés

szükségesnek látott a közönséggel megismertetni; még pedig az által, hogy utóbbi cikkeim megjelenése óta egy pár adat birtokába jutottam, más felől mivel a szász lapok egy s más közleményét is feljegyeztem. Ezeket is olvasóim tájékozása s cikksorozatom kiegészítése végett ide igtatni szükségesnek látom.

Egy 1860. ápr. 27-én készült hivatalos számadásban im e részletek vannak.

I. Nemzeti pénztár bevételei;

1859-ben pénztári maradvány	7,127 ft 34	kr
kamat nélküli hátralékból, a mi	51,424 ft 11	kr
átviendő lesz	20,519 ft 6	kr
maradvány	30,905 ft. 5	kr
ebből bejöhethet	12,000 ft —	kr

A kamatra elhelyezett	714,242 ft	
70 kr törzstőke 5 száztóli kamatjából	35,712 ft 13 ³ / ₄ krból	
bejöhethet ² / ₃ rész — tehát	23,808 ft 9 ² / ₄ kr	
haszonbérekből, házbérekből	27,486 ft 15	kr
a VII. birák pénztárából áthozatal	3,638 ft 25	kr
rendkívüli bevétel	1,000 ft —	kr
együtt	75,059 ft 83 ¹ / ₄ kr	

Kiadás:

kamatozatlan passiv hátralék	590 ft 32	kr
fizetések, nyugdíjak	14,937 ft 99	kr
iskolák dotatiója, ösztöndíjak, népiskolák segélyezése	36,750 ft —	kr
együtt	51,687 ft 99	kr
napidíjak, utiköltség	300 ft —	kr
rendes szükségletek	310 ft —	kr
rendkívüli kiadások	3,156 ft 3	kr

építkezés, javítás	2,000 ft —	kr
cs. királyi adó	13,774 ft 80	kr
a 75,600 frt kincstári kölcsön		
13. 14-ik részletei kifizetésében	9.601 ft 20	kr
az osztrák nemzeti banktól kölcsönzött		
39,600 ft 5 pc. kamatába	1,980 ft —	kr
Az államlotteria-kölcsönre aláírt 5,000		
ftből ez évre eső	2,500 ft —	kr
	<hr/>	
együtt	85,900 ft 34	kr

II). VII. birák pénztára bevételei:

Pénztármaradék 1859. octob. végén	50,053 ft 74 ³ / ₄	kr
kamatozatlan hátral. 58,450 ft 84		kr
ebből átviendő lesz 52,131 ft 28		kr
	<hr/>	
marad 6,328 ft 56		kr
ebből bejöhethet	2,000 ft —	kr
Elhelyezett törzstőke		
van 154,125 ft —		kr
ennek 5 pc. kamata 7,706 ft 25		kr
² / ₃ -da bejöhethet, ez lesz	5,137 ft 50	kr
haszonbérekből	15,257 ft 2	kr
rendkívüli bevétel	84 ft —	kr
	<hr/>	
együtt	27,532 ft 26 ³ / ₄	kr

Kiadás:

Kamatozatlan passiv hátralék	1,794 ft 90	kr
fizetésben átviendő 4,352 ft 25		kr
dotatio az iskolákra 15,750 ft —	20,102 ft 25	kr
napidij, utiköltség	400 ft —	kr
építkezések, javítások	1,600 ft —	kr
cs. kir. adó	3,000 —	kr
rendkívüli kiadás	390 ft —	kr
a 7,350 ft kamatozó kincstári kölcsön		
13. 14. részleteiben fizetendő	934 ft 45	kr
	<hr/>	
együtt	26,605 ft 60	kr

A két pénztár bevé-

tele együtt	112,505 ft. 94	kr
kiadása	102,592 ft 11	kr
tehát marad meg	9,913 ft 83	kr

Ez adat constatirozza, 1) hogy a szász nemzet activ törzstökéje 1859 végén volt:

a) nemzeti pénztaré	714,242 fr 70	kr
b) VII. biráké	154,125 ft —	kr

Én feljebb XIV-ik számú cikkemben az 1846-ki pénztár maradékot tettem 427,966 ft 56¹/₄ kr-ra. Ez időtől 1859-ig tehát a törzstőke a két pénztárban 440,402 ft 23³/₄ kr-rel gyarapodott.

A „Kronstädter Zeitung“ 1868. évi 12. számában azt írja, hogy az egyetemi számadásvizsgáló bizottság a törzstökét 1867-n 918,554. ft. 52³/₄ kr-nak találta. Egybevetve ez összeget az általam idézett 1859 — 60-ki hivatalos számadással, a közelebbi hét év alatt a nemzeti törzstőke 50,186 ft. 72²/₄ kr szaporodást mutat.

A másik adat összevetve a hirlapi közleményekkel, ismét egy nagy hiányt pótol, t. i. arról világosít fel, hogy származott a nemzeti pénztárak mostani nagy deficitje. Erről azonban a következő cikkben.

XX.

A szász nemzet, hogy a centralizáló absolut rendszer következtében szenvedett jogi s autonomiai veszteségeiért magának legalább anyagi tekintetben kárpótlást szerezzen, 1849 — 1850-n leigáztatásunknak mindjárt kezdetén felhasználva a magyarságnak a kormányzástól való csaknem általános visszavonulását — két eszközhöz nyult 1) fiai feltétlenül államhivatalt vállaltak s a gallicziai és

osztrák behozottakkal együtt az ország hivatali állomásait elfoglalták; 2) mint a hatalom által önkényüleg megalakított osztrák állam tisztviselőinek fizetései terhét a városok, székek és Egyetem pénztáraitól levétetvén: az államkincstárba ruháztatták át, az egy meghatározott részben a nemzeti tisztviselők, egyetemi követek, városi hivatalnokok fizetésére rendeltetett nemzeti s VII. birói jószágok jövedelmeiből pedig 1850-n augusztus 22. tartott egyetemi gyűlésekben 50,000 pengő, vagy 52,500 osztr. forintnak százsz nevelési és iskolai célokra fordítását meghatározták oly módon, hogy ez összeg azon perczben folyamatba induljon, a melyben tisztviselők fizetésüket az állampénztárból venni megkezdték. Ez ajándékozás tényét augusztus 16-án 1851-n a császári felség is megerősítette. Az összeg a nemzeti vagyonokat kezelő bizottságnak május 16. 1860 n költ egy hivatalos jelentése szerint így oszlott fel: 1) A nemzeti pénztárból évenként a százsz gymnasiumokra adatik 25,000 ft. 2) Semináriumokra 7,000 ft nagyobb népiskolákra 8,000 ft. együtt 40,000 ft. Szegény népiskolákra és ösztöndíjakra 10,000 forint. együtt: 50,000 pengő forint.

Az osztrák államhivatalnok nevet, czimeket s egyenruhát viselő százsz tisztviselők vették a minden alkotmányos ellenőrzés nélküli államkincstárból magas fizetéseiket, de a nemzeti péztárakból az iskolai évi ajándékösszegek nem folytak be rendeltetésök helyére, úgy, hogy a nemzeti pénztári számvesőségnek 1860-n április 30-n készült egy hivatalos kimutatása szerint 1855-től 1860-ig a nemzeti pénztáraknak az iskolák irányában a következő fizetési hátralékai voltak:

I. Nemzeti főpénztár:

Gymnasiumok 25000 ft évi illetménye 9½ évre			Seminariumok 7000 ftja ugyananyi időre			Népiskolák 8000 ftja 9½ évre		
Évsz.	fizetendő	fizettetett hátr.	fizetend.	fizett.	hátr.	fizetend.	fizett.	hátr.
1851 utolsó felétől								
1854-ig	237500 ft	—	—	66500 f.	—	—	76000 f.	—
1855	—	18750 f.	—	—	—	—	—	—
1856	—	25000	—	—	—	—	—	—
1857	—	18750	—	—	—	—	—	—
1857	—	—	—	—	5250	—	—	—
1858	—	25000	—	—	—	—	—	—
1859	—	25000	—	—	—	—	—	—
1860	—	25000	—	—	—	—	—	—

	Ösztöndíjak és szegény népiskolák 10000 ftja			Fizetendők és hátralékok összege		
	fizetendő	fizettetett	hátralék	fizetendő	fizettetett	hátralék
1851 utolsó felétől						
1854	95000 ft	—	—	475500 ft	—	—
1855	—	—	—	—	—	—
1856	—	—	—	—	—	—
1857	—	—	—	—	—	—
1857	—	—	—	—	—	—
1858	—	—	—	—	—	—
1859	—	—	—	—	—	—
1860	—	—	—	—	142750	—

II. VII. birák pénztára:

Gymnasiumok 25000 ft évi illetménye 9 évre			Seminariumok 7000 ftja ugyananyi időre			Népiskolák 8000 ftja 9 évre			
	fizetendő	fizett.	hátr.	fizetend.	fizett.	hátr.	fizetend.	fizett.	hátralék
1855	—	6250	—	—	—	—	—	—	—
1857 *)	—	6250	—	—	—	—	—	—	—
1857	—	—	—	1750	—	—	—	—	—
1857	—	—	—	—	—	—	1333 ft 20 kr	—	—
1858	—	—	—	7000	—	—	—	—	—
1858	—	—	—	—	—	—	8000	—	—
1859	—	—	—	7000	—	—	—	—	—
1859	—	—	—	—	—	—	8000	—	—
1860	—	—	—	7000	—	—	—	—	—
1860	—	—	—	—	—	—	8000	—	—
	—	150000	87500	—	28000	38500	—	25333 f 20 k	50666 f 40
o. é. 249375 157500 91875 69825 29400 40425 79800 26600 — 53200 —									

*) Az eredetiben sincs 1857-ről semmi feltéve.

	Ösztöndíjak és szegény nép- iskolák 10000 frtja			Fizetendők és hátralékok összege		
	fizetendő	fizettetett	hátralék	fizetendő	fizettetett	hátralék
1855	—	—	—	—	—	—
1857	—	—	—	—	—	—
1857	—	—	—	—	—	—
1857	—	—	—	—	—	—
1858	—	—	—	—	—	—
1858	—	—	—	—	—	—
1859	—	—	—	—	—	—
1859	—	—	—	—	—	—
1860	—	—	—	—	—	—
1860	—	—	—	—	60583 ft 20 kr	—
	—	—	95000	—	203333 ft 20 kr	271665 f 40
	99750	—	99700	498750	213500	285250 —

Íme hogy származott a szász nemzetnek az 1867-ki egyetemi számadásvizsgáló bizottság jelentésében kimutatott s általam fennebb a XIV-dik cikkben érintett 264,250 forint adóssága, melynek 1877-ig évenkénti 26,425 forintos részletekben kell az Egyetem végzése szerint törlesztetni, azaz: minthogy az ajándéklevél értelmében iskolai czélokra a maga idejében nem fordított, most az ágostai hitvallásuak egyházi főtanácsának keze alá át-bocsáttatni.

Ez ajándékozásnak nevezetes története van, mit — ha szükséges leendő — tán egy más alkalommal tüzetesen s külön fogok ismertetni.

Ennyit a szász nemzeti pénztárak újabb időbeli adósságáról általában; a mi a városi számadásokat illeti, fennebb a VIII-ik cikkben, a szükségeseket előadtam. A nemzeti jószágok s nemzeti alap- vagy törzstőke mibenállását — a mennyire az a nyilvános közlemények alapján lehetséges volt, a XIV. cikkben a mennyire lehetett, ismertettem; azonban tiszta fogalmat — mint ott is kifejeztem — a szász lapok közléseiből szerezni lehetlen, mivel sehol kimutatva nem volt: 1) Mekkora volt a szász nemzeti törzstőke a két pénztárban, mekkora activ és passiv adóssága

1847 végén? Mekkora volt 1851 közepén, a mikor azokról a fizetések nagy része az államkincstárra tétetett át s a mikor az iskolai czélokra való nagyszerű ajándékozás történt? 2) Nem volt kimutatva, mennyire növekedett az 1866-dik év végéig a törzstőke saját kamataiból, majorsági jövedelmeiből, a regalekból, urbéri kárpótlási előlegekből s a kiutalt tőkekamatokból? Ugyszintén az activ és passiv adóság is mi okból, mily czimeken, mennyire növekedett? 1859 végéről találtam a törzstőke mennyiségét mutató egy hiteles adatot, ezt a megelőző XIX-dik cikkben közöltem is, de még 1866 végéről okvetlen szükséges lenne egy — a felsőbb rendeletek értelmében szerkesztendő részletes kimutatás; akkor aztán avagy csak az általam nyilvánosság elé hozott — egytől egyig hiteles — kimutatásokból is meg lehetne állapítani e pénztárak erőképességét. 3) Nem volt kimutatva: a felsőbb rendeleteken alapuló rendszeres kiadásokon kívül mely jogon, minő kormányi rendelet vagy engedély nyomán, minő rendes és rendkívüli kiadásokat tett mindkét szász nemzeti pénztár 1848 — 1866 végeig? hová keltek el a folyó jövedelmek, miután a szász tisztviselők legnagyobb részét az állam fizette? Ezek nélkül pedig ily fontos és bonyolult ügyről alapos véleményt alkotni nem lehet; ez csak úgy elérhető, ha a magas kormány a számadásoknak 1847-től kezdve a mult év végeig terjedő évekről leendő felkületését elrendeli.

Hogy ez szükséges, s a kormánynak és erdély-részbeli népeknek egyiránt érdekében áll, kétségtelenné teszük az általam idézett királyi rendeletek, a szász nemzet és államkincstár érdekei, a mult kezelésben lehető hiányok és szabályellenességek constatirozhatása, az a körülmény, hogy a szász tisztviselők fölemelt fizetéseit évek során át az ország népei fizették, holott egyrészt a nemzeti és major-

sági pénztáraknak kell vala fizetni, végre pedig azért, hogy ha a most következő országos költségvetés alkalmával nem is, de az 1869-kinek készítésekor valamint a küszöbön levő szervezési munkálatoknál annak adatait használni lehessen . . . A kezelési hibákra nézve csak a szász lapok közléseit idézem.

A „Kronstädter Zeitung“ egyik számában ezt írja: „Az Egyetemnek a nemzeti vagyion kezelése miatt senki elnézésére nincs szüksége, mert 1851-től 1865-ig a 147,871 frt. $23\frac{1}{4}$ krt tevő hátralék 50,198 frt. 70 krra apadt, a tevőleges alap ugyanezen idő alatt 346,280 frtról $37\frac{2}{4}$ krról 918,554 frtra $22\frac{2}{4}$ krra szaporodott.“ A „Siebenbürger Bote“ nem ily megelégedett; az 43-ik száma szerint a hátralékok felhajtásában több erélyt s eredményt ohajtott volna. Köhalomszék ugyan e lap 1868-ki 34. számából olvashatólag azon évi január 25-ki gyűlésében kijelentvén, hogy a szebeni zálogháznak adott üzleti tőkéért, — mely eddig 100,000 frtot tehet — ígéletben levő $3\frac{1}{2}$ pc. kamattal nincs megelégedve, az intézet szilárdságában sem bizik s ennél fogva követeit utasította, hogy ha Szeben városa communitása ez összegért jót nem áll s elegendő biztosítékot nem ad, hozzák javallatba az intézet megszüntetését, ellenkező esetben pedig az 1867. év végén volt egész tiszta nyereség-összegnek a 11. szász hatóság nyugdíj-alapjai részére fordítását. Köhalomszék e határozása megczáfolhatlan törvényes erővel bir, mivel a felsőges udvar 1839-ben 3816. szám alatt csak 3 évig engedte meg, hogy kamat ne fizettség a szász nemzeti pénztárakból a zálogháznak tett kölcsönzésért, azontul ellenben 6 pc-tet határozott — a mint ezt XIII. számmal jelölt cikkemben érintettem. — Továbbá ugyan a köhalomszéki gyűlés követeit az egyetemi gyűlésen annak is indítványozására utasította, hogy az irodai kiadásokról Hintz

János 1851 — 1865-ig részletes hováfordítási kimutatást adjon be, mit ha nem tud tenni, a helytelenül kiadottakat fizesse vissza. Arz Frigyes a nemzet háza felügyelője és egyetemi jegyző, valamint e nemzeti vagyongazdálkodó bizottság sem adván bérbe 1860-ig a nemzet házát és kertét — a mit 1821. nov. 23-kán kelt udv. rendelet szerint 10,758 frton 34 kron vett, s a minek tehát 6 pctes kamata a lakáson kívül legalább is 3—400 frt. lehet, s most évi bére csak 200 frt. szokott lenni — szorittassanak annak megfizetésére; ugyan Arz Frigyes a neki a nemzet háza felügyeléseért 1864-ben adott 500 frt jutalomnak, valamint a régibb években ugyanily czim alatt a nemzeti pénztárból kivett 3780 frtnak; Schneider József kerületi főnök a neki adott 800 frtnak, végre Grimm József lovag, helytartósági tanácsos és földtehermentesítési alapigazgatósági előadó — a ki a szász papság dézmkárpótlását az absolutismus csaknem vonaglási pillanataiban 1860. december 18-tól 1861. február 12-ig tehát alig két hónap alatt bámulatos erélylyel és nagy sikerrel keresztül vitte — szintén jutalom czime alatt 4544 forintot 47 kr. együtt tehát 9624 forint 47 kr. jutalomnak visszafizetésére szorittassanak. Besztercze és Segesvár város több pontban ugyan ily értelemben utasította követeit, különösen az egyetemi jegyzőt kívánván feleletre vonatni azért, hogy szabadsággal léte idejére is 385 forint jutalmat vett^{el}.

Ezek a szász nemzeti pénztáraknak az utóbbi egyetemi számadásvizsgáláskor megállapított s nyilvánosságra jött illetéktelen kiadásai. Elég ok felsőbb vizsgálat elrendelésére.

De adóssága is roppant összegre megy. A hely szük voltához képest XVI. cikkemben kimutattam, hogy 1753-tól 1791-ig tehát 38 évi absolutismus alatt 244,465 frt. 53¹/₄ kr. adóssága lett a szász nemzetnek; most az 1849-től

1860-ig terjedt birodalmi egység korszakában másodszer 285,250 forint, az egyetemi vizsgáló bizottság jelentése szerint pedig 1866-ig 264,250 oszt. ért. forint. Ez összeg főrészt az iskolai ajándékozás teszi, meg az imént érintett 9624 frt. 47 kr. — még igazolatlan — kiadás; azonban a „Siebenbürger Bote“ 1868. évi 45. számában is olvastam egy pár felvilágosító részletet, hol egy levelező azt írja, hogy a szász nemzeti adósság ily nagy összegre növekedését az 1848—49-ben alakított szász vadász zászlóalj — a honvédek tudása szerint Löwen-Bataillon — kiruházására és felszerelésére fordított költségek és a nemzetnek az államkölsönből való tetemes részvétele okozták. — A mint Erdély alkotmányának 1790-ben új életre ébredésével az udvari korlátnokság kötelességének ismerte a szász nemzeti és városi birtokok jövedelmei, úgy activ és passiv adósságai állását kitisztáznia a hosszú absolutismus alatt a nemzet vagyonában esett hiányokat a nép adóképesége megóvása tekintetéből jóvá tenni: úgy most is a kormányi felelősségből folyónak hiszem azt, hogy a lefolyt 19 évi vagyonkezelés, az általam kimutatott incorrect kiadások és nem csekély adósság természete, forrása s mibenállása, az új ispán és e végre kiküldendő miniszteri biztos által egyetértőleg kinyomoztassék, a nemzeti és városi számadások pedig a lefolyt évekről megvizsgáltatás végett a legfelsőbb kormányhoz utólag multhatlanul felküldeszenek.

XXI.

A királyföldi szász székek és vidékek mint a szász önkormányzat alkotó részei ismertetését tárgyazó czikkeim bevégzéseül még három kérdést kell megvilágosítanom:

1) A létező történelmi adatok és a királyföldi helyhatósági jog világánál nézve mi a rendeltetése a szász

nemzeti és városi javaknak s van-e azokhoz joga a Királyföldön lakó más ajku népeknek? 2) Férhet-e kétség ama birtokoknak mai jogalapjához? vagy az — mint magán tulajdon — egyáltalában megingathatlan? 3) Van-e kezeléséhez a szász Egyetemen kívül más hatóságnak joga?

Az elsőre nézve alap a II. Endre király arany bullája eme két helye: „a Várostól — értve van — Szászváros — Boráltig — érti Barótot — levő földterületen, ide értve a sepsiszéki székelyek és Darócz földét, ugy a blakkok és besenyők erdejét — e földön lakó nép legyen egy, erdőket és folyókat s azok minden tartozmányait — mint királyi adományt — szegény és gazdag használjon közösen, s egy ispánnak vagy birónak fizesse be adóját — Census“, — „a Varos usque in Boralt — — — unus sit populus et sub uno iudice censeatur — — — cum terra Syculorum, terre Sebus et terra Daraus — — — preterea silvam Blaccorum et Bissenorum — — cum predictis Blaccis et Bissenis usus communes exercendo eisdem — Teutonibus contulimus, Silvam vero cum omnibus appertinenciis — — — que ad solius Regis spectant donationem et aquarum usus — — — tam pauperibus quam divitibus libere concedimus exercendos.“ E királyi adománylevél e helyeit a szász nemzet tudósai és publicistái egészen másképen értelmezik, azokról nemcsak ők, de más nemzetből való írók is részint a szászoknak, részint a többi népeknek adva igazat — immár száz meg száz értekezést irtak, de én azok érdemébe belé nem bocsátkozom, polémiát kezdeni nem kívánok: én egyszerűen felvilágosításul s a méltányosság érzésének szász hazánkfiainál felébresztése végett mondom el tanulmányon alapuló nézeteimet, tehát azokra mint már eddigelé sok író és publicista által tényleg elfogadott kiindulási pontra hivatkozom, azért, mivel azt ilyen-

nek ismerte el századok óta a törvényhozás és királyi fiscus, a kormány, sőt a királyi ítélő székek nagy jogügyeket ítéltek el ez alapon, számos történetbúvár, a mely kiinduláspontnak helyes és igazságos voltában hiszen az oláh — a blakkok jogutóda — a székely, mint a Királyföld barczasági egy részének ős lakósa, és az e hazát fegyverével szerzett magyar, a székely édes testvére, a mely felfogás hathatós támaszt talál az 1848-ki szabadsági és egyenlőségi törvényekben, a mai kor exclusivitást nem tűrő testvériesülni törekvő szellemében és a közvéleményben. A mult században a legkeserűbb harczokat idézte elő a szász nemzet az által, hogy a Királyföldet, az akkori idők szelleme s apáik gyöngesége szerint a betühöz való szigoru ragaszkodásnál fogva kizárólag magáénak tulajdonítván: kizárni, jogokban nem részesíteni igyekezett oláhot, székelyt, magyart éppen úgy, mint a zsidót, a katolikust, az idegent s minden nem önfaja- s önvallásabelit; nem ismerte el a haza egy más nemzetiségű fiának is hivatalképességét, házat, birtokot vásárolni nem engedte meg, testületekbe, czéhokba mást mint szászt be nem vett; az oláhokkal saját papjainak, sőt az onus in haeret fundo elvnél fogva a hol pap nem volt is, magának a pusztán álló lutheranus templomnak vele egyenlő polgári sorsu oláhokkal dézmát fizettetett sat. sat. S ennek nagy részét nem jogczim nélkül ugyan, mert kiváltságainál fogva tette — mint tette ugyanezt a nemesség is, de szorosán véve még sem igazságosan. Azonban akkor így hozta ezt magával az idők privilegialis és kaszt szelleme. De ma más az uralkodó szellem: a kiváltságok helyébe az 1848-diki törvények léptek; a birtokképeség, hivatalviselés, törvény előtti egyenlőség — a magyar királyságban mindenütt mindenkinek épen oly elvitathatlan joga, mint a közterhekben való részvét egyenlő kötelessége.

Ezek a törvények az egyén politikai egyenjogát, czéhalis, privilegialis intézmények bilincsei alóli teljes emancipációját kimondották; a jelszó: törvény és szabadság, nem privilegium és előjogi kedvezmény. Ma helyesebb a közszabadság, az idő és korszellem igényeit elismerni s azoknak okkal-móddal hódolni, mint ellenök oly harcra kelni, mely előbb-utóbb a korszerű és szabadsági irányt és eszméket segíti győzelemre.

További irányadók e tekintetben az általam már ismerttetett adománylevelek, melyekben a hét birák, az esküdt polgárok és székek összes polgárai felváltva említettnek. Bárminők a kifejezési alakok, előttem kétségtelen, hogy mindig az illető székek összes polgárai mint egy feloszthatlan politikai egység vannak értve. De ha szintén nem úgy lenne is, én helyesebbnek látom a közigazságerzetre hallgatni, mint a betühez szorososan ragaszkodni. És ezt különösen két indokból látom így. Egyik az, hogy az arany pecsétü oklevél e gy-séges nép — unus populus — kifejezési alakja a szász municipalis jog s egy 1798-ban márcz. 13-n költ nevezetes királyi leirat szerint mindig úgy értelmeztetett, hogy a Királyföldön oláh, magyar, székely mind a szász politikai hatóság alá tartozik, tehát ez odatartozás jogi következményei elől — ha azok terhek vagy kötelezettségek — egyik is el nem vonhatta magát s nem is vonta el; de ez esetben szintoly logikailag és alkotmányosan következik az is — és az elől már ma szintén nem lehet kitérni — hogy ez odatartozásból folyó javalmakból sem lehet a kiváltságok ilyen vagy amolyan kifejezése jogi erejénél fogva kizárni egy nem szász ajku népiség fiait, községeit és polgári és vallási testületeit is. Ha név, nyelv, politikai joggyakorlat dolgában a szász elem előnyt követel az ott élő oláh, székely és magyar polgártól s a közterhekbe bele vonja őket: cserébe okvetlen szintén jogokat, javal-

makat kell adnia és az más nem lehet, mint a politikai, nemzeti és községi jogokban, javalmakban való igazságos részjuttatás annyival inkább, mivel — a mint érintém — a politikai jogokat az 1848-ki törvények már megadták, azoknak alkalmazása kikerülhetlen: a javak testvéri megosztását ez okvetlen magával fogja hozni. Másik indokomat a második pont tárgya képezi, ezt ott adom elé.

A nemzeti vagyonok rendeltetéséről nevezetes felvilágosítást ad egy 1768-ki egyetemi nyilatkozat, melyet idézni szükségesnek látok.

„A VII. birák jószágai — mondatik abban — régen azon vármegyékhez tartoztak, a melyekben feküdtek, de a három nemzet között kötött s Leopold császár által helybenhagyott Accordák következtében közhatósági tekintetben Szébenszékhez csatoltatván: az onnan bejött jövedelmek a szebeni — egyszersmind nemzeti — tisztviselők kezeibe lönek mind beszolgáltatva. A mi a dézmából, majorságokból, robotváltságokból bejő, a szebeni raktárba e végre állított felügyelő gondviselése alá megy, a pénzjövedelem pedig és a raktárból eladott termények ára szintén a szebeni VII. birák pénztárába, a különböző czimü — e szerint begyült — jövedelem aztán a részes VII. birák közt ki szokott osztatni. Régen szokásban volt, hogy a szebeni elsőbb tisztviselőknek innet-amonnan a jobb-jobb dézmarész vagy meghatározott robottartozások fizetés fejében adattak, s e képpen a robotmegváltás díjaiból évenként bejött és a számadások megvizsgálása s megállapítása után megmaradt jövedelem-fölösleg a VII. birák közt kiosztatott, a kik azt — a számadásokból láthatólag — a részes székek pénztáraiba beszolgáltatatták, onnan pedig a székek kebli szükségeire fordítottak. Azóta pedig, hogy kir. biztos Seeberg által minden ilyen javalmi a szász tisztviselőknek eltöröltettek s a helyett készpénz fizetések

szabattak meg, az ily uradalmi jövedelmek is mind a nemzeti pénztárba fizettetnek be.“

Az épen most említett kir. rendelet költ 1753. nov. 18-n s lényege ez: „Mint hogy a fizetés minden szász tisztviselőnek sorsához és hivatalához mérve van kiszabva, ő felsége komolyan megparancsolta, hogy minden általuk eddig élvezett mellék-javadalmak megcsonkítás és kivétel nélkül a szász nemzet majorsági birtokai felszerelésére fordittassanak.“ Egy, az 1754-ik évben költ s a XV. cikkben fennebb már ismertetett kir. rendelet meghagyta: „, hogy jövendőben a nép, a tisztek fizetése czime alatt legkevesebbé se terheltessék, hanem e végre fordittassanak a nemzet közjövedelmei.“ Báró Seeberg kimutatta, hogy ha a nemzet fizeti minden tisztviselőit, még is marad fenn fedező ereje egyéb szükségeire is. B. Bruckenthal, midőn a Directorium letételét Bécsben ajánlatba hozta — mint már a XVI. cikkben fennebb némileg érintve volt — úgy nyilatkozott, hogy ha a nemzet jószágai kezelését visszakapja: a tisztviselők fizetésén s keblé más költségeiken kívül 100,000 forintot fognak administrálni. Gr. Auersperg kormányzónak 1774-en május 13-n költ s a kormányshoz intézett egy más átirata pedig azt tartja: „, hogy ha az évi bevételekről és kiadásokról készült számadásban a bevétel a kiadásnál kevesebb lenne, a különbség ne a népre rovassék ki, hanem pótolassék a fogarasi és VII. birák jószágai jövedelméből,“ — a városokban és falukban lakó népre a kormányshoz hire s a felség engedelme nélkül — mond egy 1761-ki sept. 4-n költ rendelet — még önkéntes adomány czime alatt is soha egy krajczárt is kiróni szabad nem lesz, s a ki kirója, először megintetik, másodsor annak kétszeres mértékben megtérítésén kívül hivatalából elmozdittatik.

II. József 1788-n május 26-n költ kir. leiratában a

szász hatóságoknak adott salariare adjutumot megszüntetvén: azok tisztviselőit saját jószágaik jövedelméből fizettetni rendelte. 1791-ben — a mint ez is immár a XVI. cikkben érintve volt — ismét királyi rendeletben lön meghagyva: „hogy a fogarasi jószág évi jövedelméből az adósság letörlesztése után megmaradt fölösleg valamint a VII. birák jószágaiából is az adósságtörlesztésre rendelt évi 4000 forint annak letörlesztése után adassék át a székek és vidékek — de nem a városok — közpénztáraiba, s fordittassék a székek és faluk adósságai törlesztésére és semmi vagy kevés majorsági jövedelemmel bíró szász és oláh községek kebelében levő iskolák és templomok újjá alkotására vagy megalapítására.“

Az 1795. jun. 22. költ kir. szervező rendelet 34-k és 35-k pontjaiban mind az ágostai, mind a római kathol. szebeni ekklezsiák papjai és tanítói által a város majorsági pénztárából adatni szokott rendes fizetések a nevelésügynek Erdélyben rendezéseig meghagyatván, kimondatott azon elv, „hogy az odavaló római katolikusok gyermekeik nevelésére nézve a közpénztárból való ellátással közterheket viselő polgáraik aránya szerint lesznek részesítendőek.“ 1796-n ápr. 18. költ udv. rendelet meghagyja, hogy a Királyföldön a tiszttek tételénél a vallások aránya tartassék meg s a főbb tisztviselők a különböző vallásokból cserélkezve választassanak. 1803. nov. 25-n költ kir. rendelet a büntetés pénzeket a majorsági pénztárba beadatni parancsolja azon okból, hogy a városok tisztviselői fizetését abból annyival bizonyosabban lehessen fedezni.

Ez a nemzeti és város-községi jószágok jövedelmeinek történeti és tövényes rendeltetése. Mikre fordittatnak azok tényleg, az általam eddigelő idézett adatokból megtetszik. Nagyobb meggyőződés végett némely adatokat még pótlólag ide jegyzek.

A mint már érintve volt, a szász nemzet jószágai jövedelme nagyobb részét iskolai czélokra adta, tisztviselői fizetését az államra tétette át s avval fizettette 1863-ig: egy ez évben sept. 12-én költ miniszteri rendelet értelmében pedig azóta hatóságai s főtisztviselői a következő fizetéseket veszik:

Szebeni polgármester	2000 ft	egész szék	30436 ft
Brassói főbiró	2000 ft	egész vidék	28236 ft
Segesv., Besztercze, Medgyes, Szászsebes, Szászváros fő- és királybirái egyenként	1600 ft	—	—
Nagy-Sink, Köhalom, Szer- dahely, Ujegyházszék bi- rái egyenként	1200 ft	—	—
A többi tisztek és szolgák megfelelő összegeket, a 11 hatóság együtt			173324 ft

Ispáni titkár	900 ft		
Két járulnok együtt	1000 ft		
Két lovas legény „	800 ft,	2700 ft, mindössz.	176024 ft.

A mult században az összes szász hatóságok fizetési segély — salariale Adjutum — czim alatt kaptak a tartományi pénztárból 22,780 ft. 30 krt. a többit a nemzeti fő, VII. birói és majorsági pénztárak fizették, most Szeben és Brassó egyenként többet kap.

A mult században a szász pereket a novemb. decemberben egybeülő s az illető szász municipiumoktól fizetett követek látták el; 1862-n nov. 4-n költ császári elhatározás egy egyetemi helyhatósági szabály alapján megengedte egy állandó szász főtörvényszéknek országos költségen felállítását, melynek alelnöke fizetése 3000 ft, öt tanácsos közül kettőé két-két ezer for. háromé egyenként 1600 ft, két titkáré egyenként 1000 ft, 12 figyelőé egyenként 300 ft, három járulnoké egyenként 400 ft, ajtónállóé 400 ft.

két irodaszolgáé ruházat és egyenként 250 ft, segédszolgáé 200 ft, együtt 22,200 ft. E törvényszék ideiglenes tartamu, alelnökét és tanácsosait a felség nevezi ki, a többi személyzetet ő maga, a költséget az ország kincstára hordozza *).

Az ágostai hitvallásu püspökség adományozásáról később szólok, a szebeni jogakadémiának dotatióját melőzöm, de annyit meg kell jegyezmem, hogy a szász közigazgatási tisztviselők és törvényszéki birák fizetésének ily nagy mennyiségü, épen erre destinált nemzeti és majsorsági jövedelem mellett az államra áttétele nem jogos, nem igazolható, a többi városokra nézve sérelmes és igazságtalan, ránk adózókra és az államra nézve pedig káros és kimerítő; valamint az is, hogy a szász iskolákra évenként 50,000 pengő forintot költnek, az oláh és magyar iskolákra semmit, akkor, midőn a szász tisztviselők és birák fizetését a nemzeti pénztárak helyett, a püspökök dézmaváltságát a szász dézmafizető polgárokkal együtt minden nemzetbeliek egyiránt segítnek hordozni, igazságtalan és méltánytalan.

Lássuk a második kérdést — a következő cikkben.

XXII.

A második kérdésre — a nemzeti és VII. birói, valamint a töröcsvári jószágok jogalapját illetőleg — némi történeti adatokat idézek, azután észrevételemet megteszem, az olvasóra bizva az ítélethozást.

Töröcsvára Brassónak, Talmáts, Lotorvár és Verestorony, vagyis a talmáts-széki és szelistye-széki jószágok, a VII. biráknak bizonyos kötelezettségekkel adattak, melyeket már előrebocsátott XI-ik cikkemben érintettem. E kötelezettségeknek mindkét város a határőri katonaság-

*) E cikkek írása óta megszűnt.

nak 1765-ben történt felállításáig mindenben, sőt azon innen is részben eleget tett; a fiscus perrel támadván meg őket 1771-en, birtokaikat az által védték meg, hogy okadatoltan kimutatták, miként az adomány feltételeinek az napig eleget tettek. De ma az ország vagyis állam czéljaira egyik sem tartja fenn ama várakat, őrséget, parancsnokot nem tart, nem fizet, a határszéleket nem őrzi, az utakat be nem vágatja, a fejedelemnek katonát nem állit, szóval: egyik is semmi kötelezettséget nem teljesit. Birják ama várak tartozmányaiból alakult uradalmakat, elvették az urbéri, elveendik a dézszakárpótlást; az állam pedig teljesiti a régen azokhoz kötve volt határvédelmi kötelezettségeket. Sérelmes anomalia! Nézetem szerint e kötelezettségeket az államkinestárral szemben az illető városok kiegyenlitni kötelesek.

Kertz faluért s a kertzi apátságához tartozott jószágokért, melyek elsőjét Szeben, a többiket a VII. birák ismét kötelezettségek mellett birják, a fiscus mindjárt egy százada hogy perel, azért, hogy azok mint ekklézsiái jók 1556-ban secularizáltatván, a fiscus részére lefoglaltattak, s mint pura fiscalitás természetével bíró jók, adományozás tárgyai nem lehettek. A pert a fiscus a productionale forumon megnyerte, a királyi táblán, az illető continua táblán és főkormányzék előtt elvesztette, 1817 óta az akkori kir. főkormányzékhez történt felebbezés mellett áll az ügy. E tárgyban a kir. közügyigazgató 1846-ban megkérdeztetvén, úgy nyilatkozott, hogy a kereset rosz uton, helytelen jogczimen, s roszul indult — az a productionale forum elébe tartozik s ott meg is nyerhető. Az udvari kamara 1847. márcz. 27. azt rendelte a kir. közügyigazgatóságnak, hogy várja meg, mig a Szent László-prépostsági javak iránti per eldől. Az nem dőlt el, tehát a kertzi perrel mai napig is várakozik a kir. közügyigazgató,

a kinek ma — úgy látszik — nem az a gondja és teendője, hogy a korona javait védje.

A szent László-prépostság szintén feltételekkel birt javaiért mint secularizáltakért s el nem ajándékozhatókért ismét pert kezdett a fiscus a VII. birák ellen 1783-ban; előadta Zsigmond király 1424-ki adománylevelét, melyben az irt jók királyi jog nélkül — sine jure regio — úgy adattak Szeben városának, hogy azok tulajdonossági joga és haszonvétele a prépostságé legyen. Ez értelemben szól erről Ulászló király is egy 1514-ki tiltakozványban, így erősíti meg I. Ferdinánd király 1553-ban a Zsigmond adománylevelét, hogy t. i. a tulajdonosi jog a prépostsággal egygyé lett szebenvárosi szüz Mária-ekklézsiáé legyen, jövedelmeit világi czélokra — ad profanos usus — ne fordítsák. A productionale forum 1822. felmentette az alpereseket azon okból, hogy a fiscus e javak secularizáltatását nem bizonyította be. Később 1825-ben decz. 3-án hozott ítéletnél fogva az udvar a fiscusnak ítélte, de azóta ez is a kertzi apátságnak ettől feltételezett törvényes ellátásáig függőben van. Azon irat, melyből én e részleteket baráti szivességből kaptam, hivatalos, tehát teljes hitelességű, készült 1849-ben ápril 26.

Tett-e azóta ez ügyben az országos pénzügyigazgatóság és pénzügyészség valami lépést, vagy nem? — tudomásom nincs felőle. Hajlandó vagyok azt hinni, hogy nem, mivel amaz év óta — az erdélyi koronai viszonyok s a fiscus és szász nemzet közt századok óta fennforgó peres ügyek által parancsolt kormánypolitika ellenére — előbb a különben tiszteletre méltó Trausch József volt a pénzügyészségi főtanácsos, később pedig a nem rég nyugalmazott szász ispán Schmidt Konrád — mindketten szász nemzetből való tisztviselők, a kiknek aligha állhatott érdekükben a saját nemzetök elleni függőben levő passiv

pererek bevégződését sürgetni; de tán a törvénykezési intézmények megváltoztatta s a kir. közügyigazgatóság megszüntetése miatt — ha akarták volna is — nem tehették. Mit tettek az 1861 óta kinevezett magyar nemzetiségű kir. közügyigazgatók? erről sem bírok tudomással *). Én 20 év óta az erdélyi finánczprocuratorok fiscalis ügyekbeni tevékenységének csak a Görgényi szintén inscriptionalis uradalom elleni perben láttam jeleit.

Menjünk tovább. Fogarast 1765-ben 99 évre nyervén, julius 1-én birtokába vette a szász nemzet; II. József rendeletéből — a mint immár fennebb a XVI-dik cikkben érintettem — 1783. május 1-én kezdődőleg előbb haszonbérbe adatott, majd 1787-ben ápril 26-án költ rendeletnél fogva töle elvétetett, 1790. márcz 26-ki udvari rendelet által azonban ismét visszaadatott. Az erdélyi országos pénzügyigazgatóság 1865-n annak visszaszerzését kezdeményezte; január 11-kén költ jegyzékiratában a királyi főkormányshéknél volt e tárgybeli iratokat átkérvén, azok oda febr. 27-én megküldettek; az inscriptiót magát tárgyzó sarkalatos 13 darab iromány pedig a fiscalis levéltár lajstromzójának 1790. jul. 24-én a kir. főkormányshékhöz tett jelentése szerint, oda azon hónapnak 29-én 2116. főkorm. számú rendeletnél fogva megőrizés végett letétetett. S hogy az inscriptionalis eredetije ma is a szebeni fiscalis levéltárban kell hogy legyen, egy 1850-ből való hivatalos iratból tudom, mely szerint annak egy hiteles másolatát a szász nemzeti Egyetem az erdélyi törvényes gyakorlat és felsőbb rendeletek ellenére még azon évben onnan kivette! . . . Ez annál feltünőbb, mivel 1848 előtt a szász nemzet fiai a királyi táblára részint azért nem alkalmaztattak, itélőmesterek azért nem lettek, a productionale

*) Szász hazánkfiai azóta — a mint más helyen elő lesz adva — ez ügyet részökre kedvezően döntötték el.

forumokon birák által képviselve azért nem voltak, a fiscalis levéltárba be azért nem bocsáttattak, mivel ők a koronának vagyis a fiscusnak ugyyszólva állandó peres ellenfelei voltak. A 99 év eltölt, csak a II. József korában 1787-től 1790-ig felfüggesztve volt birtoklás állhat utjában a kiváltásnak; az urbéri váltságtőke is benn van tartóztatva, de a kiváltás elintézése közvetve a kir. főkormányzéseknek — mint legfőbb politikai országhatóságnak — közvetlenül pedig az országos pénzügyigazgatóságnak, pénzügyérségnek és a kir. közügyigazgatónak volt kötelessége. Tettek-e, s miféle lépést tettek 1865 óta e hatóságok? nem tudom.

Az utóbbiak 1861-en innen esküdt tettek arra, hogy a fiscus jogaira és ügyeire ügyelnek s azokat szorgalmasan előmozdítják; tették-e? vagy nem? Van-e az elévülési 1852-ki patensnek ezekre is befolyása? meghatározni a törvénytudók dolga. Mi legyen sorsa ezentúl az elősorolt függőben levő perügyeknek — az igazságügyminiszteriumtól függ. Én e kérdéseket megszellőztettem*).

Mindezeknél fogva benső meggyőződésem mondatja ki azon nézetemet, hogy t. i. én helyesnek látom, hogy a szász nemzeti birtokok jövedelmeiből ám fordittassék iskolai s nevelési czélokra annyi, a mennyi a fennálló rendeletek értelmében azokat megilleti; sőt az e téren született új igények tekintetéből e rendeletek korlátai törvényes kiszélesítésével még ennél több is, hogy a szász ifjuság ezen túl is teljes kiképződésben részesülhessen, s hazai tudományügyünknek diszére válhassék; de kettőt elvitathatlan igazságnak s ezért multhatlanul megteendőnek látok, s ezekre nézve a szász értelmiség méltányossági érzelmére hivatkozom; egyik az, hogy az általuk terüh nélkül birt

*) E munka írása után a kiváltás ügye a magyar felelős kormányzás alatt folyamatba indult.

Királyfő ldi viszonyok,

roppant nemzeti vagyonok jövedelméből az állammal szemben ama birtokokért fenn levő s általam kimutatott kötelezettségeik kiegyenlítéseül municipalis tisztviselőiket, saját alsóbb és felsőbb iskoláik tanítóit fizessék, a polgári tisztviselőket a 1832. óta minden székben és vidékben fennálló s tetemes fedező erővel bíró nyugdíjalapjukból nyugdíjjal lássák el s az ország kincstárát ezekkel terhelni ne kívánják, sőt az 1850 óta illetéktelenül kiszabott állami fizetésekhez mért nyugdíjak is törvényes mértékre szállittassanak. A magyar vármegyék és székely székek tisztviselőit az ország fizeti, mert azoknak nincs semmi nemzeti jövedelmük. A szász törvényhatóságoknak van. A magyar és székely városok szintén maguk fizetik s nyugdíjazzák tisztviselőiket; a legnagyobb magyar város p. o. Kolozsvár polgármesterének 1000, főbirájának 800 frtot, nem mint amazok 2000-ret ad. Fizessék, nyugdíjazzák a szász városok is így vagy ha tetszik jobban, de a magukéból, ne az országéból. A mult korszakbeli nagy fizetéseket már akkor is helytelenül kapták az ország roskadozó kincstárából, elégedjenek meg vele, — nyugdíjt is fizetni ily arányban a nép és ország szerfeletti megterhelhetésével járna. Nyugdíjaikat fizessék a városok pénztárai és a nemzeti pénztárak, hozzájárulván a kormány által mint 1848 előtt évenként úgy ezután is adandó ugynevezett fizetési segély — *salariale Adjutum*. Másik az, hogy szász atyánkfiai a Királyföldön levő oláh, magyar, a barczasági székely községeket, iskolákat, templomokat és ekklezsiákat a nemzeti jószágok jövedelmeiből számarányukhoz képest részeltetni ne vonakodjanak, mert ezt kívánja az igazság.

A harmadik kérdésre nézve, hogy t. i. van-e a nemzeti jószágok kezeléséhez másnak mint a szász nemzet Egyetemének hozzászólási joga, a dolog-állást czikkeimben bőven felfejtettem. E szerint a kilencz szász szék és két

vidék s azok összes lakói nemzetiségre való tekintet nélkül jogositva vannak az Egyetem eljárását megbirálni, helyeselni vagy roszalni, sőt hogy az mely uton járjon — egyenesen meghatározni. A kormánynak joga sőt kötelessége a szigorú ellenőrzés, tehát joga van az évi költségvetéseket év végén s a számadásokat szintén minden év elején bekérni, az ispáni számvizsgálaton átmenés után feljülvizsgáltatni, a hibákat megróni s eltávolíttatni, a roszul tett kiadásokat visszafizettetni, a költségvetés kiadási tételeit módosítani a szerént, a mint a fennálló rendeletek s királyföldi összes lakók java s érdeke kívánja. A koronának vagy fiscusnak s ezek képviselőjének, a közügyigazgatónak joga van az elidegenített vagy jogtalanul birt. fiscális jószágokat s jövedelmeket az ország javára visszaszerezni, az inscriptionalis jószágok kiváltását kezdeményezni, a hol valamely adomány vagy kiváltság nem annak célja és feltételei szerént használtatik, arra nézve a törvények értelmében fellépni s a feltételek teljességét vagy aequivalens fizetése által kiegyenlítését vagy pedig megszüntetését eszközölni.

A sajtónak szintén joga van bármiféle testületek s hatóságok eljárásait figyelemmel kísérni, az egyének és ország jogait védni, a hibákat megróni. Végre a törvényhozásnak joga van az ország összes polgári és vallási, közigazgatási és törvényszolgáltatási ügyeiben mint a fejedelmet és népet magában egyesítő legf. államhatalomnak intézkedni.

Ezek — nézetem szerént — oly igazságok, miket alkotmányos gondolkozásu honpolgár kétségbe nem vonhat s érvényesítésök a kormány kötelessége.

XXIII.

A szász autonomia egyik erős alkotó eleme a papság; ereje vagyonosságán, értelmi fejlettségén, egységes vallá-

sán s szivós nemzeti érzésén alapul. Ennek is a II. Endre király kiváltságlevelében van fő életgyökere. „Papjaikat az erdőntuli theutok — mai szászok — maguk válaszsák — így szól az — a választottakat megerősítés végett terjeszsék a király elé, a tizedet nekik fizessék, azok egyházi joghatóságát a régi szokás szerint mindenben ismerjék el“^{*)}. Szép intézmény, de más időkhöz és erkölcsökhöz való mint a maiak: azon korbéli, midőn az értelmiség képviselője kiválóan a papság volt. És mégis 1803-ig állott fenn a szász szabad papválasztás; ekkor a papság önkénykedése, választások alkalmával a nép pártoskodása következtében nov. 10-én költ királyi leirat korlátolta annyiban, hogy az illető ekklézsia előjáróinak hat egyén kijelölését engedte meg, kik közül a községnek papot választania kellett. E rendelet ismételve lön 1804-n és 1832-ben. A szabályozópontok gyűjteménye 51. és 70-dik lapjain látható nyomtatásban is.

E választás jogához a felterjesztés és királyi megerősítés volt feltételként kötve, a miért az illető pap az ekklézsiái jövedelem arányában járó megerősítési díjt — *taxa confirmationis*, *Census cathedraticus* — fizetett, a mi a pap pénzül kiszámított évi jövedelmének néha 10, néha 25 száztólját tette s belőle évenként 5000—6000 forint folyt be a királyi kincstárba. A lutheranus püspök koronként el-elfelejtette a felterjesztést, — következőleg a papság is a díjfizetést, de a királyi közügyigazgatóság figyelmessé tette a fejedelmet, s így aztán a megerősítés és díjfizetés ismét rendbe jött. A szász papság e kötelezettségéről a rendeletek s királyi parancsok egész sora létezik. „Neked kir. kormányssékünk — így szól egy 1753-ban

^{*)} *Sacerdotes vero suos libere eligant et electos representent, et ipsis decimas persolvant, et de omni jure ecclesiastico, secundum antiquam consuetudinem eis respondeant.* Urkund. b. 1857. 30. I.

január 25-én költ kir. leirat — szigoruan meghagyjuk, hogy a szász superintendensnek tedd kötelességévé; hogy küldje fel lajstromát a szebeni, barczasági s mindazon kágtalanok papjainak, kik megerősítésünket kieszközölni elmulasztották, vagy ha ez alól mentesítő kiváltságuk lenne, azt terjeszsze fel; jövendőre pedig, mind a meghalt, mind a választott papokról késedelem nélkül jegyzéket küldjön fel.“ A superintendens a felküldés elmulasztását a szokáson inkább mint mentességen alapulónak jelentvén: „a királyné octob. 22-én költ kir. leiratában ujból megparancsolta, hogy a Királyföldön — in Fundo Regio — mind a most jelenleg meglevő, mind az ezután minden időben választandó, minden ágostai hitvallásu pap kivétel nélkül, II. Endre király kiváltságlevelének, megválasztatása után azonnal tegyen eleget, a királynétól s Erdély fejedelemségében következő ezutáni fejedelmektől a megerősítést kieszközölni ismerje szoros és elengedhetlen kötelességének. Erről pedig a superintendens az összes papságot értesitse.“ E rendelet 1795-ben decz. 24-én, 1796-n jun. 30-án és september 26-án 1799-ben ismételtetett.

A püspök a papok meghalálozását s az ujak megválasztását a kir. főkormányzéknek néha esetről esetre, néha az év végével feljelentette, a kormányzék az alája rendelve volt díjazó hivatalal a megerősítési díjt kiszabatta s a megerősítésért a felséghez felirt; a miről Collationalis kelvén, a kimért díj — aug. 8-án 1799-n kelt főkormányzéküi rendelet szerint — a kir. főkormányzéküi díjazó hivatalhoz, onnan pedig az erdélyi kir. kincstárhoz küldetett.

Az absolut kormány 1850-60-n ezt nem kívánta, tudtomra a megerősítés jogával nem élvén; 1861 óta szintén nem lön gyakorlatba véve, sőt az 1861-n létrejött ágostai egyházügy-szervezési munkálatból is kimaradt. Azonban

e szervezés kormányi uton végrehajtott egyoldalu tény levén: a kincstárt egy ily jövedelemtől nem foszthatta meg. Fogja-e gyakorolni a megerősítési jogot ezen túl az alkotmányos kormány, s folytak-e be és minő összegek a tizedről kelt 1858-ik évi patens 8. §-nak értelmében megerősítési díj fejében a papság dézmakárpótlásából az ország kincstárába? nem tudom; a mik abból a szász papság érdekében kifolynak, azon összeget ismerem s hátrább eléadom . . . . Az absolut kormányon nem csudálkozom, mert annak a helytartóságnál és Bécsben az erdélyiek részéről főként szász hazánkfiai voltak tanácsadói; aztán volt az 1848. előtti másfél millió adó helyett 13 millió egyenes s még annyi közvetett adó — neki rá szüksége nem volt, s ha volt, ránk róttá vagy rovásunkra kölcsönt csinált. Hogy 1861-ben a fiscalis Director lépést nem tett ebben, azon sem csudálkozom, mert az a kormányzás néhány hónap kivételével a másiknak volt folytatása. A mostani felelős kormánynak ellenben a korona és fejedelem jogaira nézve ébernek kell lenni és az e czim alatti dézmakárpótlási levonást ismerni, s midőn adónkat alig tudjuk fizetni, ily törvényes eredetű és jogczimű jövedelmi forrást — a mi e felett a társadalom egyik legvagyonosabb osztályát érinti — elegendő indok nélkül bedugulni engednie — nézetem szerint — nem lehet. A feltételekhez kötött jog és kiváltság csak addig érvényes, míg a feltétel teljesítve van; azontul önmagától szünik meg.

A tizedfizetésnek ismét sajátságos története van. Képtelenség azt gondolni, hogy a dézmafizetés dolgát királyaink a Királyföldön az ország többi részeiben levő általános gyakorlattól eltérőleg intézték volna el. A szász ekklezsiák tagjai is kérdésen kívül mint a többiek eredetileg a dézma egy részét a püspöknek, még pedig a milkovi püspöknek fizették, továbbá a szebeni prépostnak, a kertzi

apátsághoz tartozó faluk saját apáturjoknak, a többi részét papjoknak. 1556-ban minden püspöki, konventi, káptalani és apátsági javak secularizáltatván: a fiscus vagy a fejedelmi kincstár javára lefoglaltattak. A többi főpapsági dézmák a fiscus kezére kerültek, de a kertzi apátság, szent Lászlóról nevezett szebeni prépostság dézmáit Szeben városának és a VII. biráknak maguk részére megtartani sikerült. Ők birván az illető falukat, ebből azt következtették, hogy őket a secularizatiót illető törvény nem illeti, sőt azt állították, hogy a dézma elvevése rájuk ki sem terjedhet, mert az Endre király kiváltságlevelében — a mint fennebb idéztem — a van, hogy ők saját községi papjaiknak adják a dézmát, nem a püspöknek vagy prépostnak és apátnak sat. De hogy ez nem úgy volt, hanem a püspöknek, prépostnak, apátnak, fiscusnak a dézmából őket törvényesen megillető részek voltak a secularisatio előtt, sőt a fiscusnak azután is, számtalan adat bizonyítja. Így a szt. István végzeménye II. könyve 52. fejezete, egy 1283-ki szerződés, mely mellett a fejérvári káptalan saját $\frac{3}{4}$ rész dézmáját a medgyesi dekániátusnak haszonbérbe adta, Ulászló II. végzeménye 7. cikke 2. §. 9. 10. §-sa, hol az erdélyi szászok a korona javai közé számítottak, az Appr. Const. II. r. 8. czime 1. cikke 5. 6. §., hol a kisebb dézmák általában fiscuséinak mondatnak; mutatja ezt ez értelemben költ több törvényes ítélet, és végre példákban mutatják a Királyföldön történt számos dézmaadományozások. Ez adományokat a szász nemzeti Egyetem 1770. jul. 9-kén költ kormányi jelentésében így fejtette fel. „Omlás és Kertz must dézmája — ugymond a jelentés — örökösen s szebeni kórháznak volt adományozva, Bolkáts és Sitve $\frac{3}{4}$ dézmájának fele a Bethlen-nemzetségnek; Vesten falu egész dézmája a határórség felállítása előtt a szebeni kórházé volt, Moichen dézmája $\frac{2}{4}$ -de, Stoltzenburg, Beret-

halom, Lekencze, Báránykut dézmája $\frac{1}{4}$ -de a jezsuiták kolozsvári collegiumáé örök adományképen, Erked és Bene dézmája $\frac{1}{4}$ -de a jezsuiták udvarhelyi collegiummá, Messe dézmája $\frac{1}{4}$ -de a jezsuiták kolozsvári és fejérvári collegiumáé, és a kanti minoritáké, Marpod és Kis-Apold faluk $\frac{1}{4}$ -d dézmája a jezsuiták fejérvári collegiumáé, Petres falu dézmája $\frac{2}{4}$ -de a reform. m.-vásárhelyi collegiumáé Kelnek és Dálya egy dézmanegyede a károly-fejérvári reform. ekklézsiáé, — mind örök adományképen; Nagy-Szőllős dézmája $\frac{3}{4}$ -de a Barcsai nemzetségé, Prodt falu dézmája $\frac{3}{4}$ -de az Aporoké volt, de a fiscus 1765-ben visszaperelte, Homorod és Streitford dézmanegyede szintén az Apor-nemzetségé volt, de a fiscus azt 1764-ben visszaváltotta, Katzendorff dézmanegyede a fejérvári vikáriusé; Völtz falvának egyész bordézmája a küküllővári uradalomé, örök adományképen, Eybesdorf falu egy dézmanegyede a Cserei-örökösöké; Szász-Pián dézmája $\frac{2}{4}$ -de az Inczédiék és Nalácziaiké volt, de a fiscus visszaperelte; Paratěj dézmája $\frac{1}{4}$ -de, Kis-Selyk és Mardisch dézmája $\frac{2}{4}$ -e a gr. Teleki-nemzetségé inscriptio utján, Lesses $\frac{1}{4}$ -de a gr. Teleki Pálé, Király-Németi egy dézmanegyede még 1687-en Sárosi Jánosnak adományoztatott, 1722-n Sárosi Ilona Besztercze városnak adta 425 r. frtért s azóta az veszi; Sibóth, máskép Alkenyér s Felkenyér dézmáját adomány utján birja b. Naláczai Károly, Kudsir dézmája egy részét a határország felállítása előtt a Macskásiak birták, Orbó és Kerpenyes dézmanegyedét gr. Székely László birta, később a fiscus a szebeni kórháznak adta Vesten dézmája kárpótlásául, Doboka és Pोजना dézmanegyedét b. Inczédi Gergely és b. Naláczai birják.“

Bár a királyföldi dézmaviszonyok ily bonyolultak, több erkölcsi testületek, volt földesurak és a fiscus vagyis országos kincstár ily közletről vannak azok által érdekelve, sőt a mellett, hogy a szász papság évről évre kárpótlási

előleggel bőven el volt látva, végleges dézmakárpótlási ügyét az abszolút kormány 1861 elején alig pár hó alatt bámulatos sietséggel keresztülvitte. *) A kárpótlási pátens t. i. megjelent 1859-n január 12. Ettől számítva 1860. dec. 17-kéig a papság bejelentéseit megtette; e napon az államminiszter távirta útján megrendelte a szebeni földterhermentesítő bizottságnak, hogy az erdélyi ev. lutheranus papság liquidált dézmakárpótlási ügye haladéktalanul — unverzüglich — munkába vétessék; a helytartósági elnökség dec. 18-n jelentését megtette; erre az államminiszter dec. 31-n azt válaszolta, „hogy a mondott dézmaügy lebonyolítása iránti jelentést tudásul vevén: megvárja, hogy azt a helytartóság a rendelkezése alatt álló minden munkások megfeszítésével haladék nélkül keresztülvitetni igyekezend, egyuttal az ügyállásról 8 nap alatt tegyen jelentést.“ A helytartóság kiküldötte január 7-n a munkálatokat a kerületi és járáshivatalokhoz azon szigorú meghagyással: „hogy még január hónapban hajtsák végre mindenütt a verificatiót, de a beküldéssel ne várakozzának mindenik község verificatiója bevégződéseig, hanem a mint egy megvan, azt azonnal terjeszszék fel; a verificatiónál a papság bevallásaival szemben hallgassák ki a falusi községek előjáróit, — a hol vannak — vegyék elé a dézmafizetési lajstromokat, a régi árakat arányosítsák a dézma fizetés tárgyainak 1848-ki árbecséhez, s így állítsák meg a kárpótlási községenkénti összegeket.“ A kormányi hivatalok által a verificatio oly gyorsan végre lön hajtva, hogy ápril 23-án 1861-en már a szász papság összes végleges dézmakárpótlása az államszámvevőség által is meg volt állapítva s az illetőknek kiutalva. Hogy állott ez 1867. dec. 2-n, ime, róla a hiteles kimutatás:

*) A XX. cikknek ez ügy lefolyását illető részében tetemes keltezés hibák csusztek be: azok úgy kiigazitandók, a mint itt közlöm.

			készpénzben	
	frt	kr	frt	kr
Kárpótlási tőke kötelezvények- ben kiutalva volt	55	00170	139	41 ² .
Kamathátralék kötelezvények- ben kiutalva volt	2312770		14039	14 ³ .
Utóbbi két összeg tényleg kiis volt adva.				
Nem volt kiutalva tőke	897	4 ² .		
Kamathátralék	6594	8 ² .		
Évi 5 pc. tőke- és kamatjára- dékul fizettetik	390647	*)		
Hasonlitsuk össze ezt a fis- cus kárpótlásával.				
Kárpótlási tőke utalványozta- tott kötelezvényekben	1605220		63	10
Kamathátralék utalványoztatott kötelezvényekben	1374550		209	8 ² .
Utóbbi kettő kiadatott.				
Évi 5 pc. tőke- és kamatjára- dékul fizettetik	148988	30		
Nézzük a többi vallásköz- ségeket.				
A róm. kath. papságnak:				
Rendes és rendkívüli előlegek- ben utalványoztatott és ki is adatott	160946	6		
Kárpótlási tőke kötelezv.	604520	—	349	45
Kamathátralék	336590	—	1580	55 ² .
Kiadott tőke gyanánt	557090	—	332	35
kamathátralékul	315590	—	1488	7 ³ .

*) Dézmára vonatkozó eddigi szám-adataimat kérem e részletek szerint kiigazíttatni: ezek a kezeimhez legújabbban került múlt évi hivatalos kimuta-
táson alapulnak.

készpénzben

	frt	kr	frt	kr
Nem adatott ki tőke	47430	—	17	10
Nem adatott kamathátralék	21000	—	92	47 ³ .
Nem utalványoztatott tőkében	250	57 ² .		
Évi 5 pc. tőke- és kamatjára- dékban fizettetik	47055	30		
A református papságnak:				
Rendes és rendkívüli előlegben utalv. és kiadat.	320952	23		
Kárpótlási tőke utalv. kötv.	873400	—	886	24 ² .
Kamathátralék	382900	—	3501	1 ² .
Kiadatott tőke kötel.	805300	—	817	24 ² .
Kamathátralék	345850	—	3266	5 ³ .
Nem adatott ki tőkeköv.	68100	—	69	—
Nem adatott ki kamathátralék kötelezv.	37050	—	234	55 ³ .
Évi 5 pc. tőke- és kamatjára- dék fizett.	62815	—		

Unitárius papságnak:

Kiutalva és kiadva van tőke, kötelezvényben	18260	—	28	20
Kamathátralék kiutalva és ki- adva van tőkeköv.	14000	—	138	3
Évi 5 pc. tőke- és kamatjár. fizett.	1613	—		

Görög katolikus papságnak:

Kárpótlásul utalv. kötelez.	194020	—	6	—
Kamathátralék	137630	—	69	35 ²
Kiadatott	189020	—	5	40
Kamathátralékban	133030	—	44	17
Kiadatlan tőke	5000	—	—	20

	készpénzben	
	frt	kr
Kiadatlan kamathátralék.	4600	—
Évi 5 pc. töke- és kamatjára- dék	16582	30

Görög nem egyesült papságnak:

Kárpótlás utalványozva van 660 ft kötelezvényben 4 ft 20 kr készpénzben.

Kamathátralék kötelezv. 550 ft. kész pénz. 14 ft 41 kr.

Kiadatott töke kötelezvényben 660 ft, készpénzben 4 ft 20 kr. Kamathátralék kötelezvényben 550 ft. Készpénzben 13 ft 41 kr.

Évi 5 pc. töke- és kamatjára-dék 60 ft 30 kr.

XXIV.

A ki közelebbi cikkemet figyelemmel olvasta, annak fel kellett hogy tűnjék, hogy a fiscus vagy az országos kincstár, a róm. és görög catholicus, ev. reform., unitárius és görög keleti hitfelekezetek erdélyi összes papsága dézmakárpótlása mily csekély a szász papságéhoz képest; pedig már érintettem, hogy a Királyföldön a fiscus és más birtokosok sok helyt fele részesei voltak a dézmának, sőt itt-ott többet is birtak. Már most ha fontolóra vesszük, hogy Erdélyben 83 város és 2259 falu van s ezek között az ágostai hitvallást követőknek 260 ekklezsiájuk, s 200,000-et koránt sem tevő lélekszámuk: lehetlen, hogy e jelenség oka iránt az olvasónak aggodalma ne ébredjen.

Vegyük fel például Szász-Sebes tizedkárpótlását, a mi 80,462 ft o. b. de kerek számban vegyünk csak 80,000 forintot; ez az urbéri váltság összeget holdanként 23 ftban véve fel, megfelel 3600 hold birtoknak; a szászsebesi ágostai hitvallású pap évi járadéka amaz öszveg után tesz 4200 forintot; a római catholicus püspökség urbéri bir-

toka megy 40,000 holdra s alig kapott érette 79,000 ft kárpótlási tőkét. Van-e itt arány? igazság-e ez? Méltányos-e, hogy egy birtokos tízannyi birtoka teljes és örök odaengedési, megváltási árában kevesebbet kapjon, mint egy másik egy hasonlíthatlanul kisebb birtokösztletnek kisebb vagy nagyobb dézmarészeért?

Az urbéri váltságösztlet Erdélyben a Partium kivételével 57,000,000 forint körül jár: az összes papság dézma-kárpótlása 10,000,000 körül; a minék közel $\frac{2}{3}$ -dát a szász papok dézmája teszi. Ha a dézma-kárpótlás ily arányban fogna folytattatni, az urbérit bizonyára fejlhaladná.

Az igazolási eljárásra nézve meg kell jegyezniem, hogy én azt oly hirtelen, a mint az történt, alaposan s minden érdekeltek kára kikerüléséevl végrehajthatónak nem hiszem. Érintém már, hogy a fiscusnak hol egy, hol két törvényszéken is megnyert dézmaperei voltak bevégzetlenül. A közügyigazgató vagy pénzügyészség meg volt-e azokra nézve kérdezve? S ha meg, alaposan utána járt e a perek mibenállásának?

A kir. fiscus dézma-részeit a Királyföldön hosszason birta haszonbérben a szász papság: kötlevelek, dézmata-bellák voltak egymás között megkötve és készítve, melyek mind a mennyiséget, mind a dézmák nemeit kimutatják. Az országos pénzügyigazgatóság felkerestette-e ezeket? Constatálta-e: hol illeti a fiscust egy, hol két, hol három dézmane-gyed? Védte-e annak érdekeit a szász papsággal közös déz-más helyeken? A nagy és kisebb dézmák iránti fiscalis perek minő stadiumban állása, jogadó vagy felfüggesztő ere-jére voltak-e kellő reflexióval? Átalában az ugynevezett fiscale Archivum oklevél adatai, melyek ott a korona jogai védelmére másfél század óta mindenünnen összegyűjtve őriz-tetnek, voltak-e ez alkalommal kellőképen felhasználva?

Tudok esetet, hogy egy panasz alkalmából a verifi-

catiót felülvizsgáló biztos kiszállván egy szász helységbe, s birálat alá vevén az illető papi és helységelöljárói bevalási munkálatot, a kárpótlási összeg az illetők önkéntes belegegyezése folytán egy harmadrésszel alább szállitatott.

Fel voltak-e az egykori kincstári és főkormányszéki levéltárakban keresve azon hivatalos nyilatkozatai a szász papságnak, melyekben midőn papokká választatván, a fejedelem által megerősítették, ekklézsiáik jövedelmét a Cathedraticus Census megállapíthatásáért bevallották? Kételkedem rajta. Ime én egy ily bevallás adatait némi tájékozásul ide igtatom.

	1799-beli jövedelembevallás	1861-beli dézmakárpótlás évi 5 pct járadéka	kárpótlási évi járadéka
	bevallott	frt kr	frt kr
Hetzeldorf papja		643 20	2081 33
Szakadát	„ „	457 30	1703 40 ¹ / ₂
Disznód	„ „	584 50	1755 20
Bongárd	„ „	180 30	318 47
Prásmár	„ „	900 —	1510 —
Vidombák	„ „	499 40	740 23
Magyarós	„ „	340 10	588 6 ¹ / ₂
Feketehalom	„ „	827 50	1430 55 ¹ / ₂
Szászváros	„ „	549 20	1600 5
Tordas	„ „	488 10	2068 14
Reichenau	„ „	388 40	766 54 ¹ / ₂
Denndorf	„ „	451 30	1276 40 ¹ / ₂
Werd	„ „	235 40	857 57
Holdvilág	„ „	260 40	532 12 ¹ / ₂
Bolkács	„ „	386 —	1135 26 ¹ / ₂

Látható, hogy némely ekklézsia dézmakárpótlási utalványozott tőkéje kamata 3 — 4 annyit tesz, mint a meny-

nyi jövedelem 1799-en be volt vallva. E rendkívüli nevedést — bizonyos levén a nemzet apadása s az oláhok gyarapodása — az árak emelkedése egymagára igazolható-e? Vajjon a bevallásban és igazolásban nem rejlik valami oka e roppant kárpótlási összegnek?

Nézzük csak néhány ekklézsia kárpótlását.

Messe község tizedkárpótlása	48,354 ft 40 kr.
Jáád község tizedkárpótlása	50,005 ft 40 kr.
Stoltzenburg község tizedkárpótlása	57,817 ft 40 kr.
Schellenberg „ „	58,180 ft 20 kr.
Berethalom „ „	62,869 ft 50 kr.
Kereszténysziget község „ „	63,924 ft 30 kr.

Utóbbi a legmagasabb valamennyi közt. A legkisebb összeg a michelsdorfi 3116 frt., van még néhány 5 — 6 — 7 — 8 ezer forintot kapó ekklézsia; de a nagyobb rész 15 — 20 és 30 s több ezeret kap. Oly nagy összegek ezek, hogy az ország közterheinek nagyságával, adóképességünk megromlott s hazai más vallásu ekklézsiaink papjainak nyomorult állapotával egybemérve, az embert bámolat lepi meg. A szász papság évi kamatjára — a mint fennebb érintém — 390,647 frt.

Az 1867-ik évi költségvetés szerint az erdélyi római catholicus egész vallásközönség kap, egy évre az államtól segélyezésül

8,000 frt.

A görög catholicus érsekség és szamosuj-

vári püspökség nevelési célokra 72,561 frt.

A görög keletiek 50,000 frt.

A reformátusok, unitáriusok, izráeliták semmit.

Az összes főkormányzék céljaira fordittatik 137,815 frt.

A vármegyei, vidéki és széki összes közigazgatásra 327,390 frt.

A szász municipalis hatóságok tisztviselőire 185,060 frt.

Látható innen, hogy az erdélyi részekben úgy dotálva, jövőjére nézve úgy biztosítva mint a szász papság, egy társadalmi osztály sincs, hogy akkora biztos jövedelmet nem vesz semmi testület, mint e 260 egyház lelkészei, hogy a római catholicus, reformatus és a más vallások papjai sorsa ezekéhez nem is hasonlítható; hogy semmi ága az erdélyi részek összes beligazgatásának, nevelési s tanintézetének az országnak annyi költségébe nem kerül. Igen. Az államadóssági s birodalmi quota után a jobbágyság urbéri, és a szász papság déznaváltsága azon két nagy összeg, mely az ország közjövédelmei legnagyobb részét veszi igénybe.

Nézzük a vallások fejeit . . . . .

A római catholicus püspök el van látva VI. Károly fejedelem s az ország bőv adománya által.

A görög catholicus érsek szintén.

A görög catholicus szamosujvári püspöknek 10,000 frt. fizetése van.

A görög keleti érsek fizetése előttem ismeretlen, fizetési pótléka 4,000 frt.

A reformáltaké saját egyházuk alapítványaiból mintegy 4,000 frt.

Az ágostai hitvallásuké az államéből szállással együtt 7,500 frt.

Az unitáriusoké saját magukéból 800 frt. és szállás.

Az izráeliták főabbijáét nem ismerem . . . . .

Ide nem kell magyarázat.

A helyzet felvilágosításaul az ágostai hitvallásu püspök dotatioja ügyét is érintenem kell. Ezt is 1860 végén az octoberi diploma kelése után vívták ki. A püspök t. i. kérelmezett a miniszteriumnál, ez biztosul leküldötte Zimmermann József kabinet-i titkár urat, a tanácskozásaik eredményét tárgyazó felterjesztést a helytartósági elnök-

ségnél megírta Rannicher Jakab elnöki titkár ur; ez alatt Zimmermann ismét Bécsbe állomására felment s a kedvező leirat eszközlésében kétség kívül részt vett. A helytartósági jelentés költ oktob. 20. 1860-ban; indokai ezek: „a római és görög catholicus egyház fiscalis uradalommal van már régóta dotálva, e felett a gör. cath. érsekség és szamosujvári püspökség államköltségen alapított, az ágostai vallás követői ily adományban nem részesültek, pedig az uralkodó-háznak ők is szolgálatokat tettek, sok adót fizetnek; e felett egy 1854. költ császári rendelet következtében a püspöknek lakhelyét Berethalomból Szebenbe kelletvén áttenni, e rendelet valósitása megfelelő államsegélyezés nélkül nem valósitható; mivel — így szól a felterjesztés — ismeretes dolog, hogy az ágostai egyháznak semmi alapja vagy más egyéb vagyona nincs *), a miből új egyházszerkezetéből folyó költségeit fedezni tudja.“ — A királyi leirat költ ápril 19-én, az ajánlatba hozott 25,000 frt helyett évenkénti számadás feltételével utalványozva lön 16,000 frt. Ebből a püspök fizetése 6000 ft, szálláspénz, iroda és levéltár 1500 frt, helyettese fizetése 900 frt, titkáráé 1400 frt; kilencz esperesnek egyenként pótlékdij czimén jár 300 frt, együtt 2700 forint, szegény lelkészi állomások és népnöveldek felsegélésére 3500 frt.

Ime mily dusan van ellátva anyagilag a szász nemzeti papság és püspöki hivatal! Hasonlitsa össze ezek állását bárki elfogulatlanul a többi vallások papságával s lehetlen, hogy a világi jólétnek ugyanazon pályakörben működő egyének közötti ez egyenlőtlen kiosztása legalább is fel ne tűnjék, az illetők közül pedig egyiket boldog sorsával való megelégedésre, másikat egy jobb helyzet

---

*) Hát a nemzeti vagyon, melyből csak iskolai czélokra évenként 50,000 ezüst frtot adott?

Királyföldi viszonyok.

remélésére, óhajtására ne birja. . . . Ez egyik megjegyzésem; a másik az: Vajjon nem lenne-e az igazság és közkinestár érdekében szükséges, hogy a dézmaigazolási munkálatok oly községekben, hol a kárpótlás szerfölötti magas kimérésére adatok vannak, az illető miniszteri pénzügybiztos közreműködése mellett újabb vizsgálat alá vétesenek a szerint, a mint ezt az erdélyi udvari korlátnokság 1862-ben aug 14-én 3051. udv. sz. a. a földesuri urbériségi munkálatokra nézve egy feljelentés folytán elrendelte s alkalmazásba is vette?

Még csak az ágostai hitvallásu papság jogköréről kell néhány szót szólnom. Hogy ez törvény szerint csak az egyházi ügyekre terjedhetett ki, önként értetik; mindazáltal a papság ezt különböző időkben tágasbitani megkísérelte; így 1789-ben befolyását mint egyházi status a polgárral szemben érvényesíteni akarta; azonban a császár április 13-án költ kir. leiratában kijelentette: „hogy a papság hatásköre a szász alkotmány értelmében csak az egyháziakra terjed ki, a polgáriakban egyáltalában semmi befolyása nincs; itt ismerje el a polgári hatóságokat s függjön azoktól.“ Ugyanazon évben a régi papválasztási jogra is megkísérelte nyomást gyakorolni; az udvari korlátnokság sept. 28-án költ rendeletben megparancsolta, „hogy a papi előljáróság a papválasztásnál a nép szabad akaratján erőszakot ne tegyen, azt választásában ne korlátozza, különösen pedig a nepotismust kerülje, különben az ily uton megválasztatni szándékolt pap további alkalmazástól örökre elzáratik“ . . . . A szebeni ekklezsia számadási, kegyes alapítványi ügykezelését kíváná elvonni a kormány figyelme elől; az nyomozó bizottságot rendelt ki, mely annak 1775-től 1795-ig terjedő kimutatásait megvizsgálta. A legfelsőbb kormány e bizottság munkálatát felkérte, s annak alapján számos hibák, mulasztások, hely-

telen pénzkezelési tények állapotát meg: 1804. jul. 19-én költ rendeletben azok orvoslását, jövőre pedig hasonló gondos kerülését elrendelte. . . . 1861-ben pedig az ágostai hitvallásnak főtanácsa főgondnok Schmidt Konrád ur elnöklete alatt megkísérlette, hogy a kormányzék kikérésével egyenesen az udvari korlátnoksággal lépjen hivatalos egybeköttetésbe; azonban az udvari korlátnokság jun. 20-án költ leiratában a törvényes gyakorlat megtartására utasítottatni rendelte. Erre a főtanács újabb felterjesztést tett, a melyet indokai s a modor, a melyben irva volt, méltóvá tették azon sorsra, melyben részesült: felterjesztése t. i. octob. 17-én költ rendelet által vissza — s a főtanács arra utasítottatott, hogy mint a hazai más vallásfelekezetek, tartsa meg az eddigi gyakorlatot s felterjesztéseit ő felségéhez küldje fel ezen túl is a főkormányzék útján. A főtanács nem vitatta tovább a kérdést, szokásos hatáskörében maig megmaradt.

XXV.

Zárja be e cikksorozatot azon indokok nyílt előadása, a mik engem ennek írására birtak és egy javaslat.

Én a szász nemzetnek történetét s Erdély civilizációjára való mult időbeli tényező befolyását ismerem. Már az a körülmény, hogy öt királyaink bölcsessége a hol laknak, arra a pontra helyezé, a magyar királyságra nézve egyike a legfontosabb s legszerencsésebb történelmi esélyeknek; a városok építése, polgári osztály alkotása, productiv földművelés, ipar- és kereskedelem meghonosítása, valamint a tudomány és közművelődés érdekeiben tett nagy szolgálatait elvitatni nem lehet, sőt férfiasan bevallani kötelesség. Én teszem is s őszintén óhajtom, hogy ők képesek legyenek további századokon keresztül is hazánk délnyugati felén a romanismus mellett germán műveltségöket és

a haza alkotmánya iránti jogtisztelettel párosult saját municipális jogaikat s jogérzelmeiket a köztörvények határin belül érvényesíteni. De másfelől azt is nyíltan kimondom, hogy szép tulajdonai két nagy hibával vannak párosulva, melyeket levetközni soha képesek nem voltak, s a mi talán inkább egyedül állásukból, mint nemzeti természetükből folyván, előttem bizonyos fokig menthetőnek látszik. Az egyik politikai, és abban áll, hogy a neki hazát s jóléti alapot vendégszeretőleg adó magyar nemzet iránt teljes bizalommal s önzéstől ment őszinte ragaszkodással nagyon ritkán, szükség-szerű, elmuló vagy megváltozott rokonszenvvel is többnyire csak a veszély idejében, olykor a magyar politika győzelmi időszakában viseltetett. De a hányszor a német eredetű magyar király és kormánya és a magyar nemzet között a magyar önállás és az alkotmány megtámadása miatt politikai meghasonlás támadt, mindég az első mellé állott; sőt nemcsak az uralkodó házzal való meghasonlásunk alkalmával tüntette ki ez érzületét s fordult el tőlünk, hanem ha a magyar király és fejedelem, vagy az osztrák ház uralma óta a nemzeti önállásáért s alkotmányáért küzdő magyar nemzet ellenfele oláh, török, tatár, muszka volt, a szász nemzet egy része igen gyakran, sőt többnyire amazok pártjára állott, mihelyt abból ránk nézve gyöngülést, magukra nézve kisebb veszélyt vagy politikai előnyt hittek következni.

Másik hibája inkább erkölcsi természetű — a szász nemzetnek ugyszólva öröklött önzése s a haza többi nemzetei iránti kizáró, hideg, szűkkeblű eljárása, mely abban nyilatkozott, hogy a Királyföld javadalmaiból századok óta minden más fajt, vallást, iparost stb. kizárni igyekezett, hivatalban, birtoklási jogban nem részesítette, a nemzeti és városi javak élvezetéből, czéhokból stb. kirekesztette. Lélektanilag gondolható, hogy erre is kevés száma s

önfenntartási ösztöne által mintegy utalva volt; de hogy ez épen oly rút vonása a jellemnek, mint a magyar dicsekedő s pártoskodó természet — kétségbevonni szintoly kevéssé lehet, mint igazolni. Ez önzéséből foly bureaucrátiájának politikai következetlensége és kapzsisága, mely hivatali fizetéseért a hatalmat szolgálni mindig kész, csatlakozik alkotmányos és absolut kormányzási rendszerhez, elfogadja a legnagyobb centralisatiót és a legtágabb autonomiát, kivált ha fájának is javára van; a magyar nemességi privilegiumok eltörlésén munkálkodik, rajta örvend, de a szász **nemzeti** privilegiumok örökre fenntartása mellett kész kardoskodni; absolut időszakban eltörlötetni javallja a szerződéseket, az 1791-beli alaptörvényeket, sőt a Leopold-féle hitlevelet is; beczikkelyeztetni ajánlja ellenben az octoberi diplomát, a februári pátenst s a mennyi rendeletet a Bach-kormány egy évtized alatt kibocsátott, mind helyesli, a mik érdekeire nézve hasznot ígérnek; ellenben ha alkotmányos miniszter egy ideiglenes rendeletet ad ki, a mi egy pártra nézve nem kedvező, akkor Mátyás király privilegiumára, a Leopolddal való kötésre s az 1791. törvényekre hivatkozik, az alkotmány szárnyai alá huzódik, a patenseket és rendeletek általi kormányzást ostorozza stb. Az ő bureaucrátiájuk jelszava s végcélja nagy fizetés, hivatali befolyás, sok nyugdíj, minden áron, habár a nép roskad is le a közterhek alatt. Én ezt is mentem avval, hogy nekik földbirtokuk kevés van vagy épen semmi, a közszolgálatra rá vannak szorulva, de azt, hogy érette némelyek elvet, jellemet, közjogot feláldoznak, politikai erkölcstelenségnek s megrovandónak tartom.

Azonban kivétel mindkét tekintetben van közöttük, és ez az ő független értelmiségi, irói, honoratior, iparos és alsóbb néposztályuk színét-javát képezi, kikkel örömmel kezdet szoritok, s a kikben az alkotmányos szabadság ügyé-

nek baráti egy jobb jövő reményét helyeztetik. Vajha az 1848-diki közjogi és egyéni szabadságot biztosító törvények alkotmányos új korszaka e két öröklött bajnak gyökeres kigyógyítására lényeges befolyással lenne! A magyar, szász és oláh mintegy utalva vannak egymás őszinte rokonszenvére; őszinte frigyre léphetünk a hazai alkotmány paizsa alatt; szolgálhatunk egymásnak ez alkotmány keretén belől levő minden igaz ügyünkben; s tanulhatunk is egymástól; a magyar és oláh a szásztól tanulja el azt, a mi benne szép: a takarékoságot, munkásságot, eszélyt, a szász a magyartól a szabadelvűséget, nyíltságot és vendégszeretetet, az oláhtól a tanulékonyt, a béketürelmet, oláh és szász a magyartól igazságérzetét és alkotmányhűségét. Vajjon nincs-e itt az ideje, hogy mindnyájan Magyarország közjoga alapjára állva, egymást valahára megértsük, s a hazai köz- és egyéni magán jogok oly kiegyeztetési útját és eszközeit találjuk ki, a mik mind a kettő kielégítésének s jövő jollétének és szabad fejlődhetésének alapját és kezességét képezzék?

A magyar nemzetnek — a mennyire én ismerem — egy politikailag érett tagja sem tagadja szász és oláh testvéreink politikai jogosultságát s országos fontosságát; elismeri, hogy egy hazánk, egy történetünk, egy jelenünk és jövőnk van; fátyolt vetve az 1848—49-ki szomorú történetekre, kész testvéri jobbot nyújtani a testvér népeknek; csak azt kívánja az elsőtől, hogy az 1848. törvények jogegyenlőségi postulatumait s a királyföldi középkori privilegialis intézmények korszerű reformja szükségességét tartalék-gondolat s önzés nélkül ismerje el s a politikai jogok és más javalmak többi néptársaival való megosztásától ne vonakodjék, mindenekfelett államot alkotni az államban ezentul is ne igyekezzék; az utolsótól pedig azt, hogy politikai lehetetlenségre ne törekedjék, az alkotmány

által nyújtott alkalommal éljen eszélyesen, 1848-n nyert birtokát s jogát használja gyümölcsötzetőleg s várja sorsának nagyobb mérvű javulását magának a népnek megérésétől, a felelős kormány intézkedéseinek üdvös fejlődésétől és az időtől; szóval: éljen s gyarapodjék mindkettő, de úgy, hogy Magyarország politikai existenciáját megsemmisíteni, vagy jövő kifejlésének útjába akadályokat gördíteni ne igyekezzenek.

És itt jutottam el azon osztályra, melynek visszaéléseit, mulasztásait sőt bűneit cikksorozatomban feltüntetni kívántam, a bürocratiára, melynek önző természete: vizály ébresztése és fenntartása a végre, hogy a népek és kormányok együtt s kivált a magyar nemzet uralkodójával és a birodalmi népekkel háborogván, belőle absolutismus és szolgaság származzék, mit aztán ők saját érdekekben szoktak felhasználni. E fekélye a szász társadalomnak siető gyógyításra vár, mert ha nem, magát az ép organismust rongja meg. A mult századbeli és mai bureaucrata mint egyik tojás a másikhoz úgy hasonlít egymáshoz; az ürügy, a köpenyeg a nemzeti, de a valódi czél az önérdek; a nemzeti jogok féltése megett a hivatalnoki sereg magán haszna rejlik; az ősi autonomia megtámadtatása feletti vészkiáltást a háttérben lappangó patriciatusi befolyás, nepotisticus és bureaucraticus javadalmak s előjogok féltése költi fel. A szász néppel őszintén rokonszenveziünk, független írói, honorator, intelligens iparos és földmivelő osztályát nagyra becsüljük — csak bürocratiája az, a melylyel előbb számolnunk kell, mielőtt vele alkura s szilárd szövetségre lépni bizalmunk lenne.

Hogy ez osztály loyálitásában bizni alapos vizsgálat s elegendő javulási tények nélkül nem lehet, azt egész multja mutatja. Ezért irtam e cikkeket, hogy lássák meg ők, mikép tetteik, mulasztásaik, bűneik ismerve vannak:

a levéltárak megőrzik a jogokat, de fenntartják a hivatalnokok büneinek emlékezetét is; ha ők ismerik privilegiumaikat s a nekik kedvező rendeleteket: mi is ismerjük visszaéléseiket s tudjuk mivel tartozunk önmagunknak, a hazának és alkotmányunknak; lássák meg saját nemzetem fiai, minő veszélyes osztálylyal van dolguk, s mielőtt velök pactálnának, viszonyaikat alaposan megismerni igyekezzenek, mostani szavaikat mult életök cselekedeteivel összehasonlítva ítéljék meg s fogadják el . . . . Egyetlen hamis tételt vagy tényt cikkeimbe tudva s ártani kívánó szándékkal fel nem vettem; a miben tévedtem, adataim vittek félre, nem lelkiismeretem; tudományos eszmecsérét, alapos, hiteles adatokon nyugvó helyreigazítást jó szívvvel fogadok, mert a magyar olvasók összehasonlítván a mit én mondtam s mit rá illetékes szász hazafiak felelnek — az igazat s ez által a reformok czélszerűbb utját biztosabban megtalálандják. Nekem pedig egyedül az volt célom. Ez levén álláspontom, ily indokok által vezéreltetvén, ki kell jelentenem, hogy felületes cikkezésekre, mint szintén személyeskedésekre felelni nem fogok.

És most hadd mondjam el ajánlatomat: „a magas belügyminiszterium nevezzen ki saját vagy a királyi kormányzék *) kebeléből egy bizottságot, mely a királyföldi viszonyok mai tényleges állapotát, az erdélyi törvények, történelem és diplomatica létező adatai, ugy az erdélyi királyi udvari koraltnoksági és kormányzékai, kincstári és fiscalis levéltári adatok alapján nyomozza ki és vizsgálja meg, s azokat az 1847—48-ki Unió-törvényt, a szász egyetemi akkori s netalán most készitendő Memorandummal kapcsolatban, Magyarország közjogára és államegységére való tekintettel vegye fontolóra s a királyföldi

*) Megszünvén e munka írása óta a kir. kormányzék, e kinevezésnek a miniszterium kebeléből kellene kineveztetni.

összes reformok ügyében véleményt és tervet dolgozzon, a mit aztán a miniszterium ideiglenes reform-intézkedésénél vagy az Unio részleteit tárgyzandó törvényczikk megalkotásánál alapul s biztos kiindulási pontul vehessen.“ Ezt azért látnám szükségesnek, mert régen is ily nagy mérvü kérdésekről mindig az ugynevezett Sythematica deputatiok dolgoztak a megnevezett levéltári adatok alapján tervet. A szász nemzeti Egyetem a maga álláspontjáról bizonyosan pragmatice ki fogja fejteni a kérdést, — mint halljuk — már készülöben levő Memorandumában; a miniszteriumnak is lenni kell kezében egy oly munkának, mely az ország, az alkotmány és felelős kormányzás hármass álláspontjáról nézve nyújtson a teendő reformkérdések iránt kellő tájékozást. A rendszeres bizottságok hosszú útján évek kellettek arra, a mi az ajánlottam módon néhány hét alatt létrehozható.

Hö üdvözetem a derék szász nemzet szabadelvü fiainak s békés, munkás és becsületes népének!

KÖNYVISMERTETÉS*).

Megvilágítása a mélyen tisztelt pesti képviselő-házhoz intézett azon emlékiratnak, melylyel a Királyföldhöz állítólag tartozó Szelistye és Talmács fiókszékekbeli községek közjogi viszonyaik rendezését kérelmezik. Irta Bruckner Vilmos, nagy-szebeni ügyvéd. Nagy-Szeben, sat. 1869. 1 — 123. l. 8-r.

I.

Szelistye és Talmács — tényleg Szebenszékhez tartozó — fiókszékek községei Puscariu János képviselő által közjogi viszonyaik rendezése iránt emlékiratot adtak be a magyarországi képviselő-házhoz, melyben kéri: „1) hogy az urbéri viszonyokat érintő kérdések elintézésénél legyen tekintet arra, hogy a nevezett két fiókszéki oláhok a hét-birákkal urbériségi állapotban és viszonyban nem voltak; 2) a Királyföld szervezésénél ama fiókszékek, négy határ-örvidéki községgel együtt Szebenszékhez kapcsoltatván, mint ennek fiók-székei egyenlő politikai jogokat gyakoroljanak a szék többi szász és oláh lakosaival; politikai szer-

---

*) Ez Ismertetés tárgya a Királyföld két főfő alkatrésze politikai viszonyai levén: szükségesnek láttam „Függelék“ gyanánt ide iktattatni. Megjelent a **Budapesti Közlöny** 1870-ik évi 159—160-ik számaiban. Szerző.

vezetők legyen hasonló a megyékéhez, tőlük választott közigazgatási és igazságszolgáltatási központi hatósággal; ezen fiókszékeknek legyen egyenkénti kiküldött egyes bírások, s mindeniknek székhelye saját széke központjában legyen; 3) a revindicált havasok kérdése vétessék új tárgyalása alá s a havasok adassanak azoknak, kiket jog és törvény szerint illetnek; 4) a regale-jogokat illető kérdések tárgyalásánál ama székekbeli községek allodialis jogai vétessenek tekintetbe, s vizsgáltassék meg: jogosan kapta-e a hét birák kárpótlást Talmács- és Szelistye-székekért? 5) E székeket illető okmányai a szász nemzetnek a kérelmezők részére levéltáraikból adassanak ki.“ (6. lap.)

Nemközöttétvén ez emlékirat a hét birákkal, vagy — a mit már ma e fogalom tényleg jelent — a szász nemzet közönségével, mint érdeklött féllel, a fenirt ügyvéd — úgy látszik, megbízásból — nyilvánosság elé bocsátotta a kérdésben lévő füzetkét, — a mint írja — a végre, hogy az elöitéletől ment olvasó, főleg pedig az, a ki az erdélyi jog- és államtörténetet ismeri, vagy a kit az ország jogviszonyai érdekelnek, annak alapján összehasonlítást tehessen és magának helyes ítéletet formálhasson az itt fenforgó kérdésben. (8. l.) Nem követi — ugymond író — a sértegetések terén az „Emlékiratot“, hanem a maga állításait a történelmi buvárlatnak a tudomány által elismert eredményeire, nem gyanus, hanem hiteles oklevelek elferdítetlen szószerinti tartalmára alapítja, amannak szerzőit pedig a történelmi bírálat és positiv jog álláspontjából ítéli meg, s valódi mértékökre visszavinni igyekszik (9. l.), a méltányosan gondolkozó és elfogulatlan olvasóra bizván annak megítélését, kinek részén van a jog és igazság? (11. l.)

Miután a füzetke írója az „Emlékirat“ minden pontján bírálólag, s annak állításait és érvelését egyenként czáfolni

igyekvőleg végigment volna, a kérelmi öt pontra, és pedig az 1-re azt feleli, hogy az urbéri viszonyok és kérdések ügyében már ismételve legfőbb bírói végérvényes ítéletek hozattak, melyeket kifogás alá venni jogállamban nem lehet. A 2-ik pontbeli kérés tárgya csak úgy teljesíthető, ha a két fiókszéket a más négy községgel vagy Fejérvármegyéhez (nincs kijelölve, Alsó- vagy Felsőhez, de kérdésen kívül az utóbbi van értve) kapcsolják, vagy törvényhozási s illetőleg kormányi engedélylyel külön municipiummá alakulnak. A 3-ik pontbeli kérelem nem teljesíthető, mivel a revindicált havasok Ő Felsége 1863. kelt végérvényes, akadály és ellenmondás nélkül végrehajtott elhatározása által épen azoknak adattak vissza, a kiket jog- és törvényszerűleg illettek, t. i. a hét biráknak, vagyis a szász nemzet közönségének. Ily határozást megtámadni ellenkezik a kor szellemével, a közönség jogérzetével, a jogi állam jellemével. Ez felforgatásra vinne s az ország belbékéjét veszélyeztetné. (121 — 122. l.) A 4-ik kérelmi pontra nézve szerző corollariumában érintetlenül hagyva a kérdés magvát, t. i. azt: hogy a két fiók székért jogosan vagy jogtalanul vett e kárpótlást a szász nemzet közönsége? az erre vonatkozólag netalán függőben lévő tárgyalásokra nézve úgy nyilatkozik, hogy az arra hivatott hatóságok és bíróságok ítéleteiket bizonyosan mindkét fél által előmutatandó oklevelek és bizonyítékok alapján hozandják, és hozhatják, a míg a jog az országban létezik. Az 5-ik pontba foglalt kérést illetőleg szerző nyilatkozata az, hogy a fenforgó igényekre vonatkozó okleveleket és irományokat azon okból, mert azok a szász közönségnek fenforgó adományos birtokaihoz való tulajdon jogát, birtokozimeit illetik, és mivel azok mint az ő birtokának anyaga, egyszersmind az ő kizárólagos tulajdona is, csak amugy rövid uton kiadatni rendelni nem lehet, s nem kételkedetni arról, hogy a magas minisz-

terium e kérés visszautasítását fogja a parlamentnek ajánlani, azért, mivel az abban lévő pontok végleges teljesítése az illető székek (szerinte uradalmak) békés lakóinak semmi valódi hasznot nem hajtana, ellenben lényegesen megsértené a szász nemzet és hét birák (e kettő egy) jogait, sőt az adott példa természetes visszahatásában más jogokat, a tulajdon biztonságát és a jogérzetet az egész birodalomban (?) mindenfelé megingatná és veszélyeztetné (122—123 l.), a mit sem a magyar törvényhozásról, sem a kormányról feltenni nem lehet, mivelhogy a kérelmi pontok minden jog és szokás szerint kizárólag birói elhatározás alá tartoznak. (8. lap.)

Egy futó visszapillantást kell csak vetnünk a közelebbi 80 év történetére s a látottak eredményeinek e „Füzet“ és „Emlékirat“ tartalmával való összevetéséből azonnal kitünik, hogy az itt fenforgó ügy a szász nemzet egész közönségének s a királyföldi összes oláhságnak legvitalisabb kérdései egyikét foglalja magában, és hogy mind az „Emlékirat“, mind a „Megvilágítás“ írója háta megett nemzetök compact tömegének érdeke, figyelme és rokonszenve áll. Egy ily kérelmező iratban voltak formulázva 1790-ben az oláhok igényei, mire a szászok nevében a tudós Eder József Károly felelt: *Supplex Libellus Valachorum Transylvaniae* stb. című éles történelmi kritikával, s nagy diplomatikai készüllettel irt művében; így volt formulázva sérelmök az 1837-ik évi erdélyi országgyűlésre a Moga Vazul görög n. e. püspök által beadott kérelemben, mire a ma is élő tudós Trausch József, nyugalm.pénzügyi tanácsos s az erdélyi honismereti egylet elnöke felelt, szintén kimerítő észrevételeiben; az 1841—43-ki erdélyi országgyűlésre már Lemény és Moga, a két erdélyi oláh püspök neve alatt ment be kérvény, melyben különösen hangsúlyozva volt a Királyföldön levő oláhságnak hiva-

talokból, czéhekből, communitásokból, még a faluk közepéről is a szélekre kiszorítása, s csaknem teljes elnyomása. Lemény János, a gör. kath. fogarasi püspök oláh származásu magyar nemes lévén, s osztályával természetesen jó viszonyban lenni kívánván, a dolog odiosus részét inkább a szászok ellen fordította, csak igen halvány vonásokban, kiméletesen tüntetve fel a vármegyei oláhság szintén kedvezőtlen állapotát. Erre a nagytudományu s nemzete iránt mélyen érző Schuller J. Károly szebeni gymnasiumi tanár és történetbuvár felelt ily czim alatt: *Az oláh püspökök kérelemlevelének bírálótgató megvilágítása* stb. Most egy oláh képviselő ad kifejezést a Királyföldön levő két fiókszék oláh községei panaszának, kérelmének és jog-igényeinek stb.; rá egy szász ügyvéd az 1841—43-kinak hasonlatára egy második „Megvilágítást“ ir... Régi sebek megújulása tehát ez... A megyei oláhság ügyét az 1848-ki felszabadulási és jogegyenlőségi törvény elintézte. A törcsvári várhoz és uradalomhoz tartozó községek népe nagy része székely; azoknak is most foly ügyök törvényszék előtt Brassó városával szemben. Az oláhság elnéző szerepet viszen ott. A Radna-vidéken levő II-ik oláh ezredbeliek ügye szintén elintézést nyert volt; ujabban felelevenítették, a miniszteriumoknál tárgyalások folynak iránta. Az itt fenforgó ügy az mostanság, melyhez mind szász, mind oláh részről felette nagy érdekek vannak kapcsolva; — amazoknak milliókat érő vagyonát, ezeknek jövő kifejlődésöket, politikai sulyokat és egy casus praecedens alkotását érinti e kérdés, mely tul és innen irányt adand az imént érintett differentiák kiegyenlítésénél.

A füzetke írója hiánynak látszik tekinteni azt, hogy az „Emlékirat“ aláíróiról nem lehet tudni: vajjon ök a kérdésben levő uradalmi községek jogosult képviselői-e,

vajjon a nevökben felhozott kívánalmak azon lakosok kezdeményezése folytán és törvényes uton formuláztattak-e? (8. l.); azonban maga sem ad számot saját megbízatásáról, melynél fogva a „Megvilágosítás“-t írta, s az oláh részről tett positiv kívánatokkal szemben (6. l.) szász részről positiv megtagadásokat teljesen formulázva adott elő. (120—123 l.) Mindkét iratnak ugyanazon gyengéje. . . . Az első nem lévén nyilvánosság elé hozva*), csak annyit tudok belőle, a mit a füzetke idéz; de mindkettőnek tartalma, mint a bizonyítékok természete, a modor és hangulat, sőt az imént általam idézett analogiák is mutatják, hogy azok többek nevében és realis segélyével vannak írva. A szász nemzet-ről épen tudva van, hogy az őt egyetemesen érdeklő ügyekben legjelesebb írói tehetségeit szokta kiválasztani a végre, hogy az országgyűléseken és irodalomban érdekeiket a tudomány fegyverével védje, az ilyeneknek hálát s a nemzeti pénztárból tiszteletdíjt szokott utalványoztatni. Így volt ez, midőn Eder: „*De Initiiis juribusque primaevis Saxonum*“ czimü művét írta, midőn Schuller az 1841—43-ki oláh panasz-iratra felelt, midőn 1859. az ágostai hitvallásu erdélyi egyház új szervezetét egy tehetséges helytartósági titkár, ma cultusminiszteri tanácsos elkészítette. Az ismertetés alatti műnek is ilyen lehet genesisise, ámbár az mind erős dialektikája, mind szabatos irály tekintetében nem csak perrel foglalkozó ügyvédet, de egy különösen gyakorlott, merném mondani, bevégzett politikai író gyaníttat.

Mielőtt saját álláspontomat megjelölve, az „Emlék-irat“ és „Megvilágítás“ érdemére és indokolására, valamint a tárgyfelfejtés történelmi és diplomatikai részére

---

*) De nyilvánosság elé van bocsátva, mit én — sajnálatomra — igen későn tudtam meg, s ez ismertetés írásakor nem használhattam. Szerző.

nézeteimet elmondanám, két dolgot kell megjegyezni; először: hogy mindkét dolgozatnak egy momentuosus közös jellege az, hogy az elsőnek már rövid kivonatából, az utóbbinak teljes folyamából az tűnik ki, hogy a kettő két peres félnek tekintette magát, egyik mindent állít és követel, a másik mindent tagad és elutasít; az egyik az általánosság tágas mezején mozog történelmi úgy mint jogi téren, a másik felette igen specialisálja a tényeket és kérdéseket, oklevelet és bizonyítékot kér rájuk néha oly esetekben is, midőn az kezei között van. S a mint az „Emlékirat“ — a védírat szerzője állítása szerint — tele van alaptalan sérelmekkel és vádakkal, és íróját a valótlanosság, a történelmi ismerethiány és sophisticus elcsavarás szemrehányásától mentnek mondani nem lehet (4 l.): szintugy önmagától fog megszületni lelkében a gondolkodó és igazságosan érző (123. l.) de Erdély jogfejlődését, történetét és államjogát ismerő olvasónak a „Megvilágosítás“ nyugott és combinálva végig olvasása után az, hogy az itt fenforgó kérdésekben az egyik fél mindent vagy igen sokat állít, a más mindent vagy igen sokat tagad, tehát az igazságnak és jognak szükségképen a középben kell lenni. A teljes tárgyilagosság és történetnyomozói pártatlan igazságosság mindkét műben hiányzik; szenvedélyesség, invectivák, sőt egy pár decorum-sértő kifejezés is rontja hitelességét és tekintélyét. Második megjegyzésem az, hogy a mint én látom a fenforgó ügyet, az „Emlékirat“ szerzője politikai természetűnek, de oly nagy fontosságúnak látja, hogy abban sem a király és kormánya, sem más politikai vagy birói hatóság nincs hivatva határozni, hanem e jog egyedül a parlamentet illeti meg, mint a melyben az államhatalom két főtényezője, a király és nép egyesülve van; a „Megvilágosítás“ írója ellenben úgy van meggyőződve, hogy ez minden ágában és részletében el lévén már (jól

rosszul, nem jöhet kérdésbe) létező politikai határozatok, igazságszolgáltatási végrehajtott ítéletek, vagy törvényhozási intézkedések által látva, újabb törvény hozásának, a létező határozatok megvizsgálásának s a részben végre is hajtott ítéletek felfüggesztésének, vagy módosításának helye többé nem lehet, sem szüksége fen nem forog.

Ebből önként foly, hogy nekem mint történetnyomozónak, ez egymással ellenkező kiinduláspontu differenciális kérdéshez, annak mostani stadiumában, szólani nem lehet szándékom. Ez valóban és egyedül a parlament hatáskörébe tartozhatik, mely akár maga mond, akár a belőle emanált kormány által mondat határozatot — nézetem szerint teheti s az ellen továbbfolyamodásnak utja nincs. Célom s feladatom csak annyi lehet, hogy mivel a mű ki van nyomva s az által ugy a politikai, mint a jogtörténetirodalom művelőinek ahhoz szólásra ut nyílt, sőt író arra az olvasókat felszólította; minthogy továbbá vélt jogát mindkét fél nem csak specialis oklevelekkel és iratokkal, de a hazai általános politikai és jogtörténelemből s államjogból vett tételekkel, többé-kevésbé megállapított tényekkel s ezekből vont abstraktiókkal támogatja, vagy ellenfeléit támadja meg: czélszerűnek látszott előttem, a két dolgozat történelmi részéhez történelmi szempontból hozzászólani, s részrehajlás nélkül, a két vitázó fél iránti egyforma jó indulattal, a kérdéseket tisztázólag, a követeléseket az igazságban és jogszerűben, mint az államlét főcéljában érintkeztetni törekvő szándékkal némelyeket elmondani — a következő cikkben.

II.

A mint előbbi cikkemből kitűnt, a két vitázó félnek a történelmi és diplomatikai adatok és tények idézése védeszköz jogaik és vélelmök támogatására; a történelmi

igazság keresése csak másodrangú cél, mely az elsőnek alá van rendelve. Ezt mindkettő szíves lesz nekem megengedni. Én nem lévén érdekelve, előttem főczél maga a történéthőség; kötelességem tehát a nem alaposan állítottakat, idézeteket és használtakat kimutatni, a kétest és bizonyítatlant megjelölni. Remélem, ezt sem veszik az illetők rossz néven.

Először megemlítem a kétes helyeket.

Melyik volt a Sylva Blaccorum et Bissenorum? maig eldöntetlen történelmi kérdés (22. l.): félszázada már, hogy hivatott történetnyomozók fáradságos megkutatásában, — még eddig pozitív eredmény nélkül. Ebben a „Megvilágítás“ írójának igaza van; de már abban szerintem nincs kételyt kizáró igaza, hogy a midőn a flamánoknak, vagyis theutoknak adott desertum egyik tartozmánya, t. i. az említett oláh és besenyő erdő használatát a király közrebocsátja = usus communes exercendo cum predictis Blaccis et Bissenis (22. l.) kevesebb jogot adott volna a korábbi tulajdonosoknak, mint az új impetransoknak. A mondatnak adható egyik értelem úgy, mint a másik. Ugy vélem, újabb adat nélkül, mely ezt világosabbá tenné, szoros-igazságilag a kérdést eldönteni nem lehet; bíró talán teheti, de történész nem.

E kategóriába tartozik továbbá, hogy az V. László király által a hétbiráknak adományozott Talmács és Lóthor-vár királyi várat és Verestorony erődöt illető oklevélben az incorporatio a törvényhatósági át- és bekebelezést jelenti-e, mint az oláhok állítják, vagy csak adományozást, igazgatási, haszonvételi birtoklási jogot (34. l.), mint a szászok értelmezik. Az oklevél így hangzik: „Talmács és Latorvár királyi várainkat, Verestorony nevű határszéli őrtornyot és több falukat, u. m. . . . az elől-
említett hét szász székhez örökre és visszavonhatlanul be

kebeleztük, sőt ezennel bekebelezzük és hozzácsatoljuk = (Castra Nostra Regalia Tholmacz et Lothorwar ac Turrim Veres-Torony et possessiones . . . . . ad praenominatas Septem Sedes Saxonicales perpetue et irrevocabiliter anneximus, et eisdem Septem Sedibus incorporavimus, imo anectimus et incorporamus . . . . . 31. l.) Hátrább ismét: Akarom és határozom — így szól a király — hogy az elől említett várak, torony, faluk és birtokok mindazon szabadságokkal, jogokkal és kedvezményekkel éljenek, mindazokat birják és használják, a melyekkel a mondott hét szász székek többi kerített városai, mezővárosai és szabad községei eleitől fogva mostanig éltek és a melyeket azok használtak és birtokoltak = (Volentes et decernentes, ut praefata Castra, Turris, Villae et Possessiones omnibus libertatibus, juribus et privilegiis, quibus Civitates, Oppida et Villae dictarum Septem Sedium ab antiquo usque in praesentiam usi sunt et gavisii, utantur, gaudeant et fruantur . . . .)

Az oláhok azt mondják: ez oklevélben Talmács Fejérvármegye politikai kapcsolatából ki van véve, a hét szász székek politikai területcomplexumába van át- és bekebelezve, organice odakapcsolva, tehát annak jogai és javai, kötelmei és terhei részesévé téve. A szászok azt vélik, hogy ezáltal nem a várhübéresek és hozzátartozó helységek lakosai nyertek szabadalmat, hanem a hét szék szászainak lett az uradalom szabad birtokául és tulajdonjogába átadva és adományozva a végre, hogy ott saját municipalis joguk szerint kormányozzanak és sáfárkodjanak, (35. l.) tehát a szászok jogokat nyertek, az oláhok terheket.

Hogy itél ebben a bíró, nem tudom; de ha én, mint történetíró, e korszak történetével foglalkoznám, a szók világos értelmét követve, azt irnám művembe, hogy ez

alkalommal a Talmács várához tartozó, a Királyföldhöz csatolt oláh községeknek a királyföldi városok polgáraival egyenlő politikai és polgári jog, szabadalmak és kedvezmények adtak. Így fogta fel ezt az 1822-ben a felséges udvar által is helybenhagyott „Productionale forum“ ítélete is (96. l.), ámbar szerző ezért neheztel ama forumra, sőt azon kor egész igazságszolgáltatását élesen rója meg — indokolatlanul.

Még egy kétes helyet idézek. Szerző azt írja (28. l.) hogy Omlás és tartozmányai birtokába Szeben községe és a hét birák in optima juris forma be voltak iktatva, s a beiktatási jelentés a k.-fejérvári káptalanban lenne. Én is nyomoztam ezt, de nem akadtam rá. Ohajtanám, ha kijölnék minő szám alatt s ki olvasta.

A hiányosan bizonyított helyekre térek át.

Az „Emlékirat“ azt írja (3. l.), hogy Fejérvármegye azon részét, melyen a kérdéses desertum volt, oláhok és besenyők laktak. Ha ezt úgy értik, hogy az egész földet ők lakták, erre positiv adat nincs; de van arra, hogy a déli havasoknak dülő részeken a Székelyföld felé laktak. Ezt írják krónikáink, az Endre-féle adománylevél, s elismeri a „Megvilágítás“ írója is. Tehát kétely csak az iránt lehet, hogy Fejérvármegyében feküdt-e a mai Királyföld? Ez valóban úgy látszik, vannak is rá közvetve bizonyító adatok, de a tény teljesen constatálva még nincs. Ezt tehát történelmi való gyanánt előadni nem lehet; de az sem mondható, a mit a szerző (19. l.) ír, hogy 1142-ben az ország belsejében oláhok (blachus) nem laktak, mert erre sincs szerzőnek directe bizonyító adata; de az ellenkezőre, hogy valószínűleg laktak, ott van a Béla király névtelen jegyzője, Thuróczi krónikája stb., hacsak szerző ezek bizonyító erejét kétségbe nem vonja, mert ez esetben nincs ellenök fegyver.

Hiányosan bizonyítottnak tartom azt is, hogy a behívott flamán vendégek, szász honfitársaink elődei és a behívó II. Géza király között írásbeli szerződés lett volna kötve (15. l.). Ezt szerző Zsigmond királynak 1419-ben kelt egy szabadalomlevele azon helyével bizonyítja, melyben ez áll: Géza, Endre, Károly és Lajos király uraknak általunk is megerősített bizonyos levele foglalatából és tartalmából = *ex tenoribus et continentiis certarum litterarum praedictorum Dominorum Geysae, Andreae, Caroli et Ludovici Regum per nos confirmatarum . . .* Ez ellen sok kifogás tehető. A *littera, carta, pagina* stb. az azonkori diplomatikában adomány-, kiváltság-, szabadalom- s más oklevelet jelent, nem szerződést. Egy király méltóságával, de az idő szellemével sem fér össze ez eljárás. Sokkal egyszerűbb útja volt akkor a behívásnak, semmint punctuatiókra lett volna hajlam és idő. Szerző — úgy látszik — Zsigmond király említett szabadalomlevele idézett helyén az Endre-féle szabadságlevél Géza általi eredeti szerkesztményét érti. Tévedt. Zsigmond király jegyzője vagy cancellárja hiában irták oda Géza király nevét; tőle írott szabadalom a theutoknak és flandereknek kiadva, vagy legalább maig felfedezve nincs. A II-ik Endréé sincs meg. Legelsőbben átírva, kiadta Róbert Károly. Ez az, a min nyugszik a szász *municipium*. Tehát királyi átírat, nem a legelső eredeti. A mit Géza ki nem adott, vagy ha kiadta, elveszett, s már II. Endre alatt sem létezett, mert az övébe formá szerint beiktatva sem lön, azon levelet Zsigmond király meg nem erősíthette, hanem megerősítette a Károly- és Lajos-féle átíratot. Ez tény csak, a többi *dubium*, vagy egyenesen szólva *falsum historicum*.

Az „Emlékirat“ szerzője azon tényből, hogy Talmács és Szelistye szék = *Sedes* nevet visel, hiányos indokolással azt következteti, hogy hatósági állása volt, s azt, hogy

e név diplomatikailag elismert elnevezés lett volna, adattal nem bizonyítja; de a „Megvilágítás“ írója sem mutatja ki az ellenkezőt, hogy t. i. hatósági állása nem volt, egyébbel, mint a létező ténynyel, sőt az időt, a mikor, és az adatot sem, a melynek következtében a szék fiókszékké változott át. (40. l.) Egyik oldalon annyi positiv igazság van, mint a másikon.

Egy pár jog- és köztörténelmi megfontolandó kérdés is fordul elő az ismertetés alatti műben.

Fel van hozva, hogy Báthori István, lengyel király korában 1583-ban a talmácsi uradalom jövedelmeit Szében városa két főbb tisztjének adományozta. (89. l.) Erre azon megjegyzést tehetni: Melyik törvényben van kimondva, vagy miféle államszerződésben van Erdély három alkotmányrészes nemzetétől formailag elismerve a lengyel királynak ezen rendelkezési joga? Hogy Erdélynek fejedelmeként viselte magát, hogy kivált szász hazánkfiai, ajándékokkal terheltlen menve hozzá, statutáikat is vele erősítették meg s több ily és más fejedelmi jogokkal élt, ezt tudom, csak a közjogi forrásokat nem ismerem, s a ki vele megismertette, megköszöném.

Szerző az „Emlékirat“ azon állítására, hogy az oláhoknak dézmaadás dolgában II. Maximilián a Királyföld lakosaival 1567., 1569., 1574-ben egyenlő jogot adott — az 1574-ki évből vont érvet mellőzve — azt feleli, (44. l.) hogy az erdélyi történelem az 1540-től 1570-ig lefolyt időt János Zsigmond országlása idejének veszi; e rendeletek tehát bizonyító erővel nem bírnak. Hátrább (51. l.) a Ferdinánd király 1553. jun. 25. kelt egy rendeletét, melyben a szászoknak azon kedvezményt adja, hogy a talmács- és szelistye-székiek a vármegye adójába való fizetésre ne kényszerítettethessenek, már törvényesnek ismeri el. Pedig ez is János Zsigmond uralkodása idejében volt.

Hogy egyeztethető ez Erdély államjogával, szerző ezen két állítása a logika szabályaival? Vagy ez is olyan, mint a Verböczi consuetudo-ja, mely néha jogérvényes, máskor nem = aliquando valet, aliquando non valet.

Szerző szerint I. Lajos 1366-ban rendeletileg mentette volna fel a nemeseket a kamaranyeremény = *lucrum camerae* fizetésétől. (48. l.) S ily nagy ügy rendelet tárgya lett volna? Ezen király 1351-ik évi egyetlen végezménye 4. cikkében látom, hogy kik tartoznak kamarai nyeremény-fizetéssel; az 5. cikkben igen azt, hogy kik nem; de e rendeletről nem tudtam semmit, alkotmányosan kötelezőnek sem ismerem el. Egyébiránt erről, meglehet, máskor többet.

Az „Emlékirat“ azon pontjára, melyben az eredeti levelek kiadatását kéri, szerző azt válaszolja: hogy azok immár többször elő voltak mutatva, azonban az oláhoknak szabadságukban áll a károly-fejérvári káptalanban levő oklevelek létezéséről meggyőződést, szerezni, szükség esetében másolatokat venni . . . Ugy vélem, lelkiismeretes bírónak ép oly kevéssé fog még formailag teljesen *correct* átiratból is, annál kevesebbé másolatból gyökérjogokról — *super radicalitate juris* — itélni, mint a bíráló történész. Én abszolút hitelű okiratnak csupán az eredetit tartom; ezt látva s megolvastva, tartalmáról s értékéről képes vagyok teljes megnyugvással itélni; de a királyok, vajdák, fejedelmek, konventek, káptalanok, királyi táblák átiratait ilyenek nem ismerhetem el, mert a régi királyaink alatt költ diplomák rövidített szavainak kiolvasása oly sikamlós tér, melyen immár sok tény és jog nyakát szegte; midőn ilyekből dolgozom, tisztemnek tartom az első eredetit nyomozni s ha nem találom, az átiratokat csak mint másod hitelességű kutfőt használom.

Láttam én már sokszor, hogy az eredetileg kiadott adománylevél átirás alkalmával örökösödési, közjogi vagy más tekintetben, máskép lón irányozva; tapasztaltam, hogy a káptalan és konvent, sőt néha a királyi jegyző is az átírt oklevelet nem úgy olvasta ki, a mint irva volt, s egészen új és más dolog jött ki belőle. Az ismertetés alatti műben is egy ilyen példa van. László király kiadja 1453-ban a hét birák részére Talmácsról, Latorvárról stb. adománylevelét. Az eredetit nem láttam, tehát szövegét nem tudhatom. Deközölve találtam Schlözernél, Edernél, meg van az erdélyi kir. főkormánysház levéltárában, az 1822-ik évi Productionale forum iratai közt, sőt a „Megvilágítás“-ban is a 30—32-ik lapokon, s mindenütt úgy találom, hogy a hol a főbirtok tartozmányait és alkatrészeit szokás előszámítani, egy felette lényeges hiba van. Az oklevél így szól: A mondott várakat átadjuk a hozzájuk helyesen és törvényesen tartozó minden haszonvételekkel és tartozandóságokkal, u. m. mivelt és nem mivelt szántóföldekkel, rétekekkel, szénatermő helyekkel, legelőkkel, havasokkal, hegyekkel, mezőkkel, oláhokkal, erdőkkel, berkekkel, halastókkal, halász-helyekkel, malmokkal, és malomhelyekkel, stb. = praedicta Castra etc. sum pertinentiis quibuslibet, videlicet terris arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, foenetis, pascuis, alpibus, montibus, campis, vlachis, sylvis, nemoribus, piscinis, piscaturis, molendinis, et locis molendinorum, etc, eisdem damus, etc.

A mű írója forrását nem nevezte meg, a honnan közölte; én úgy vélem, káptalani átiratból, mert a nemzeti levéltárban levő eredetiben így irva nem lehet. Hogy a vlachis szó vallibus helyett áll, ezer oklevélből bebizonyíthatni. Az adományoknak egy általános kerete, alakja, sémája volt, melybe az impetránsoknak csak nevét, a birtok részeit, a feltételeket, az abban való örökösödés módját

és a keltezést iktatták bele, s legfeljebb még némely új indokot, egyéb minden schemaszerűleg változatlanul maradt. Ha személyeket adományoztak királyaink, rendszeresen egészen külön pont alá a vége felé iktatták be. De László korában e rabszolgaságra mutató szokás már eltűnt volt. Szerző is elismeri e hibát a 33. lapon, így idézvén e helyet: „valachis (alkalmasint: vallibus.)“ De ezért mérges vita folyt a múlt század utófelében a kir. főkörmányszék, az erdélyi udvari cancellária és a Productionale forumok zöld asztalalai mellett. E rosszul olvasás vagy (a mi valóssággal volt) falsificatio már akkor napfényre jött: a tárgyalás lefolyása és eredménye, az okozónak nyomozása érdekes, de nem ide tartozik. Azonban az igaz, hogy a mely alapjogot tárgyzó oklevélben, feltéve, de meg nem engedve, hogy eredeti — ily hiba van, mit tesz vele a bíró, vizsgálni nem az én dolgom, de én mint történetíró teljesen hitelesnek el nem ismerem.

Ideje, hogy szerző nagyobb közjogi és történelmi tévedéseit is megjelöljem.

Azt írja szerző (95. l.), hogy a hűbér és nemességi jog hasonértelmű kifejezés, hogy a magyar király az ország végvárait vazalljainak adta (93. l.), hogy a nemesek — tán még az azt behozó Róbert Károly előtt is — kamarai nyereményt fizettek (48. l.), hogy a középkorban a szabadok kötelességei, u. m. a hadi szolgálat, adófizetés, áruvám, ércpénzváltási díj, a király megvendégelése, a nemesek kötelességei is voltak (48. l.), hogy az adomány complementumára a beiktatás nem volt szükséges (97. l.), egy kierőszakolt szerződés ellen tiltakozni nem lehetett (30. l.), a Királyföld soha nem volt a korona tulajdona (67. l.), a szász hét bírák Talmácsvára és Verestoronny fenntartása iránti kötelezettségöket a legújabb időkig teljesítették (37. l.), a castrensisek nem voltak szabadok (24. l.),

s mindezekre szerző — ennyiben az ő modorát és szavait használom — a koronát avval teszi fel, hogy két izben is azt írja, hogy Erdély 1691-ben Ausztriával egyesült (71 — 77. l.)

Már kérдем: Erdély államjogára, jogtörténetére, a bíráló történetírás elfogulatlanságára művében annyiszor hivatkozó, s ezeknek önjogaik védelmében oly nagy becset és értéket tulajdonító író hogyan írhat ilyeket?!

Hiszen ezek oly ecclatans tévedések, hogy a ki Erdély államjogát és jogfejlődése történetét úgy ismeri, mint szerző ismerni látszik, avagy csak némi utángondolatra is át kell, hogy lássa. Nem a nem-tudás, az ügyvédi álláspont vitte író t e veszélyes lejtőre kétségtelenül. De ha művének hitelességét elismertetni óhajtja, ilyektől óvakodnia kell vala. Hiszen, csak pár példát emelve ki, őseink sirjokban megfordulnának, ha hallanák szerző ama tanait, hogy a magyar nemes a király vazallja volt, hogy nemessége hűbéri díj, hogy ő adót fizetett stb. De milyen benyomást tesz Magyarország parlamentjére, ha e védíratban olvassa, hogy Erdély Ausztriával valaha államjogilag törvényes alakban egyesült?! Hiszen a legkisebb magyar jogász ifju is tudja amaz egyesülésről, hogy az Magyarország szárnyai, a magyar királyi korona oltalma alá visszamenés volt, melytőla sors haragjában szakította volt el = *Rediit jam Transsylvania ad Regnum Hungariae, a quo faturum invidia avulsa est.* E tanok veszélyes gyümölcsöt teremnek a kik szívében gyökeret vernek.

Tán nem látja szükségesnek szerző, ama tévedései egyenkénti megczáfolasát. Én az olvasó iránti kiméletről és azért mellöztem, mert valóban azt hiszem, hogy szerző előtt is az első constatalásra bizonyossá lesznek. De ha kívánni fogná, szivesen megteszem, ámbár mi magyarok alkotmányunk ezen sarkpontjait teljesen ismerjük, birodalmi

és más álláspontot pedig a mint eddig úgy ezután is elfogalni nem fogunk.

Még csak azon óhajtásomat fejezem ki: váha szavaim tul és innen némi jót eredményeznének, s avitató felek egymáshoz közelednének, vagy legalább ujabl positiv kifejtek előidézése által a kérdés történeti tere s láthatóan tisztábbá válna!
